



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Yakup BULUT

PLATON DİYALOGLARINDA ADALET KAVRAMI

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021



AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Yakup BULUT

PLATON DİYALOGLARINDA ADALET KAVRAMI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yakup BULUT'un bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Tuncay SAYGIN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ (İmza)

Üye : Prof. Dr. Rıfat ATAY (İmza)

Tez Başlığı: Platon Diyaloglarında Adalet Kavramı

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 30/06/2021

Mezuniyet Tarihi :/....../2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Platon Diyaloglarında Adalet Kavramı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Yakup BULUT





T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Yakup BULUT
Öğrenci Numarası	20195263013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ
Tez Başlığı	Platon Diyaloglarında Adalet Kavramı
Turnitin Ödev Numarası	1624657855

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 27/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Alıntılar hariç %3

Alıntılar dâhil %5'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

27/07/2021

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLOLAR LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
TEŞEKKÜR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON ÖNCESİ ADALET KAVRAMI

1.1. Platon Öncesi Mitolojide Adaletin Yeri	3
1.1.1. Homeros'ta Adalet Kavramı.....	5
1.1.2. Hesiodos'ta Adalet Kavramı	10
1.2. Platon Öncesi Felsefede Adalet Anlayışı.....	18
1.2.1. Sofistlerde Adalet Kavramı	21
1.2.1.1. Platon Diyaloglarında Sofistler	25
1.2.2. Sokrates'te Adalet Kavramı	37

İKİNCİ BÖLÜM

PLATON FELSEFESİNDE ADALET

2.1. <i>Devlet</i> Eserinde Adaletin Tanımlanması	47
2.1.1. Adalet, Borcunu Vermek ve Her Zaman Doğruyu Söylemektir.	50
2.1.2. Adalet, Güçlünün İşine Gelendir.	53
2.1.3. Adalet, Bir Uzlaşmadır-Sözleşmedir.	56
2.1.3.1. Gyges Miti.....	57
2.2. Platon Düşüncesinde Adaletin Toplumsal Karşılığı	61
2.2.1. Toplumun Kökeni ve Medeniyetin Oluşumu	61
2.2.2. Toplumsal Sınıflar	64
2.2.2.1. Asker-Koruyucu Sınıfı	64
2.2.2.1.1. Eğitim.....	70
2.2.2.2. Yönetici Sınıfı	74
2.2.2.3. Çiftçiler-Üreticiler Sınıfı	75
2.3. Adaletin Ruhsal Karşılığı.....	77
2.3.1. Ruh-Beden İlişkisi	77
2.3.2. Ruhun Kısımları	82

2.3.3. Adaletin Tanrı ve Öteki Dünya ile İlişkisi	84
2.4. Adaletin Ahlaki-Etik Karşılığı	90
2.4.1. Haz ve Mutluluk	90
2.4.2. Erdemler	93
2.4.2.1. Bilgelik	96
2.4.2.2. Cesaret	97
2.4.2.3. Ölçülülük	99
2.4.2.4. Adalet	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON FELSEFESİNDE ADALET, EPİSTEME VE POLİTİKA İLİŞKİSİ

3.1. Adaletin Epistemolojik Karşılığı	105
3.1.1. İdealar Teorisi	105
3.1.1.1. İyi İdeası	107
3.1.1.2. Mağara Alegorisi	112
3.2. Adaletin Politik Karşılığı	114
3.2.1. Rejimler	116
3.2.1.1. Timokrasi	118
3.2.1.2. Oligarşi	118
3.2.1.3. Demokrasi	120
3.2.1.4. Tiranlık	121
3.2.1.5. İdeal Devlet	123
3.2.1.5.1. Adaletin Hukuk ile İlişkisi	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ	138

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Toplumsal Sınıflar Tablosu.....	76
Tablo 2.2 Toplum ve Ruh Sınıflandırmasının Karşılaştırması.....	83
Tablo 2.3 Sınıfların Erdemleri Tablosu.....	95
Tablo 3.1 Varlık ve Bilgi Hiyerarşisi	110



KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e	: adı geçen eser
Bkz.	: bakınız
Çev.	: çeviren
DR.	: doktora
İng.	: İngilizce
İsam	: İslam Araştırmaları Merkezi
İşl.	: İşler ve Günler
md.	: maddesi
m.ö.	: milattan önce
m.s.	: milattan sonra
s.	: sayfa
Savunma	: Sokrates'in Savunması
T.D.K	: Türk Dil Kurumu
T.D.V	: Türkiye Diyanet Vakfı
YL	: Yüksek Lisans

ÖZET

Bu çalışmada felsefe tarihinde iz bırakmış Platon'un ahlak ve siyaset felsefesinin temel konularından biri olarak adalet kavramı incelenmektedir. Bu çalışmanın temel problemleri; adaletin ne olduğu, kaynağının ve kapsamının ne olduğu ve evrensel olup olmadığıdır. Bu problemlere farklı adalet tanımlarının karşılaştırması yapıp rasyonel bir yaklaşımın örneği ortaya konulmuştur. Bunun yansıması sonucu adaletin mitsel yaklaşımına ve farklı subjektif yaklaşımlara değinilmiştir. Bu yüzden Platon'da adaletin farklı tezlerini temsil eden mitolojiye, Sofistlere ve Sokrates'e başvurulmuştur. Platon'da adaletin pratik yansıması olarak karşımıza çıkan devlette adaletin amacı ve çerçevesi, insan ruhu ve davranışları ile ilişkisi de incelenen konular arasındadır. Adaletin bir erdem olarak insan hayatındaki bireysel etkileri ve politikaya yansımasının toplumsal etkileri de Platon'un diyalogları esas alınarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Adalet, Siyaset, Etik, Erdem.

SUMMARY

THE CONCEPT OF JUSTICE IN PLATO'S DIALOGUES

In this study, the concept of justice is examined as one of the basic issues of Plato's moral and political philosophy, which has left its mark in the history of philosophy. The main problems of this study are; what justice is, what its source and scope is, and whether it is universal. A comparison of different definitions of justice has been made to these problems and an example of a rational approach has been put forward. As a result of this reflection, the mythical approach of justice and different subjective approaches are mentioned. Therefore, in Plato, mythology, Sophists and Socrates representing different theses of justice were used. The purpose and framework of justice in the state, which appears as the practical reflection of justice in Plato, and its relationship with the human spirit and behavior are also among the topics studied. The individual effects of justice as a virtue in human life and the social effects of its reflection on politics are also discussed on the basis of Plato's dialogues.

Keywords: Plato, Justice, Politics, Ethics, Virtue

ÖNSÖZ

“Platon Diyaloglarında Adalet Kavramı” başlıklı tezimin amacı Platon’un özellikle ahlak ve siyaset çerçevesinde adalet anlayışını incelemektir. Yapılan incelemeler sonucunda ileri sürülen tezler ele alınmış, incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu yüzden tezde Platon merkezli bir adalet karşılaştırması yapılmıştır. Tezimizin kapsamı Platon’un diyaloglarında geçen adalet tezlerinin incelenmesidir. Bu yüzden mitolojiye, Sofistlere, Sokrates’e de başvurulmuştur.

Bu çalışma, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Platon öncesi adalet kavramının tarihçesi ele alınacaktır. Dolayısıyla adaletin kavramsal analiz ve kökeni de incelenecektir. Yine burada Platon’u etkileyen Sokrates’in düşüncesi ve Sofistlerin yaklaşımı da ele alınacak konular arasındadır.

İkinci bölümde Platon felsefesinin ve özelde adaletin toplumsal, ruhsal ve ahlaki boyutu ele alınacaktır. İnsanın nasıl bir öze sahip olduğu ve toplumun nasıl oluştuğu problemleri bu bölümde tartışılacaktır. Yine ahlaki bir yaşamın izleri olarak görülen erdemli bir yaşamın temel ilkeleri Platon’un etik görüşleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise Platon’un adalet anlayışı, bilgi felsefesi ve siyaset felsefesi açısından ele alınacaktır. Platon’un felsefe tarihine mal olmuş ve etkisini hala sürdüren *ideal devlet* kuramı da bu bölümde incelenecektir. Bu bağlamda idealar, rejimler ve devletin nitelikleri incelenen konular arasındadır.

Sonuç Bölümünde ise Platon’un adalet anlayışına ilişkin genel tespit ve değerlendirmelere yer verilecek ve günümüz açısından değerlendirilecektir.

TEŞEKKÜR

İnsan, hayatı boyunca yürüyen bir yolcu gibidir. Bu yolculuğunda hayatın her türlü yönüyle karşılaşmaktadır. Bu yolculuk, bazen ağlatır, bazen güldürür. Bazen düşürür bazen de kaldırır. Benim de yolculuğum hep bir arayışla geçti. Hangi yolun hakikat olduğunu, hangi yoldan gidilirse daha az pişmanlık duyulacağını düşünerek hareket ettim. Tabi ki her insanın başına gelebileceği gibi yolda dikenlere, yol kesicilere ve yolda kalmışlara rastladığımız olmuştur. Ama hep bir umutla bakmaktan, yola odaklanmaktan ve yola koyulmaktan geri durmadım. Yine arayışlarımızdan biri olan bu çalışma yolculuğumuzun bir durağında yerini almış oldu. Ayrıca bu çalışmanın yolda nasıl yürümem konusunda bana rehber olacağını düşünüyorum. Yani yolculuk bitene kadar adil olmak, artık üzerimize bir sorumluluktur.

Bu hayat yolculuğunun en güzel taraflarından biri de insanın karşılaştığı ve hayatında iz bıraktığı diğer yolculardır. Bu yolculukta bana yoldaşlık eden her türlü desteği esirgemeyen başta danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DENİZ'e teşekkür ederim. Yine kendilerinden ders aldığım ve fikir alışverişi yaptığım Doç. Dr. Ali Kürşat TURGUT hocama; özel ilgileriyle, tavsiyeleriyle ve teknik konulardaki yardımlarıyla tezime katkı sunan Prof. Dr. Rıfat ATAY hocama da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma sürecinde kendilerini ihmal ettiğim ve bana her türlü moral ve motivasyonu veren canım eşim Nesibe hanıma ve oğlum Yusuf'a gönülden teşekkür ediyorum. Son olarak bana desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşlarıma ve benim bugünlere gelmeme katkı sağlayan anne-babama sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Yakup BULUT

Antalya, 2021

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı antik Yunan düşüncesinin en önemli simalarından Platon'un adalet düşüncesini incelemektir. Platon, milattan önce 427 yılında Atina'da doğmuş ve 347 yılında da ölmüştür. Adalet kavramı Yunancada *dike/dikaion/dikaiosyne* kelimeleriyle ifade edilir ve adillik, doğruluk, dürüstlük, adalet (sistemi) gibi anlamlara gelir.¹ İslam âleminde Eflatun olarak bilinen Platon'un özellikle *Devlet (Politeia)* adlı eserinde kullandığı adalet kavramı, *dikaiosyne* kelimesidir. Platon'da bu kavram, bütün toplumun adil bir düzen içinde düzenlenmesi, neyin yapılıp neyin yapılmaması gerektiğini otomatik olarak bilme hali ve bir tür içsel doğruluk erdemi olarak kullanılır.² Doğruluk ve adalet, anlamca o kadar birbirine yakın ki ve birbirinin yerine kullanılıyor ki *Devlet*'te geçen *dikaiosyne* kavramını kimi “doğruluk” olarak çevirmiş, kimi de “adalet” olarak çevirmiştir.³ Doğruluk (ing. *truth*) ise “bilgi ediminin sonucu olan ürünlere epistemolojik bakımdan biçilen değer: Bir önerme, inanç, düşünce ya da kanaatin, bazı temellere ya da ölçütlere veya bağlı olarak sahip olduğu özellik veya doğru olma özelliği”⁴ olarak tanımlanır.

Bu çalışmanın önemi ise adaletin uygulama imkânı ve teorik tartışmalarını Platon açısından değerlendirilmesidir. Bu tartışma adaletin öznel yaklaşımından mitolojik yaklaşımına kadar kapsamı genişlemektedir. Dolayısıyla adalet kavramının kökeni hakkında bir inceleme ve farklı yaklaşımlar arasında Platon'un düşüncesi incelenecektir. Bu kapsam, konumuzu aşacağı için her bir yaklaşımı bazı filozoflar ve şairler ile sınırlandırılmıştır. Platon'un felsefesine ve adalet düşüncesine birçok eleştiri de getirilmektedir. Fakat konunun kapsamını aşmamak ve anlam bütünlüğünü korumak için hem Platon'un öğrencisi Aristoteles'in eleştirileri hem de modern dönem filozoflarının eleştirilerine değinilmemiştir.

Bu çalışmaya başlarken temel hipotezlerimiz adaletin bir erdem olduğudur. Adaletin kişiden kişiye değişebildiği, bilgi konusu olup olmayacağı tezleri de önemli hipotezlerdir. Dolayısıyla bu çalışma sonucunda Platon'da adaletin bir erdem olup olmadığı, politik bir problem olup olmadığı ve bilgi konusu olup olmayacağı ortaya konulacaktır.

Platon'un eserlerini diyalog tarzında yazması sebebiyle tezin adında kullandığımız diyalog kavramı ve ara ara atıfta bulunmak için kullandığımız diyalog kavramı Platon'un eserlerine atıf içindir. Platon'un eserlerinde kullandığı yöntem de diyalogdur.

¹ Aristoteles, (2017), *Politika*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık, s.73-74.

² Cevizci, A. (2002), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, “dike” md.

³ Örneğin Say Yayınlarından Furkan Akderin, *Devlet* (İstanbul, 2019) çevirisinde “doğruluk” olarak çevirmiş. Beyan Yayınlarından Erhan Bayram, *Devlet* (İstanbul, 2008) çevirisinde ise “adalet” olarak çevirmiştir.

⁴ Cevizci, A. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, “doğruluk” md.

Bu çalışmada en büyük başvuru kaynaklarımız Platon'un bize kadar aktarılmayı başaran kendi eserleridir. Platon'un özellikle de adalet konusunu tartıştığı *Menon*, *Phaidon*, *Lakhes*, *Devlet (Politeia)*, *Devlet Adam (Politikos)*, *Yasalar (Nomoı)* ve ara ara adalet ve erdeme değindiği diğer diyaloglarına başvurulmuştur. Buna ek olarak felsefe tarihi açısından kaynak teşkil eden belli başlı eserlerden ve konumuza açıklık getiren Platon yorumlarından olabildiğince faydalanılmıştır.



BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON ÖNCESİ ADALET KAVRAMI

Bu bölümde Platon öncesi adaletin kullanımı iki yönden ele alınacaktır. Birinci yönü adaletin mitsel kullanımı; ikinci yönü adaletin felsefi kullanımıdır. Bu çalışmada mitolojiden yararlanmamızın nedeni, Platon'un eserlerinde bazen mitlere başvurulması, bazen mitolojiyi ağır eleştirmesi ve özellikle *Devlet* diyalogunun I. Kitabında yapılan adalet tanımlarının mitolojik izler taşımasındandır. Bu da gösteriyor ki Platon, mitolojik dile veya inanca bir tez olarak yer vermektedir. Zaten ileride de göreceğimiz gibi Platon, kendisi de mitlere başvurmaktadır. Tabi konumuzdan da sapmamak adına tüm mitolojiyi ele almayı gerekli bulmadık. Ama hem fikir vermesi sebebiyle hem de Platon'un eserlerinde sık sık onlardan bahsetmesi nedeniyle Homeros ve Hesiodos düşüncelerine değinmekle yetindik.

Platon öncesi adaletin kullanımının ikinci ayağı, felsefedeki kullanımıdır. Burada da konumuza en çok ışık tutacak ve Platon'un düşüncesinde iz bırakmış olanlara değinmekle yetineceğiz. Bu minvalde ele alacağımız iki önemli düşünce vardır. Biri Platon'un mücadele ettiği ve eleştiri yağmuruna tuttuğu Sofistlerin adalete bakış açısıdır. Diğeri de Platon'un hocası ve diyaloglarının başkarakteri Sokrates'in adalete bakış açısıdır. Böylece hem adaletin tanımı olarak ortaya konulan iddiaların temsil edenlerce, etraflıca incelenmiş olacak hem de genel olarak bir adalet tartışması-karşılaştırması yapılmış olacaktır. Bu yüzden bu bölümde Platon'un *Devlet* 'te ele aldığı adalet tanımlarının genişletilmiş-derinleştirilmiş incelemesi yapılmış olacaktır.

1.1. Platon Öncesi Mitolojide Adaletin Yeri

Adalet tartışmasının insanlıkla yaşıt olduğunu söylemiştik. Fakat yazılı olarak şu anda elimizdeki kaynaklar insanlık tarihi kadar eski değildir. Felsefe ve rasyonel düşünceyi şayet Thales (M.Ö. 624-546) ile başlatacak olursak dahi Milattan önce beşinci yüzyıla kadar geri götürülebilir. Çünkü bu tarihten öncesine dair elimizdeki veriler sınırlıdır. Fakat bu tarihten öncesini bize anlatan bazı belgeler mevcuttur. Birincisi arkeolojik bulgular, ikincisi ise destanlardır. Arkeolojik bulguları konunun uzmanlarına bırakıp konumuzu ilgilendiren destanları-efsaneleri ele alalım. Tüm destanlara değinmeyeceğiz fakat Yunan tarihi hakkında fikir vermesi açısından Homeros ve Hesiodos'a değinmekle yetineceğiz. Bu da adaletin antik Yunan'da kullanımı hakkında bize bilgi verecektir. Destanlardan da anlaşılacağı üzere antik Yunan medeniyetinde adalet için kullanılan önemli kavramlar şunlardır: *Themis*, *Dike* ve *Nomos*. Bu kavramların türevleri de mevcut olup bunlarla bağlantılı kavramlar da vardır. Ama

şurası açık ki bu kavramlar, Tanrı ve yarı Tanrısal olarak kullanılmıştır. Bu da adaletin kaynağı noktasında bir fikir vermektedir: Adalet, kaynağını Tanrı'dan almaktadır. Bu kavramların, Tanrıdan doğma bir silsilesi vardır ve bunun en büyük ayrıntısını bize Hesiodos vermektedir. Bu hiyerarşiyi Hesiodos bölümünde daha ayrıntılı olarak vereceğiz.

Themis (çoğulu: *themistes*), Uranos (Gök) ile Gaia'nın (Toprak) kızı olup adil düzeni simgeleyen Yunan Tanrıçasıdır. *Themis*, Zeus ile birleşmesinden Horaları ve Moiraları doğurmuştur.⁵ *Themis*, kendisinden doğma kızlarıyla birlikte hayatla ölüm dengesini kuran kanundur, kuraldır ve yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz bir yasadır. İşte onun karşıtı insansal olan, değişken olan ve günden güne, kişiden kişiye farklılık arz eden yasa ise *nomos* olarak ifade edilir. Yani toplumdaki sözlü kanunlar, gelenek ve adetler *nomos* olarak adlandırılır. *Themis* adı da koymak, yerleştirmek ve oturtmak anlamlarına gelen bir kökten türemiştir.⁶

Herodotos, birçok Yunan Tanrı isminin ve Yunan geleneğinin kaynağının Mısır medeniyeti olduğunu ifade etmektedir. Bu isimlerden biri de *Themis*'tir.⁷ Bu da tüm medeniyetlerin birbirinden etkilendiğinin yaklaşık 2500 yıl önceki bir kanıtıdır. *Dike* ise *Themis* ile Zeus'un kızı *eunomia* (iyi düzen) ve *eirene* (barış) ile birlikte Horalardan biridir. Hak, doğruluk ve adaleti simgeleyen soyut bir kavramdır. Fakat insanların ilişkilerini düzenleme noktasında *themisten* daha yaygın bir kullanımı vardır.⁸ Çünkü *dike* kavramının insanlar arasındaki ilişkilerde hukuksal bir değeri de vardır. Nitekim antik Yunan'da iki türlü dava vardı. Biri *graphe* olarak adlandırılan ve herhangi bir suç veya yasa ihlalinde herhangi bir yurttaşın dava açabildiği türdür. Diğeri *dike* olarak adlandırılır ki bu dava türünde suç işleyen veya zarara uğrayan kişinin dava açtığı türdür.⁹ Aslında bu kavramlar günümüzde bireysel davalar ve kamu davaları olarak ayrılır. Sokrates'i idama mahkûm eden dava türü de *graphe* türündendir. Yani Sokrates'in bizzat zarar verdiği veya hakaret ettiği bir kişinin davacı olması ile açılan bir dava değildir. Yasalar adına, devlet adına, Tanrı adına açılan davadır. Tarih boyunca *dikeye* konu olan davalar genelde çok fazla iz bırakmadan sonuçlanırlar. Çünkü bireylerin kendi aralarındaki hak ve zararların tespiti kolaydır ve hükmü basittir. Yapılan suçun ve mağdurun tespit edilmesi kısa bir incelemeyle çoğunlukla belirlenebilir. Fakat *grapheye* konu olan davaların suç teşkil etmesi göreceli bir durumdur. Genellikle de güçlü ve otoriter olanların rakiplerini sindirmek amacıyla davalar açıldığı tarih boyunca

⁵ Oxford Antikçağ Sözlüğü, (2013), Kitap Yayınevi, Ed. M.C. Howatson, Çev. Faruk Ersöz, İstanbul, "themis" md.

⁶ Erhat, A. (1978), *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, "themis" md.

⁷ Herodotos, (2020), *Tarih*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, II.50.

⁸ Erhat, A. *Mitoloji Sözlüğü*, "dike" md.

⁹ Platon, (2019), *Sokrates'in Savunması*, "Giriş" Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, s.25.

görülmüştür. Bu konuda ne kadar konuşursak konuşalım her dönem ve şartlarda bu davalardan çıkan kararların doğruluğu tartışılardır. Çünkü tanrılara hakaret, yasalara hakaret, krala hakaret veya halkı, kin ve öfkeye sevk etmek gibi suçlar içeriği hep muğlak, fiiller ve failer hep meçhuldür.

İşte antik Yunan'da Sokrates'in gençleri yoldan çıkarma ve tanrılara hakaret davası¹⁰ bu gizemin en büyük örnekleridir. Görünürde davayı sade bir vatandaşın (Meletos'un) açmış olduğu dava olarak görünmesine rağmen aslında bu davalarda asıl davacının (Anytos) arka planda durduğu ve bunun politikacılar olduğu açıktır.¹¹ Bir nevi bu tür davalarda piyonları vardır ve aslında bir tezgâh kurulmuştur, karar alınmıştır ve sadece yüzüne söylenmesi kalmıştır. Ve aslında adaletin en büyük tartışma noktası buradadır: Doğru olan nedir? Kim doğru söylüyor? Doğruluk her zaman yasal olan mıdır? Bu doğruluktan yasa koyucular da sorumlu mudur? Yasalara hakaret veya yasaya aykırı beyan adaletten sapmak anlamına gelir mi? Her dönemde görülebilen bu davalar haklılık veya haksızlığı bir tarafa kamusal olayların otorite rejimleri tarafından mahkûm edildiği ve bu tür olayların göreliliği meselesinin adalet tartışmasının bizzat kendisi olduğu unutulmamalıdır.

1.1.1. Homeros'ta Adalet Kavramı

Homeros, M.Ö. sekizinci yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Yunanlı destan ozanı olarak bilinir.¹² Zaten bu tarih yani Arkaik dönem (8-7. Yüzyıl) Yunan coğrafyasında medeniyetin yeşermeye başladığı dönem olarak değerlendirilir. Yunan medeniyetinin kaynağının ise mitosa (*muthos*) dayandığı ortaya çıkmıştır.¹³ Bu yüzden buradan ortaya çıkan efsane ve destanlar toplumun yapısını, kültürünü, inançlarını ve siyasi hayatını etkilemiştir. Bu da sonraki gelen filozofların bu kültürden etkilendiği anlamına gelir. Nitekim Platon, yer yer şairleri eleştirse de Homeros'a yer verdiği de olmuştur. Homeros için Helenlerin hocası ve Yunanlıların kurucusu tabirini kullanmaktadır.¹⁴ Homeros'a nispet edilen destanların hangilerinin ona ait olduğu hangilerinin olmadığı tartışmasına girmeyeceğiz. Çünkü bizi ilgilendiren konu mitolojide geçen adalet kavramının tarihçesi hakkında bilgi edinmektir. Günümüzde ona nispet edilen *İlyada* ve *Odyseia* olmak üzere iki önemli eser vardır. *İlyada* destanı, bir olayın-Troya savaşının hikâyesi iken *Odyseia* destanı Troya savaşından dönen bir kişinin-Odyseus'un hikâyesini konu edinir.

¹⁰ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 19b-c.

¹¹ Platon, *Sokrates'in Savunması*, "Giriş" s.31.

¹² *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, "Homeros" md.

¹³ Orhan, Ö. (2012), *Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları*, FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (13), s.12.

¹⁴ Platon, (2019) *Devlet*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 606.

Homeros, destanlarında genelde şeref (*timé*), nam (*kleos*) ve rekabet (*agon*) gibi kavramlar kullanıp savaş ve mücadeleye dayalı cengâver, yiğit bir toplum yansıtır.¹⁵ Böylesi değerlere önem veren bir toplumun kendi fikirlerine ve düşüncelerine sahip olması bir yana genelde başkasının ne dediği üzerine kuruludur. Nitekim Homeros'un kahramanları kendilerini her zaman başkasına kanıtlama ihtiyacı duymuşlardır. Dolayısıyla bunların vicdan acısı olarak adlandırılan duygudan mahrumdurlar. Çünkü böylesi bir toplumda iyi olan cesarettir, halkı ve kalabalıkları memnun edip kahramanlıklar göstermektir. Ama yine de kendilerine göre saygı ve utanma (*aidos*) ölçüleri vardır. Bu ölçüleri kaçırınların kibre (*hubris*) yenik düştükleri ve bu aşırılığının cezasının insan eliyle olsun, tanrılar eliyle olsun er geç verileceğine (*nemesis*) inanılır.¹⁶ Bu yüzden yerinde olmayan davranışlara ve kibre kapılıp aşırıya kaçanlara Tanrı tarafından ceza verildiğine inanılıyordu.

Homeros destanlarında konu edilen Troya savaşı (M.Ö. 12. Yüzyıl) Homeros'tan yaklaşık olarak beş yüz yıl öncesinde yaşandığı tahmin edilmektedir.¹⁷ İşte *İlyada* destanı bu on sene sürmüş savaşın elli iki gününü anlatmaktadır. Bu savaşın çıkış sebebi aslında bir kadının kaçırılma meselesidir. Yunan şehirlerinden Sparta'nın kralı Menelaos, yine bir başka Yunan şehri olan Argos'tan Helene adında bir prensesle evlenir. Bu prenses Troya kralı Priamos'un kralının oğlu çapkınlığıyla ünlü Paris'in (Aleksandros) dikkatini çeker. Paris, Helene'yi baştan çıkarır ve Troya'ya kaçıır. Helene'nin kocası Menelaos da intikamını almak için kardeşi Agamemnon'u (Miken kralı) ikna eder. Agamemnon ise Yunanlıların büyük kralıydı. (Homeros, Agamemnon'un halkı için Akhalar tabirini kullanır.) O da tüm Yunan krallarını toplar ve Anadolu kıyılarında bulunan Troya'yı işgale gider. Fakat Troyalıların direnişi ve kent etrafındaki surlar işgalin çok uzun yıllar sürmesine neden olur.¹⁸ Burada dikkat çekici noktalardan biri de diğer Yunan krallarının savaşa giriş sebebi artık kadının kaçırılması değil, kendi yurttaşına destek vermek duygusudur. Yani olay Menelaos için karısını kurtarma iken diğer Yunanlılar için bir dosta destek ve milliyet bağına sadakattir.

İleride Platon'un *Devlet*'inde göreceğimiz adalet tartışmasında bu durumun etkisini göreceğiz. Yani doğruluk dosta iyilik, düşmana kötülük müdür? Çünkü bu savaştaki Yunanlıların dayanışmasına baktığımızda savaşın sebebi önemli değildir, hatta Menelaos'un haklı olması dahi önemli değildir. Benden olan yanlış da yapsa doğru da yapsa arkasındayım, anlayışının hâkim olduğu görülüyor. Yunanlılarda durum böyle de Troyalılarda farklı mı? Zaman zaman özellikle Paris'in abisi Hektor ve babası Priamos birkaç defa kız kaçırma

¹⁵ Orhan, Ö. *Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları*, s.14.

¹⁶ Orhan, Ö. *A.g.e.*, s.15.

¹⁷ *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, "Homeros" md.

¹⁸ Bauer, S.W. (2018) *Antik Dünya*, Alfa Yayınları, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, s.282.

meselesiyle ilgili Paris'e çıkmışlarsa¹⁹ da genel olarak onu savunma eğilimi vardır. Yani Troyalılarda da yanlışıyla doğrusuyla Paris'in arkasında durmak olarak sonuçlanmıştır.

Kentin işgalinin başarılı olup olmadığı *İlyada*'da geçmez. Homeros'un diğer destanı *Odyseia*'nın hemen başında kentin işgal edildiğini ve büyük bir zafer elde edildiği geçmektedir.²⁰ Fakat ayrıntısına geçmeden Odysseus'un başına gelenler anlatılmaktadır. Odysseus ise savaş dönüşü çıkan bir deniz (*Poseidon*) fırtınasında gemisi Ege'de güneye sürüklenir. Dokuz gün süren rüzgâr, onları Akdeniz'e sürükler. Bunun dışında birçok adaya sürüklenir ve sonunda memleketi İthake'ye varır.

Her iki destanda da olayların neredeyse her boyutunda tanrılar vardır. Öyle ki çoğu yerde tanrılar birbirine girer ve savaşı onlar devam ettirir. Hatta savaşı başlatan Leto ile Zeus'un oğlu Apollon'dur.²¹ Yukarıda da işaret edildiği gibi tanrıların aşırı davranışları cezalandırdığına inanılıyordu. İşte Paris'in yapmış olduğu suç aşırıya kaçma, kibir (*hubris*) olarak değerlendirilmiş ve Paris, konuk arkadaşlığı (*xenia*) toplumsal normunu-yasasını çiğnemiştir.²² Yine destanlarda kahramanlar da olağanüstü özelliklere sahiptir ve kurbanlar kesip tanrılarından taktikler-yardımlar almaktadırlar.²³ Zeus'un eşi Here ve Zeus'un kızı Athene Akhaları (Yunanlıları) desteklemekteyken Zeus'un oğlu Apollon Troyalıları desteklemektedir.²⁴

Homeros destanlarında genel olarak adalet, bir kanun (zorunluluk) olarak vardır. Bu kanun, her şeyin sınırını belirlemekte ve herkesin kendi görev mahallinde iş yapmasını sağlamaktadır. Bu yüzdendir ki denizlerden sorumlu Tanrı, Poseidon'dur; göklerin sorumlusu Zeus'tur ve ölümler ülkesinden sorumlu olan, Hades'tir. Bu görev paylaşımında ara sıra anlaşmazlıklar yaşansa da Zeus, Hades'in ve Poseidon'un uygulamalarına; Hades, Zeus'un ve Poseidon'un uygulamalarına; Poseidon da Zeus ve Hades'in uygulamalarına karışamaz. Çünkü herkes kendi görev mahallinde tasarruf yapabilir. Nitekim Poseidon'un tavsiyesi de Zeus'un kendi çocuklarına hükmetmesidir. Çünkü baba, çocuğa hükmedebilir çünkü baba, üstündür. Fakat kardeş, kardeşe hükmedemez çünkü eşittir.

Yani *İlyada*'da her bir işi yürüten bir Tanrı vardır ve aslında adalet, herkesin kendi payına düşene rıza göstermesi ve ona göre işlerini yürütmesidir. Bu, bir taraftan tanrıların gücünü sınırlarken diğer taraftan evrendeki değişmez kanunun-zorunluluğun tanrılar için de kaçınılmaz olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bu kanuna ister kura denilsin ister kader

¹⁹ Homeros, (2020) *İlyada*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul, III.38-57; XIII.765-775.

²⁰ Homeros, (2020) *Odyseia*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Azra Erhat-A. Kadir, İstanbul, I. 1-5.

²¹ Homeros, *İlyada*, I.8-10; II.10-15.

²² Orhan Ö. Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları, s.15.

²³ Bkz. *İlyada*, I.125; II.25-30; III.370-380; XX.435-440.

²⁴ Bkz. *İlyada*, IV.5-40; VII.455; X.510-515.

denilsin, isterse de doğa yasası denilsin, bu kanunun bir çeşit denge ve evrenin devamını sağladığı görülmektedir. Yani en azından Homeros'un anlattığı toplum bu şekilde inanmaktadır. Örneğin *İlyada* destanında “bitti ömür yumağı tam o sırada”²⁵ geçmekte ve özellikle ölüm kanununun kimseyi es geçmediği dile getirilmektedir. Diğer bir ayrıntı da ömür yumağının insanın hayata gelmeden önce tanrılar tarafından örüldüğüdür. Yani bir tür mutlak kadercilik anlayışı mevcuttur.

Homeros destanlarında tanrıların her olaya aktif olarak dâhil olduklarını söylemiştik. Fakat kadere-kanuna onların da boyun eğmesi gerektiğini de söylemiştik. Örneğin savaşın kızıışan bir bölümünde Akhalardan kral Akhilleus, Troyalılarından Priamos'un oğlu Hektor'u köşeye sıkıştırıp onu kovalamaya başlar. Sevdiği ve ölmesini istemediği Hektor'un zor durumda olduğunu ve ölüme gittiğini gören Zeus, onu ölümden kurtarmak ister fakat tanrıça Athene Zeus'a şöyle karşılık verir:

“Ne diyorsun kara bulutlu babam, ak yıldırım!lı!
Kaderi çoktan belli, ölümlü bir adamdır bu,
Kaçmak mı istersin onu canlara kıyan ölümden?
Yap yapacağını, ama biz tanrılar onaylamayız yaptığını.”²⁶

Bu sözler üzerine Zeus razı olur, itiraz etmeyi bırakır.²⁷ Bu pasajdan anlaşılacağı üzere tanrıların dahi evrendeki yasalara hatta evrenden üstün yazgıya karşı çıkamadığını anlaşılmaktadır. O halde diyebiliriz ki adalet, bu kanunun-yazgının-kaderin işlemesidir. Burada dikkat edilirse insan özgürlüğü hep arka plandadır hatta neredeyse hiç yoktur. O yüzden adalet veya insan fiilleri belirlenmiş-çizilmiş bir kaderi yaşamaktan başka bir şey değildir. Daha ilerisi de tanrılar dahi bu yasanın kendilerine biçtiği rolü oynamaktadırlar.

İlyada destanında şan, şeref ve yiğitliği simgeleyen kahramanların ve tanrıların olduğunu söylemiştik. Bu yüzden mitolojide sık sık geçen *themis* ve *dike* kavramları çok sınırlı sayıda geçmekte ve onlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. *İlyada*'da iki yerde *themis* kavramı geçmektedir. Bir yerde güzel yanaklı *themis* olarak geçmekte ve Olympos'taki tanrılar toplantısına iştirak eden Here'yi (Zeus'un eşi) karşılamıştır. *Themis*, burada toplantıyı-şöleni yöneten ve eşit pay dağıtan tanrıça olarak simgelenmektedir.²⁸ Bir başka pasajda da Zeus'un *Themis*'e tanrıları toplantıya çağırma emrini verdiği görülür.²⁹

²⁵ Homeros, *İlyada*, IV.517.

²⁶ Homeros, *İlyada*, XXII. 177-181.

²⁷ Homeros, *İlyada*, XXII.184-190

²⁸ Homeros, *İlyada*, XV.87-100.

²⁹ Homeros, *İlyada*, XX.4-6.

İlyada'da genel olarak *Themis*'e biçilen rol, toplantıyı-şöleni organize etme ve toplantıya katılanlara eşit pay vermek şeklindedir. Fakat bu görevi mutlak bir güç olarak değil sadece görevli olarak yapmaktadır. Çünkü toplantının yapılma zamanının emrini Zeus vermektedir. Bu da göstermektedir ki *Themis*, bir çeşit yargıçlık görevi yapmaktadır fakat varlığı Zeus'a bağlıdır. Nasıl ki devletlerde olduğu gibi mahkemelerdeki hâkimlerin görevi davayı yönetmek ve davacı ile davalıya söz hakkı verip dinlemekse ve nasıl ki hâkimler, meşruiyetini devletten alıyorsa *Themis*'in de görevi böyledir. Homeros'un adaleti simgeleyen *Themis* 'ten bu kadar az söz etmesinin iki sebebi olabilir. Ya savaşı anlattığı için öfkenin ağır basması sonucu adaletten pek bahsedilememiştir. Ya da bu toplum yapısı tamamen başkasına üstün olmak, onu alt etmek, dolayısıyla şan, şeref gibi şeyler, adaletin yerine kullanılmıştır. Zaten bu toplumda kişi fikrinin pek önemli olmadığını dile getirmiştik. Bu da gösteriyor ki adalet anlayışı, güçlünün güçsüzü alt etmesi ve herkesin onun dediğini yapmasıdır. Çünkü güçsüzün söz söyleme hakkı yok ve sadece güçlünün ağzından çıkan sözün onun için yasa olduğu ve bunun adalet olduğu anlayışı hâkim görünmektedir.

Homeros'un diğer önemli eseri *Odyseia* destanının ana mesajı Odysseus'a yapılan haksızlık ve bunun düzeltilmesi vardır. Odysseus'un yokluğunda onun eşine ve kraliyete talip olanların saraya çöreklenip türlü türlü planlar ve tuzaklar kurmasıyla aşırıya kaçan davranışlar (hubris) sergilemişlerdir. Ve hikâyenin sonunda Odysseus'un geri dönüşüyle onları kendi eliyle cezalandırması ilahi adaletin tecelli etmesi olarak anlaşılabilir.³⁰ *Odyseia*'da *themis* kavramı sadece bir yerde geçmektedir. O da Odysseus'un yokluğunda yerine bakan oğlu Telemakhos'un toplanan halka seslenip kendi acısıyla baş başa bırakılmasını isterken "insan derneklerini toplayıp dağıtan Themis adına"³¹ diyerek yalvardığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere dernek ve toplantıları düzenleyen bir anlam-görev biçilmiştir. Yine bu eserin birçok yerinde "tanrıların büküttüğü kader ipliği"³² gibi cümlelerle olayları kadere ve yazgıya bağlama dikkat çekmiştir. Yani Odysseus'un başından geçen olayların hepsinin altında yatan bir yazgı vardır, bunu yaşaması gerekiyordu ve yaşamıştır da.

Sonuç olarak Homeros'ta *themis* kavramı bazen ilahi kaynaklı yasaları ifade ederken bazen de toplumsal yasaları ifade etmektedir. Öyle ki toplumsal ve ilahi yasalar birbirine o kadar girmiştir ki ayırım noktası net olarak fark edilemez. Ama adaleti de bir yazgı olarak düşündüğü anlaşılmaktadır.

³⁰ Orhan Ö. *Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları*, s.16-17.

³¹ Homeros, *Odyseia*, II.68.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. *Odyseia*, I.16;

1.1.2. Hesiodos'ta Adalet Kavramı

Hesiodos, M.Ö. yedinci yüzyılda yaşamış ilk Yunan ozanlarından biridir. *Theogonia* (*Tanrıların Doğuşu*) ile *İşler ve Günler* (*Erga kai Hemera*) adlı iki eseri vardır. Başka eserler de ona nispet edilmişse de bu eserler ya tartışma konusu olmuş ya da eserden dağınık parçalar şeklinde bize ulaşmıştır.³³ Hesiodos, hem kendisi hakkında bize daha çok bilgi vermekte hem de *themis* ve *dike* kavramları hakkında Homeros'a göre daha geniş bilgi vermektedir. Hesiodos, *Theogonia*'da tanrıların ortaya çıkışını ve Zeus'un nasıl başa geçtiğini anlatmaktadır.

Hesiodos, *Theogonia* adlı eserinde *Themis*'in soyu hakkında ciddi bilgi sahibi olmaktadır. Buna göre, her şeyden önce *Khaos*'un³⁴ varmış. Daha sonra *Gaia* var olmuş, sonra *eros*³⁵ var olmuş ki bu, tüm insan ve tanrıların akıllarını, yüreklerini ve istem güçlerini elinden alır. Daha sonra *Khaos*'tan *Erebos* (Karanlık gece) doğmuştur. Toprak, kendine eşit ve bir şeyle birleşmeden Uranos'u, yüksek dağları, denizi yaratmış. Sonra Toprak (*Gaia*), Uranos'la birleşip altı erkek titan ve altı dişi titan doğurmuş.³⁶ İşte *themis*, bu dişi titanlardan biridir. *Gaia* (Toprak) ve Uranos'un (Gök) çocukları korkunçtu ve bu yüzden babaları (Uranos) onlara "titan" adını vermiş, onları Toprağın (*Gaia*) karanlıklarında saklamış ve onların gün ışığına çıkmalarını engellemiş. *Gaia* ise Uranos'un bu korkunç oyununa karşı oğullarını yanına alarak suçlu bir babanın (Uranos) cezasını çekmesi için planlar yapmıştır. Fakat *Kronos*'tan başka hiçbir oğlu bu işe yanaşmamış. *Uranos* bir gece *Gaia*'yla birlikte olmak için yere inince kurulan tuzak sonucu *Kronos* babasının hayâ organını tırpanla kesmiş. Bu organdan kanlar fışkırıp toprağa serpilmiş ve gebe kalan topraktan daha sonra öç tanrıçaları (*Erinyesler*), devler ve orman perileri doğmuştur. Denize düşen Uranos'un hayâ organından ak köpükler fışkırmış ve bu köpükten *Aphrodite* adında bir dişi tanrıça doğmuştur. *Uranos* ise gelecekte onlardan öç alacakmış.³⁷ Gece ise daha sonra *Klotho*, *Lakheisis* ve *Atropos* adlarında kader tanrıçalarını doğurmuş. Bu tanrıçaların görevi insanlara ve tanrılara karşı işlenen her suçu takip etmekmiş. Bu tanrıçalar, suçluyu cezalandırmadan öfkeleri dinmezmiş.³⁸ Platon, bu üç tanrıçanın adını *Devlet*'in son bölümünde er mitosu olarak bilinen hikâyede- zikretmektedir. Daha sonra o bölümü değerlendirirken ayrıntılı bilgi vereceğiz.

³³ Oxford Antikçağ Sözlüğü, "Hesiodos" md.

³⁴ *Khaos*; açık, boş olmak, boşluk, daha biçime girmemiş, varlığa kavuşmamış öğelerin karışımı anlamlarına gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Azra E. *Mitoloji Sözlüğü*, "khaos" md.

³⁵ Hesiodos, *Eros*'a bir Tanrı'dan çok bir ilke özelliği verir ki bu ilke sayesinde *Khaos* bir düzene girer ve üretim süreci bu ilkeyle başlar. Ayrıntılı bilgi için bkz: Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, "eros" md.

³⁶ Hesiodos, (2021) *Theogonia-İşler ve Günler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Theog. 116-152.

³⁷ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 156-210.

³⁸ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 211-221.

Erkek titanlardan sonuncusu olan *Kronos*, babasını yenince iktidar olur. *Kronos*, kardeşi *Rhea* ile birleşince üçüncü bir tanrıça nesli ortaya çıkar. Öyle ki *Kronos*'un babasına yaptığını oğlu da ona yapacaktı çünkü *Uranos* kehanette bulunmuş ve bu yüzden öç alacaktı. *Kronos* da iktidarı kaybetmemek için çocuklarını yutmuş. Fakat *Rhea*, çocuklarından *Zeus*'u kurtarabilmeyi başarır. *Zeus*, kehanete de uygun olarak babasına (*Kronos*'a) başkaldırır. Diğer tüm kardeşlerini de babasının midyesinden çıkarıp kurtarır. *Zeus*, kardeşleriyle beraber titanlara savaş açar ve onları yenip yerin derinliklerine (*Tartaros*) sürgün eder. O günden bugüne *Zeus*, ölümlülere de ölümsüzlere de hükmeder.³⁹ Tanrıların savaşı bittikten sonra *Toprak Ananın* da öğüdüyle tüm tanrılar *Zeus*'a geldiler ve ondan ölümsüzlerin başına geçmesini istediler. O da kabul eder ve *Olympos*'un kralı olur. *Zeus*, başa geçtikten sonra yetki paylarını da diğer tanrılara dağıtır.⁴⁰ *Zeus*, ilk olarak *Metis*'le evlendikten sonra ikinci evliliği *themis* ile yapar:

“Sonra *Themis*'le evlendi *Zeus*,
Işık saçan Yasalar Tanrıçasıyla.
Bu Tanrıçadan doğdu Horalar:
Eunomia, en iyi yasaların Tanrıçası,
Dike, en haklı yargılar veren Tanrıça,
Eirene, o bereketli Barış Tanrıçası
Ki korur insanların ekip biçtiklerini.
Ve *Moiralar*, yaşama paylarımızı düzenleyenler:
Klotho, *Lakthesis*, *Atropos* Tanrıçalar
Ki bilge büyük üstünlük vermiştir onlara,
Ki onlar verir yalnız insanlara
Mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.”⁴¹

Hesiodos'un *Theogonia* 'sı kısaca değinildiği gibi aslında tanrıların bir iktidar mücadelesini konu edinir. Fakat bu savaşı öyle anlatır ki neredeyse tüm tanrılar insan özelliklerini taşımaktadır. Öyle ki tanrılar; öfkelenmekte, evlenmekte, kıskanmakta, tuzaklar kurmaktadır. Yunan Tanrı anlayışını da yansıttığını böylelikle tekrardan anlaşılmış olmaktadır. Ama üzerine düşünüldüğünde önemli noktaları da olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin evrenin önceden bir *khaos* olduğu ve bu da belirlenmemiş, amacı belirsiz ve işlenmemiş bir ham madde gibi düşünülebilir ki hemen sonrasında bu *khaos*'u düzenleyen bir ilkeden bahsetmektedir. O da sevgi (*eros*) gücüdür. Hatta bu *eros*, öyle bir ilke ki tanrılar dahi

³⁹ *Hesiodos, Theogonia-İşler ve Günler*, 451-506.

⁴⁰ *Hesiodos, Theogonia-İşler ve Günler*, 880-885.

⁴¹ *Hesiodos, Theogonia-İşler ve Günler*, 901-907.

ona karşı koyamıyor. Mitolojiden logosa geçtikten sonra Empedokles (M.Ö. 492-432), bu ilkeyi geliştirip evrende bulunan dört maddenin (hava, ateş, su, toprak,) sevgi gücü ile birleştiği, sevginin zıddı olan nefretle de ayrıştığını dile getirecektir.⁴² Bu da Yunan felsefesinin mitolojiden etkilendiğinin bir kanıtıdır.

Evren, *khaos* halindeyken adaleti simgeleyen hiçbir ize rastlanmaz. Ne zaman ki *Toprak*, *Gök* gibi tanrılar doğar, bir düzen-amaç ortaya çıkar ve tanrıların birbiriyle ilişkisi söz konusu olmaya başlar, işte o zaman *themis* doğar. Yani burada adaletin düzen tesisinden sonra, belirsizliğin ortadan kalkmasından sonra ortaya çıktığını görmekteyiz. Günümüz açısından düşünüldüğünde bu düşünce hiç de uzağa atılır değildir. İç savaş veya otorite boşluğu oluşan bir devlette hukuk sistemi çalışmaz ve kararlar alınamaz. Sadece savaş veya güçlünün hukuku geçerli olur. Dolayısıyla adaletin oluşması için akliselime, barışa, düzene ve otoriteye ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Theogonia'da *Themis* ile ilgili verilen bilgi bu iken yine de eksik kalan bir şeyler vardır. İşte bu eksikliği *Themis*'in doğurduğu ve ondan devam eden soyu anlamakla tamamlayabiliriz. Yukarıda geçen dizelerde görüldüğü gibi *themis*, ışık saçan yasalar tanrıçasıdır ve Zeus ile *themisten* doğan iki tür tanrıça grubu vardır. Biri *Horalar*, diğeri *Moiralar* olarak adlandırılır. Horalar üç tane, Moiralar da üç tane olmak üzere toplamda altı kardeşirler. Horalar'dan biri *eunomiadır* ve en iyi yasayı simgeler; biri *dikedir* ve en iyi yargıları simgeler; diğeri de *eirenedir* ve barışı simgeler. Zaten Hesiodos'un *İşler ve Günler*'inin bir bölümü *dikeye* ayrılmıştır. Çünkü onun da davalık olmuş bir olayı vardır.

Themis'ten doğma *Moiralar* ya da *Kerler* olarak da adlandırılan tanrıçalar ise *Klotho*, *Lakheis* ve *Atropos* olmak üzere üç tanedirler. *Moiralar*, pay ve pay veren anlamlarına gelir. Yunan ilkçağında insanın anadan doğar doğmaz kaderinin ömür ipliğinin bükülmeye başladığına inanılırdı ve ömür ipliği kesildiğinde ölüm gerçekleşirdi. *Moira* genelde kader diye tercüme edilir, mitolojide de uğursuz ve zorlu olarak da nitelenir. Bu yüzden Tanrı Zeus bile onun karşısında duramaz.⁴³ *Klotho*; büyümek, dokumak anlamına gelir. Hayat ipliğini bükten tanrıça olarak kabul edilir.⁴⁴ *Lakheis*; kader, alın yazısı gibi anlamlara gelir.⁴⁵ *Atropos* da geri dönülmez anlamına gelen, eceli ve ölümü simgeleyen tanrıçadır.⁴⁶

Themis'in altı çocuğunun simgelediği tüm kavramların adaletle ilişkisi vardır. Çünkü bunları *themis* doğurmuştur. Aslında bu altı kız kardeş ve simgelediği kavramlar adaletin

⁴² Skirbekk ve Gilje, (2017) *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul, 32-33.

⁴³ Erhat, A, *Mitoloji Sözlüğü*, "moira" md.

⁴⁴ Erhat, A, *Mitoloji Sözlüğü*, "klotho" md.

⁴⁵ Erhat, A, *Mitoloji Sözlüğü*, "lakheis" md.

⁴⁶ Erhat, A, *Mitoloji Sözlüğü*, "atropos" md.

kapsamını da belirlemektedir. Zaten adalet; yasadan, yargıdan, barıştan, kaderden, talihten veya ölümden ayrı olarak düşünülemez. Başka bir ifadeyle iyi bir yasa olmadan, iyi bir yargı sistemi olmadan, en iyi barış tesis edilmeden ve iyi bir kader de olmadan adalet hep eksik kalacaktır. Tüm bu tanrıçaların dışı olması da tesadüf değildir. Hem kaba güçten yoksun olmak hem de aynı zamanda kaba gücü de kontrol etme ona rol biçme konumundalar. Yani aslında yöneten erkek gibi duruyor ama yasayı-kaderi-talihi belirleyen dışıdır. Zaten *Gaia* ve *Rhea* kadın olarak çocuklarını biri Uranos'tan biri de Kronos'tan kurtarmıştı. Ve eninde sonunda onların dediği olmuştu. Tabi efsanelerde en çok konuşulan ve başrol verilenler erkek tanrılar olmuştur. Bu da adaletin dışı eliyle sağlandığı izlenimi vermektedir. Veyahut adalet, dışı bir role yakışan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşler ve Günler'de Hesiodos, aslında bir adalet arayışı ve sitemi içerisindedir. Hatta bunu başkaldırı olarak kabul etmek bile mümkündür. Daha kitabın başlarında Zeus'a bir seslenişte bulunur: "Dike'den yana gitsin yargıların, Ben Perses'e gerçekleri söylerken."⁴⁷ Hesiodos'u farklı kılan bu olsa gerek, Tanrı'ya seslenirken bile bir hesap sormak ister gibidir. Kardeşi Perses ile arasındaki bir sorunu belli ki halledememiş ve bari sen beni dinle, sen beni anla ve doğru kararı sen ver şeklinde haykırmaktadır. Homeros'ta böylesi bir tavır yoktu çünkü zaten tanrılar hep sahadaydı ve hep aktif bir şekilde en iyisini yapıyorlardı.

Hesiodos, kardeşi Perses'e öğüde başlarken çok çarpıcı, hayata dokunan bir analiz yapmaktadır. Bu hayatta iki türlü kavga olduğunu söyler ve ekler. Biri hiçbir ölümlünün sevmediği kanlı savaşa götüren kavgadır. Diğeri de hayatta kalma kavgasıdır. Hayatta kalma kavgası; ekinini zamanında ekip biçmek, tembellik etmeyip tarladaki işlere koşuşturmak, komşularına ve meslektaşlarına bakıp onlardan geri kalmamak ve onlarla adeta yarışmaktır. Bu kavga, zararsız bir kavga olup karnını doyurma kavgasıdır. İşte Hesiodos da bu hayat mücadelesini kardeşi Perses'e öğüt vererek anlatır: Sen Perses! Yatıp hiçbir iş yapmadan, emek vermeden, karnını doyurmadan ne diye başkasıyla didişip tartışırsın. Gel bak işine, Zeus'un yargılarıyla aramızdaki davayı halledelim. Mirasımızı paylaştık, alacağımızı aldın, daha ne diye gidip yargıçlara rüşvet verip fazlasını istersin. O yargıçlar ki zaten hak yemeye can atarlar.⁴⁸ Hesiodos, bu minvalde bir nasihati yaparken birçok yere hem mesaj vermekte hem de kendi döneminin sorunlarını göz önüne sermektedir. Öyle ki dünyadaki kavgalara sebep olanların karnını doyurma kavgasını ve hayata tutunma mücadelesini vermeyenler olduğunu ifade etmiştir. Yani çalışmadan, emek vermeden, ter dökmeden, tarlaya gitmeden karnını doyurmak isteyenler, emekçinin elindekine göz dikerler ve kötü kavgalara sebep olurlar.

⁴⁷ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 6-10.

⁴⁸ Hesiodos, *A.g.e*, 11-41.

Başka bir deyişle genel olarak savaş-kavga, sömürenin emekçiden geçinmek istemesi sebebiyle çıkmaktadır.

Hesiodos, adaleti çalışmakta aramaktadır. Zaten hangi kötülük varsa aylaklıktan, düzensizlikten, iş yapmamaktan gelmez mi? Bu açıdan bakıldığında bu kavga alın terinin kavgasıdır, emektir, iştir, güçtür velhasıl kendi işine bakmaktır. Ama diğer kötü kavga; iş yapmadan fazlasını elde etmektir, emeği sömürmek ve fazlasını istemektir. İşte ileride gelecek olan bir tanımın habercisidir Hesiodos: adalet, herkesin kendi işini yapmasıdır. Bu tanımın en dikkat çekici kısmı tabi ki iştir. İş, insanın üretmesini sağlayan, onu sanatçı yapan, zanaatkâr yapan faktördür.

Hesiodos; bir işçiyi, emekçiyi, zanaatkârı, toprağı ve köylüyü temsil etmektedir. Azra Erhat, çevirisini yaptığı *Theogonia-İşler ve Günler*'in sonunda Homeros-Hesiodos karşılaştırması-inceleme yapılmaktadır. O, burada Hesiodos'a kadar gelen zamanda hiç kimsenin toprak-işçi sınıfını bu kadar yücelten, sorunlarını dile getiren ve orta halli insanları kendi yaşamı üzerinden anlatan başka bir ozanın olmadığını söylemektedir. Bunun da nedenini Hesiodos'un Anadolu'ya oluşuna, sadeliği, avamı ve halkı temsil etmesine bağlamıştır.⁴⁹ Hesiodos'un haksızlık yakınmasından sadece işe gitmeden zenginleşenler değil yargıçlar da payını almaktadırlar. Çünkü kardeşi Perses, payından fazlasını elde etmek için yargıçlara rüşvet vermektedir. Bu da o dönemin hukuk sisteminin yozlaştığının, paradan ve zenginlerden yana kararların çıktığının ve adaletten saptığının göstergesidir. Zaten ileride de göreceğimiz gibi Hesiodos'un büyük yakınması bu sisteme karşıdır. Çünkü Hesiodos, Perses'in bu sistemden beslendiğinin ve sadece tekil bir olayı temsil ettiğinin farkındadır.

Hesiodos, adaletle (*dike*) ayrı bir bölüm ayırır. Ve krallara da adaletle hükmetmeleri için çağrı yapar. Bunu yaparken de atmaca ile bülbül örneğini kullanır. Atmacanın bülbülü pençesine almasıyla gücünün fazla olması nedeniyle atmacanın bülbülü yaşatma hakkının da öldürme hakkının da olduğunu söyler ve ekler:

” Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,
Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına bela geldi mi, ezilirler altında.
Doğru işlerden yana gidendir güzel yol,
Haklı kazanır önünde sonunda,
Çeke çeke akli başına gelir budalanın.
Ve Adalet yükseltir o zaman sesini

⁴⁹ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, s.102-104.

Rüşvetle hak yiyenlere karşı
 Ve düşer ağlayarak ardına insanların,
 O insanlar ki Adalet'i haksızca
 Evlerinden, yurtlarından dışarı.
 Ama onlar ki yerliye yabancıya karşı
 Doğru yoldan, doğru yargılardan ayrılmazlar,
 Onların yurtları uygarlığa kavuşur,
 Mutlu kişiler yaşar kentlerinde,
 Delikanlıları besleyen barış gelir ülkelerine
 Ve engin bakışlı Zeus, yüce Tanrı,
 Acı savaşlardan korur onları.”⁵⁰

Bu dizelerden de anlaşılacağı gibi Hesiodos, adaletin ne olduğunu ve niçin adaletli olunması gerektiğinin cevabını vermektedir. Öyle ki adaleti uçlardan korunmak ve aşırılığa kaçmamak olarak ifade etmektedir. Bunun yanında kötülük yapmanın ve aşırılığa kaçmanın insanlara yaramadığını ifade etmektedir. Çünkü biz insanların zavallı olduğumuzu ve belalara dayanamadığımızı düşünmektedir. Doğru olunduğunda ve adaletle hükmedildiğinde ise ülkeye mutluluk ve barış geldiğini ve Tanrı Zeus'un da onları acılardan koruduğunu düşünmektedir. Haksızlık edenler, bu dünyada cezalandırılmasalar bile Zeus onların cezasını mutlaka verir ancak bazen bir kişinin suçunu-günahını tüm kent; kıtlıkla, belalarla ve yıkımla çeker.⁵¹ İşte bu yüzden yöneticiler doğru hükmetmelidir ki tüm kent bunun cezasını çekmesin. Çünkü yapılan her haksız iş devleti-kenti altından oyar. Hesiodos'un ifadesiyle “Ey krallar, siz de düşünün bu haklı düzen üzerine: Yanı başınızda insanlarla sarmaş dolaş ölümsüzler vardır, Gözetler dururlar o insanları.”⁵² Yani Hesiodos, krallara da güçlerine güvenmemeleri gerektiğini söyler çünkü onlardan güçlü olan ölümsüzler-Tanrı vardır. Ve yine “Bir kız vardır, Zeus'un kızı, adı Dike, Olymposlu tanrılar sever, sayarlar onu. Dert yanar babası Zeus'a insanların haksızlıklarını.”⁵³ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere insanların yapıp ettiklerini gören ve gözetleyen bir tanrıça (*dike*) vardır. Yapılan her şeyi de Zeus'a bildirmektedir. Burada Hesiodos, *dike* kavramına güçlü bir anlam vermiş olup adaletin eninde sonunda gerçekleşeceğini bildirmektedir.

“Bunları görün de doğru yargılayın, ey krallar,
 Siz ki hep rüşvet yer, haksızlık edersiniz.
 Başkasına haksızlık etmek kendine kötülük etmektir.

⁵⁰ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 212-229.

⁵¹ Hesiodos, *A.g.e*, 238-243;260-262.

⁵² Hesiodos, *A.g.e*, 247-250

⁵³ Hesiodos, *A.g.e*, 255-260.

Kötü düşünce düşüneni yakar herkesten önce.
 Her şeyi bilen Zeus'un her şeyi gören gözü
 Bunu da görür, görmek isterse,
 Haklı haksız ne varsa kentte gözünden kaçmaz...
 Ey Perses, beni can kulağıyla dinle,
 Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan.
 Budur buyruğu Kronos oğlunun insanlara."⁵⁴

Bu dizlerden anlaşılacağı üzere krallara bir ders vermekle kalmıyor büyük bir cesaretle toplumda yaşananları haykırmaktadır. Dikkat çeken bir yön ise kötülüğün-haksızlığın bir fayda sağlamayacağını ifade etmesidir. Yani kötülük yapanlar ne kadar fayda elde edeceğini düşünse de eninde sonunda Tanrı adaleti karşısında yenileceklerdir. Bunun yanında Hesiodos, Tanrı Zeus'un buyruğunun adalet ve hak olduğunu zikrederek tanrısal bir görev üstlenmiş görünmektedir. Yine Zeus'un insanlara vermiş olduğu en değerli duygunun hak duygusu olduğunu ifade edip onun yargılarının da haktan yana olduğunu haykırır.⁵⁵ Hak ve adaletin gerçekleşmesinin ve insanların bu ilkelerle hareket etmesi ise kolay değildir. Aşağılığın yolu kolay ve düzdür. Üstünlüğün yolu ise çetin, uzun ve sarptır. Tanrı bu yola alın terini koymuştur. Ama bir vardın mı da her şey kolaylaşır.⁵⁶

Hesiodos'un genel olarak adalete bakış açısının Homeros'a nazaran daha gerçekçi olduğu fark edilmiştir. Bu yüzden Hesiodos, daha çok hayata dokunan ve halkı yansıtan ifadeler kullanmaktadır. Hatta Homeros ile karşılaştırıldığında birbirine zıt olduğu dahi düşünülebilir. Her ikisi de *themis* ve *dike* kavramına değinmesine rağmen ortak noktaları sadece bunların tanrıça olduğu hususudur. Yoksa içerik olarak ve kullanım tarzı birbirinden çok farklıdır.

Homeros, Zeus'u dahi hep güç üzerinden ve yıldırımlar düşüren, şimşekler çakan, düşmanına öfkelenen bir Tanrı olarak betimler. Yani Tanrı da hayat da savaş da güç ile ilişkilidir. Hatta adalet de güç ve gösterişle ilişkilidir. Homeros'un anlattığı Tanrı; soylu, zengin ve otoriterdir. Anlattığı destanlar da soyluların, güçlülerin, burjuvazinin ve yöneticilerin destanıdır. Öte taraftan Hesiodos'un anlattığı Tanrı; adaletli, güçlü-güçsüz ayrımı yapmayan ve değerlerle hareket eden bir Tanrı'dır. Anlattığı destan ise halkın, köylünün, işçinin, sadeliğin, yoksulun ve adaletin destanıdır. Öyle ki Homeros'ta sürekli saraylardan, kalelerden, şölenlerden, içkilerden, soylu tanrılardan ve insanlardan bahsedilir. Hatta her bir kralın ya da soylu kişinin arkasında birer Tanrı vardır. Bu yüzden Homeros'un

⁵⁴ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, 262-276.

⁵⁵ Hesiodos, *A.g.e.*, 278-281.

⁵⁶ Hesiodos, *A.g.e.*, 285-295.

betimlediği karakterler de yarı tanrısaldir. Ama Hesiodos, daha gerçekçi ve daha halktan, orta halli sınıfın sorunlarını dile getirmektedir. Onların ekonomik sorunlarını, göç nedenleri ve çevresel faktörleri işlemektedir. Hatta Hesiodos için devrimci diyebiliriz çünkü o, sorunları dile getirerek bir başkaldırı yapmıştır.⁵⁷

Tüm kültürlerin birbiriyle bağlantılı olduğu söylenebilir çünkü yukarıda değindiğimiz gibi Herodotos'un da tespiti odur ki Yunan medeniyeti, Mısır'dan etkilenmiştir. Bu yüzden her şeyin ve özellikle düşünce tarihinin Yunan ile başlatılıp ve Yunan ile bitirilmesi hatalı bir tespit olduğu görülmektedir. Mitolojide dahi bu toplumsal etkileşimleri görmek mümkündür. Nitekim Homeros ve Hesiodos öncesine ait ortaya çıkan, Hititlere ait olduğu tespit edilen *Kumarbi Efsaneleri* ve *Ullikummi efsaneleri* gösteriyor ki Yunan mitolojisi kaynağını doğudan/ Mezopotamya'dan almaktadır. Aynı şey *Hurri*, Babil ve Fenike kültürleri için de söyleyebiliriz. Yani tüm kültürler birbiriyle alışveriş içindedirler. Hatta Yunan alfabesinin dahi Fenike'den geldiği ileri sürülmektedir.⁵⁸

Mitolojide genel olarak adaletin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, neleri kapsadığını ve az da olsa felsefeye etkilerini ele aldık. Artık şu söylenebilir ki efsanelerde de antik Yunanda da bir adalet anlayışı ve inancı bulunmaktadır. Filozofların tanımlarındaki farklılıklar olduğu gibi ozanlar ve kültürler arasında da adalet tanımının değiştiğini söyleyebiliriz. Fakat mitolojideki adaletin temsilinin Tanrı'dan ayrı olmadığı tartışmasızdır. Çünkü bir şekilde olayların ve işlerin başında olan baş mimar tanrılardır. Burada tanrılar, yönetici; insanlar ise yönetilen konumundadır. Dolayısıyla olan biten her şeyin onlarla bir ilişkisi olduğu gibi her şeyin üstünde olan bir de zorunluluk ilkesi vardır. Tabi bu ilke, kendini yine tanrısal olarak bize gösterir ki o da kaderdir. İnsanın doğmadan önce başına gelecek şeylerin belirlenmiş olmasıdır. Bu ilke, Tanrı dâhil herkese eşit olarak yaklaşır. Kimseyi kayırmaz, kimse için kural değişmez ve değişmeyen yasa konumundadır. Ama şu da bir eleştiri konusu ki *Themis*'in Tanrı'nın katındaki doğruluk belirtisi mi, Tanrı'nın kendisi mi, evrendeki yasa mı olduğu tam netlik kazanmaz.⁵⁹ O yüzden biz onun yan anlamlarında ve adaletle birlikte kullanılan varyantlarıyla beraber kullandık. Ve ancak ondan doğma tanrıçaları ve onun etkisini göz önünde bulundurarak onun hakkında daha fazla yorum ve bilgi edinebildik.

Son olarak *Themis*'in günümüzdeki somut yansımasına da değinmek istiyoruz. Günümüzde neredeyse her hukuk bürosunda ve bazı adalet saraylarında *Themis* heykeli veya ona benzeyen Roma tanrıçası ve adaleti simgeleyen *Justitia* heykeli bulmak mümkündür. Bu

⁵⁷ Hesiodos, *Theogonia-İşler ve Günler*, s.102-104.

⁵⁸ Hesiodos, *A.g.e*, s.175-177.

⁵⁹ Hesiodos, *A.g.e*, s.139.

heykeller farklı varyantları olsa da ortak olduğu noktalar vardır. Örneğin *themis* heykeli, sol elinde asası, sağ elinde terazi bulunan gözleri kapalı bakire bir kadın olarak motiflenmiştir. Elindeki asa, adaletin verdiği cezaların caydırıcılığını ve gücünü simgelemektedir. Diğer elindeki terazi; düzeni, ahengi, eşitliği, doğruluğu ve adaletin dengeli dağıtılmasını simgeler. Gözlerinin kapalı oluşu davalı ve davacıya karşı tarafsızlığını simgeler ki onlara bakıp aldanmasın. Ve son olarak bakire bir kadın oluşu da bağımsızlığını simgelemektedir. Daha sonra Roma adalet tanrıçası olarak betimlenen *Justitia* heykeli ise sağ elinde kılıç, sol elinde terazi, gözleri bağlı, sol ayağının altında bir kitap ve başı ezilmiş bir yılan, bakire bir kadın olarak tasvir edilir. Burada kılıç, adaletin verdiği kararların caydırıcılığını; terazi, verilen yargıların dengeli ve hakka uygun oluşunu; gözlerinin kapalı oluşu, herkese tarafsız yaklaşmayı; kitap, kanun ve yasalara uygun davranmayı; kadın oluşu, bağımsızlığı; yılan ise, kötülüklerin adaletle yok oluşunu simgelemektedir. Bu bölümden sonra artık mitostan logos’a yani efsaneleri esas alan bölümden aklı esas alan bölüme geçebiliriz.

1.2. Platon Öncesi Felsefede Adalet Anlayışı

Platon öncesi felsefede tüm filozofları incelemenin konumuzun kapsamını aşacağı göz önüne alınarak Sofistler ve Sokrates felsefesine değinmekle yetindik. Çünkü asıl konumuz olan “Platon’un adalet anlayışıyla” temel olarak etkileşim içinde olan Sofistler ve Sokrates’tir. Platon’un hem Sofistlerle çağdaş olması hem de Sokrates’in öğrencisi olması gibi sebeplerle bunlar üzerinde durmak kaçınılmazdır. Platon’un diyaloglarının neredeyse tümünde Sofistlere ve Sokrates’e yer vermesi de konuyu daha da önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda araştırmamızın bu kısmı Platon’a giriş niteliği taşımaktadır.

Antik Yunan kültüründe -yukarıda da görüldüğü gibi- mitler dönemi vardı. Bu dönem, genel olarak akıl dışı, dogmatik ve geleneksel inanışlardan öte geçmemektedir. Ama şunu da ifade etmek gerekir bugün bizim mitos olarak baktığımız mitolojik eserler antik Yunan’da belli bir zamana kadar çok önemli dini kaynak eserleri olarak değer görülürdü. Bir şeyin doğruluk ölçütü Homeros ile Hesiodos ile Sophokles (496-406)⁶⁰ ile ölçülürdü. Bu eserler ezberlenir ve bu eserleri bilmek, kültürel bir göstergeydi. Nitekim yapılan araştırmalarda özellikle Homeros eserlerinin kutsal sayıldığı ve tapınılacak kadar değer verildiği ortaya çıkmıştır.⁶¹ Bu yüzden mitolojiyi sadece bir edebiyat ürünü manzum eserler saymamak gerekmektedir. Kendi döneminde kutsal metin sayıldığı ve Yunanlıların Tanrı inançlarını temsil ettiği unutulmamalıdır.

⁶⁰ M.Ö. 495-406 yıllarında yaşamış olan Sophokles; *Aias Antigone*, *Kral Oidipus*, *Oidipus Kolonos’ta*, *Elektra* ve *Trakyalı Kadınlar* adlarında eserleri vardır.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Homeros, *İlyada*, “önsöz” sayfa x.

Felsefe ile beraber rasyonel düşünce gelişmeye başlayınca doğaya farklı anlamlar yüklenmeye başlandı. Bu yüzden gelenek dışı, kaynağını akıldan alan, sorgulayıcı bir bakış açısı ve rasyonel bir zemin oluştu. Kendilerine artık filozof denilen bu insanlar, hazır olarak buldukları cevapları sorgulayarak yön değiştirdiler ve bir anlam arayışı içine girdiler. Çünkü var olan dogmalar sorunların çözümüne katkı sağlamıyordu. Tabi ki bu yönelim, ilk olarak doğaya olmuştur. Çünkü insan, bir öğrenim sürecinden geçmektedir. Adım adım ilerleyen düşünce ve bilgi birikimi, mitsel olandan doğaya-kozmosa doğru bir adım atabilirdi. Bilgi kaynağını rivayetlerden, mitolojiden ve dogmadan kurtarmak filozoflara kalmıştı. Yine mitolojik eserlerin belli bir kesimi yani aristokratları temsil ettiğini söylemiştik. O halde aristokratlar dışındakileri koruyan, onları önemseyen ve sorunlarını gören bir Tanrı yok mu? Diğer yandan bu kadar insan ilişkilerinin ve doğada olup bitenlerin tümünün kontrolü tanrılardaysa insanın ne özelliği vardır? Başka bir deyişle insan hiç mi bu doğada söz sahibi değildir? İşte bu sorular mitolojiye, dine ve geleneklere eleştiri anlamına geliyordu. Artık bu noktada devreye eleştiri girmiş ve dolayısıyla logos-akıl-düşünce ön plana çıkmıştır. Tüm bu süreç ise insanlığın mitostan logosa doğru bir geçişidir. Peki, bu akıl yürütme sonucunda insanın ilk yöneldiği şey neden doğa olmuştur? Çünkü epistemolojiye, politikaya ve ahlaka giden yolda doğayı ve evreni tanımlayıp anlamlandırmak gerekiyordu. Ve madde olarak en çok yeri tutan doğaydı. Ya da en azından insanın gücü doğayı yorumlamaya yetiyordu. Bu yüzden ilk filozoflar, yönlerini ulaşamaz olan ve tabiri caizse ayağı yere basmayan efsanelerden, destanlardan, şiirlerden ve dogmalardan çevirip tutarlı, rasyonel ve araştırmacı bir yöne çevirmişlerdir.

Doğayı anlamlandırma tecrübelerinden sonra sorunun doğayı anlamayla çözülmeyeceğinin farkına varıldı. Çünkü herkes doğayı kendisine göre yorumlamakta ve ortak bir zemin sağlanamamaktadır. İşte bu arayış, her şeyin ilk nedeninin ne olduğu sorunuyla sonuçlanmış ve *arkhe*⁶² sorunu olarak da felsefe tarihinde yerini almıştır. İlk filozof kabul edilen Thales'e (M.Ö. 624-546) göre, her şeyin kaynağında su varken,⁶³ Anaksimander'e (M.Ö. 610-546) göre sınırsız ve belirsiz anlamında *apeiron* vardır.⁶⁴ Anaksimenes (M.Ö. 585-525) ise *arkhenin* hava olduğunu söylemektedir.⁶⁵ Arkhe problemini adalete uyarlayacak olursak adaletin ilk ilkeye hizmet etmek olduğu düşünülebilir. İlk ilke ne ise adalet de ona götüren yoldur. Ama Anaksimander, *dike* kavramını ilk defa felsefi anlamında kullanarak

⁶² *Arkhe*; Sokrates öncesi doğa felsefesinde, var olan şeylerin kendisinden doğduğu ilk madde, maddi töz, maddi neden veya ilke olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, "arkhe" md. s.94.

⁶³ Cevizci, A. (2020) *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, s.39.

⁶⁴ Cevizci, A. A.g.e, s.40-41.

⁶⁵ Cevizci, A. A.g.e, s.41.

adalet ve adaletsizliğin *apeiron* ile ilişkiden kaynaklandığını düşünmüştür. Buna göre, *apeiron*dan kopuş karşıtlığa, düzensizliğe ve haksızlığa götürürken; *apeirona* yaklaşma ise düzene, ereğe ve adalete götürmektedir. Bu yüzden *dike*, cezanın çekilmesi ve kefaretin ödenmesi anlamındadır.⁶⁶

Felsefe tarihinde bir başka tartışma, var olan şeylerin hareketli mi yoksa sabit mi olduğu noktasıdır. Bu sorun da oluş sorunu olarak ifade edilebilir.⁶⁷ Burada da bir uzlaş sağlanamaz ve Herakleitos, (M.Ö. 540-480) hareketi kabul ederek her şeyin değiştiğini söylerken⁶⁸ Parmenides, (M.Ö. 500?) hiçbir şeyin değişmediğini ve varlığın bütün olduğunu ifade eder.⁶⁹ Bu tartışmanın bizim konuyu ilgilendiren kısmı, adalet de değişken midir sabit midir kısmıdır. Başka bir deyişle adalet, evrensel midir yoksa subjektif midir? Evrenselse bunun ölçütü ne olmalıdır? Kimi kültürlerde iyi denilen şeyin diğer bir kültürde kötü olmasının nedeni ne olabilir? Evrensel adalet veya ahlak kuralları yoksa toplumun varlığını sürdürmesi mümkün müdür? İnsanların ahlak dışında ortak bir paydada birleşmeleri mümkün müdür? İşte tüm bu sorular hareket ve durağanlık, varlık ve yokluk-boşluk tartışmalarından çıkmaktadır. Nitekim hareket varsa değişim de vardır. Değişim varsa süreklilik yoktur ve bir şeyin bilgisine ve evrenselliğine ulaşmak mümkün değildir. O halde adalet; değişkendir, her an değişir, subjektiftir, öznel ve görecelidir. Yani Herakleitos'un koyduğu ilkedeki adaletin evrensel olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan değişim yoksa her şey varlıksa ve varlık içerisinde anlam kazanıyorsa adalet de vardır ve bir bütündür. Bütün de değişmez ve parçalanmaz. O halde adaletin değişmez ve evrensel olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Herakleitos, uyumun değişimde olduğunu, karşıtlıklarda olduğunu ve dolayısıyla savaş, çatışma veya gerilimin adaletli olduğunu düşünmektedir. Çünkü doğada işleyen düzene (değişime) hizmet etmektedir.⁷⁰ Sayıyı, matematiği temel alan Pythagorasçılar açısından da adaletin eşitlik anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Eşitlik ise en iyi kendisiyle çarpılmış sayıda vardır bu da karededir. Çünkü kare sayının kısımları birbirine eşit olup mükemmel bir uyum içindedirler.⁷¹

Yukarıda kısaca değindiğimiz bu tartışmalı bilgilerden sonra filozofların birbiriyle tutarsız yaklaşımlarını fark eden Sofistler, dikkatleri evrenden-doğadan-kozmostan insana (antropos) çekmişlerdir. Çünkü evren hakkında hüküm verenlerin insan olduğunu ve insanların da yanıldığını düşünmüşlerdir. Yine her insanın kendine göre bir gerçeği var

⁶⁶ Çıvgın, A.G. (2018) *Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, s.215.

⁶⁷ Gökberk, M. (2020) *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.46.

⁶⁸ Cevizci, A. *Felsefe Tarihi*, s.47.

⁶⁹ Cevizci, A. A.g.e, s.51-52.

⁷⁰ Çıvgın, A.G. *Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı*, s.216.

⁷¹ Çıvgın, A.G. A.g.e, s.217.

görünüyordu. O halde kim haklı ve doğru olan ne sorusu gündeme geldi. Yine bu hükümleri veren insanların doğruluk ölçütü nedir, doğru olan kimdir, insan kimdir, insan bilebilir mi gibi sorular gündeme gelmiştir. İnsan biliyorsa bu kadar karmaşanın ve çelişkinin sebebi nedir? Bir bilgiye doğru demek için hangi kriterleri aramalıyız? İşte bu soruları ciddi bir şekilde irdeleyen ve cesaretli bir şekilde dile getirenler Sofistler olmuştur.

1.2.1. Sofistlerde Adalet Kavramı

Bilgiye, ahlaka ve politikaya sorgulamacı ve şüpheci yaklaşım sergileyen Sofistler, öyle önemli bir konuma sahiptir ki bir aydınlanmanın habercileri gibidirler. Hangi aydınlanma diye sorulursa Antik Yunan aydınlanması diyebiliriz. Nitekim tarih boyunca karanlık devirler gelip geçmiştir. İnsanlık zaman zaman eksen kaymaları yaşamış ve yaşamaktadır. Savaşlar, yıkımlar ve salgın hastalıklar gibi doğal ve yapay etkenler toplumsal çöktüşlere neden olmuştur. O yüzden bazı dönemlerde ilerleme, bazı dönemlerde gerileme olmuştur. Ya da bilgi ve medeniyet bazen de yer değiştirmiştir. Bazen Batı ileride iken bazen de Doğu ileriye gitmiştir. Ama sonuçta bir gerçek var ki o da bilginin değer gördüğü yerde konaklıyor olmasıdır. Antik Yunan'da da bu değişimleri görmek mümkündür. Öyle ki Ahmet Arslan, antik Yunan'daki bu değişimi orta çağ Avrupa'sındaki gelişim sürecine benzetmektedir. Bu bağlamda antik Yunan'daki felsefe öncesi devri (mitoloji), Avrupa orta çağına benzetir. Dogmatik düşüncelerin hâkim olduğu ve akla önem verilmeyen bir devir olması itibarıyla benzerlikler taşıdığını söylemektedir. Sokrates öncesi felsefi hareketler devrini ise 17. Yüzyıl aydınlanma çağına (Descartes, Hobbes ve Spinoza) benzetmektedir. Sofistlerle başlayan dönemi ise 18. Yüzyıl Aydınlanma çağına (David Hume, Kant, J.J. Rousseau) benzetmektedir.⁷² Bu benzetme öyle yerinde ki Sofistlerin insana yönelimi ile hemen ardından Platon ve Aristoteles gibi çağ açmış filozoflar yetişmiştir.

Yaşanan her olayın, her gelişimin altında yatan sebepler vardır. Sofistlerin ortaya çıkışı o dönemin politik sorunlarından da ayrı tutulamaz. Nitekim o dönemde Atina, demokrasi ile yönetilmekte ve aristokratlar güç kaybetmekteydi. Bunun yanında 5. Yüzyılın ortalarından itibaren bir orta sınıfı temsilen ticaret erbabının iktidarını görmekteyiz. İktidara gelen bu yöneticilere gerekli düşünce alt yapısı ve birikimi, yeni bir bakış açısı verilmesi gerekiyordu. Yani yönetim işlerinden anlayan bürokratlara, kanun yapıcılara ihtiyaç olduğu ve yeni bürokratlar yetiştirilmesinin gerekli olduğu bir ortam doğmuştu. İşte bu ortam,

⁷² Arslan, A. (2019) *İlkçağ Felsefe Tarihi (Sofistlerden Platon'a)* 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.7-9.

Sofistlerin doğuşuna katkı sağlamıştır. Onlar da gezgin öğretmenler olarak diyar diyar gezip politik bilgi becerisi kazandırmışlardır.⁷³

Sofistlerin ortaya çıkmasındaki etken sadece siyasi alandaki gelişmelerle sınırlı değildir. Düşünce açısından da Thales ile başlayan doğayı anlamlandırma ve daha sonra Herakleitos ve Parmenides ile varlığın oluş ve bozuluşu problemleri bir kısır döngüye girmiş bulunmaktaydı. Yani artık doğayla ilgili problemleri tartışmak bir sonuç getirmemekle birlikte yeni bir bakış açısına ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada insanın dikkatini daha faydalı olana, hayata dokunana ve işe yarar olana çekmek Sofistlere kalmıştır. Bu yönelim, insanı kendisine, topluma veya siteye dair bilgi edinmeye sevk etmiştir.⁷⁴ Demek ki felsefe, bilgi, dil ve bilim gibi şeyler tekrara düştüğünde değersizleşmekte, gerilemekte, eskimekte, doğurganlığı kaybetmekte ve ölmektedir. Tam tersi kendini yenilemek ise değerli kılmakta, ilerlemekte, doğurganlaştırmakta ve yaşatmaktadır. O yüzden Sofistlerle başlayıp Sokrates ile devam eden, Platon ve Aristoteles ile doruğa ulaşan düşünce, farklı bakış açıların ve eleştirinin ürünüdür.

Sofist (*sophistes*); bilge, bilgin gibi anlamlara gelmektedir. Bu isimlendirme, şayet gizli bir amaca hizmet etmiyorsa olumsuz bir anlam çağrıştırmadığını düşünebiliriz. Bazı iddialara göre 5. Yüzyılın sonlarına doğru çıkan Atina ile Sparta arasında çıkan Peloponnes⁷⁵ Savaşı'nın kaybedilmesinin yarattığı öfke Sofistlere düşmanca bir tavır takınılmasına neden olmuştur. Diğer bir neden ise Sofistleri kendilerinden öğrendiğimiz Aristophanes, Platon ve Aristoteles gibi filozofların onlar hakkında takındığı olumsuz tavidir.⁷⁶

Sofistler, birey odaklı olmak kaydıyla dil, din, şiir, sanat, ahlak ve siyaset konularını ele almışlardır. Bu konuları ele alırken kullandıkları yöntem, deney ve tümevarımdır.⁷⁷ Sofistlerin homojen bir yapıda olmadıkları anlaşılıyor. Bazen ahlakta bazen siyasette ve bazen de bilgi konusunda farklı yaklaşımları görmekteyiz. Ama ortak bir şey var ki onlar, gençleri eğitmeye karşılık para almışlardır. Ücret karşılığında öğretmenlik yapmışlardır. Peki, Sofistler ne öğretiyorlar? Ya da ne satıyorlar? Şayet bir yerde para alışverişi varsa orada bilgi mi vardır yoksa ticaret mi? Aslında ticaret mal üzerinden yapılıyordu. Peki, Sofistlerin ucuza alıp pahalıya sattığı bir mal var mıydı? Bu ticaretin veya öğretimin pazarı neden gençlerdi? Eğer onlar, bir eğitim faaliyeti yürütüyorsa antik Yunan'da okul eğitimi yok muydu? Bir devlet okuma yazmayı özel sektöre bırakır mı? Bırakıyorsa bunun karşılığında ne kazanacak ne

⁷³ Cevizci, A. *Felsefe Tarihi*, s.64-65.

⁷⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.15.

⁷⁵ Peloponnes savaşı, Atina şehir devletleri arasında M.Ö. 431-404 yılları arasında üstünlük kurma sebebiyle başlayan ve uzun yıllar süren bir savaştır. Atina ve Sparta önderliğinde diğer Yunan devletlerinin de katılımıyla savaş büyümüştür. Savaş sonucunda Atina yenilmiş ve büyük bir açlık ve haslık Atina'yı ele geçirmiştir.

⁷⁶ Arslan, A. *A.g.e.*, s.18-21.

⁷⁷ Zeller, E. (2017) *Grek Felsefesi Tarihi*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, s.110.

kaybedecek? Sofistlerin okuma-yazma öğretmediği açıktır. Yine dericilik, gemicilik, ayakkabıcılık ve tıp eğitimi bağlamında bir zanaat da öğretmedikleri açıktır. Sofistlerin kimisi erdemi öğrettiğini, kimisi politikayı öğrettiğini, kimisi de hitabeti öğrettiğini savunmaktadır.

Antik Yunan demokrasisi aristokrasiden bir geçiştir. Demokrasinin oluşum sürecinde demokratların aristokrat yanlısı olan mitosları kullanması düşünülemezdi. Bu yüzden yeni bir argüman, kendini kabul ettirme, demokrasinin üstünlüğünü ifade edecek söylemlere ihtiyaç olduğu açıktır.⁷⁸ Bu arada bu görevi tüm Sofistler olmasa da yasalar yapma noktasında ve demokrasinin yaygınlaşmasında aktif rol aldıkları da söylenebilir. Bu anlamda rejimi tanıtmaya işiyle de uğraşmışlardır. Ortak noktaları, öğretmek olan bu Sofistlerin heybesinde farklı ürünler bulunmaktadır. Meşhur Sofistler ise şunlardır: Protagoras (482-411), Gorgias (483-375), Prodikos (465-399), Hippias (460-?), Antiphon (480-411), Thrasymakhos (459-400), Kallikles (484-?), Lycophron (?) ve Kritias (460-403).

Sofistlerin bilgi konusunda göreceli olduklarını söylemiştik. Onların göreceliliği, Protagoras'ın *Hakikat ve Kesin Kanıtlar* adlı eserindeki şu sözüyle özetlenebilir. “Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olmalarının ve var olmayanların var olmamalarının.”⁷⁹ O halde varlık veya yokluk herkese kendini farklı göstermekte ve farklı varlık teorileri ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ise doğada sürekli devam eden değişimdir. Bu değişim insanın ortak bir anlayışta toplamasını engellediği gibi bir tekil birey olarak bile aynı şey farklı zamanlarda farklı sonuç vermektedir. O halde bilgilerin kaynağı duyudur fakat bunun da sürekli değişimi sebebiyle evrensel olmadığı açıktır. O yüzden bu söz, felsefe tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Bir şey varsa onun varlığının, varlık gerekçesinin ve ifade edilmesinin ölçütü insan olduğu gibi; bir şey yoksa onun yokluğunun, yokluk gerekçelerinin ve ifade edilmesinin ölçütü de insandır. Örneğin insan yaz mevsiminde esen rüzgârdan üşüme hissetmezken kış aylarındaki rüzgârda üşüme hissedebilir. Hatta tam tersini hisseden insan bile olabilir.

Protagoras, bilginin imkânını reddetmeyip çekimser bir tavır takınırken Gorgias'ın iddiası çok daha radikal olmuştur. O, “hiçbir şey yoktur, olsa bile bilinemez, bilinse bile ifade edilemez” diyordu. Burada üç tane problem görünmektedir: varlık, bilgi ve dil. Birinci tez, varlığın özünü reddetmeye yöneliktir; ikinci tez, varlık denilen şeyin bilgi konusu olamayacağıdır; üçüncü tez ise, bilgi konusu olacak bir varlığın ifade edilmesinin-dile getirilmesinin imkânsızlığıdır. O halde Gorgias, hiççi (*nihilist*) bir tavır takınmaktadır.⁸⁰ Ahlak konularında da bilgiyle paralel yaklaşımlar olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin

⁷⁸ Şenel, A. (2019) *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s.139.

⁷⁹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.28-31.

⁸⁰ Arslan, A. *A.g.e.*, s.46-52.

Protagoras için erdemin varlığını inkâr etmediğini fakat erdemin göreceli olduğunu söyleyebiliriz. O halde her insanın ve toplumun erdemi kendine göre doğrudur. Protagoras bu amaçla erdemin bireyselliğini esas alarak kendine göre doğru bulduğu erdemi öğrettiğini söyleyebiliriz.⁸¹ Fakat nihilist bir tavır takınan Gorgias için erdem veya adaletten söz etmek mümkün değildir. Çünkü o, bilginin imkânını dahi kabul etmemektedir. O halde varlıkta, bilgide, etikte varlıktan-doğrulukta söz etmek bile mümkün değilse hayatta ölçüt ne olmalı? Gorgias için tek ölçüt hitabettir. O yüzden amaç bilmek değil, ikna etmektir.⁸² Kim ikna etmeyi ve inandırmayı başarır o üstündür. Aslında maharet üstünlük sağlamaktır denilebilir.

Sofistler, dikkati insana çektikten sonra sorguladıkları ilk problemlerden biri insanın doğası üzerinedir. Özellikle geç dönem Sofistlerinden olan Antiphon'un açıkça dile getirdiği eşitlik fikri insanın doğası hakkında fikir vermektedir. O, insanın doğası gereği eşit olduğunu ve her şeyde aynı olarak yaratıldığını, dolayısıyla Yunan-barbar (Yunan olmayan) ayrımının da insan doğasından kaynaklanmadığını söylemektedir. O halde toplumdaki Yunanlı-barbar, soylu-köle, kadın-erkek ayrımının sebebi nedir? İnsan eşit olduğuna göre bu uygulama ve sınıflamaların insanın doğasına (physis) uygun olmadığı anlaşılmaktadır. O halde bu sınıflamaları *nomos* (yasa) olarak ifade edebiliriz. Nomos'un ise kaynağını adetler, kültler oluşturmaktadır. İnsanlar da yasaları adalet olarak kabul ettikleri için her yerin yasaları ve adaleti değişiklik arz eder. Ama doğa (physis) her yerde aynıdır.⁸³ İnsanın doğası nedir? İnsan nasıl bir yapıya sahiptir? İnsanın doğası mı siteyi meydana getirdi yoksa site, bir yapay oluşum mudur?

Physis-nomos ayrımı bir başka sofist olan Thrasymakhos tarafından da savunulmuştur. Fakat Antiphon'dan farklı olarak onun açısından insanın doğasında eşitlik yoktur. Doğaya bakıldığında hayvanlar arasında bile böyle bir eşitliğin olmadığı görülmektedir. Ormanın bile güçlüsü ve güçsüzü vardır. Güce göre de her varlık, doğadaki yetki paylarını almaktadır. O halde adalet; güçlünün çok, güçsüzün az almasıdır. Çünkü bazı insanların doğasında uysallık, bazılarında başkaldırı, bazılarında kurnazlık, bazılarında ise sakinlik vardır. Dolayısıyla doğada güçlü olanın istediği olmaktadır.⁸⁴ Böylelikle hakkın da ölçütü kudrettir. Onun deyişiyle "Doğruluk (adalet), denilen şey, güçlü olanın istediği şeydir."⁸⁵ Bu tez üzerinde daha sonra ayrıntılı durulacaktır. Sofistlerden Lykophron tarafından ileri sürülen bir görüş ise sitenin-devletin doğal bir oluşum olmadığıdır. Nitekim insan, bir sözleşme ile bir araya gelmiştir. Dolayısıyla sözleşmede haklılık ve haksızlık sınırları belirlenmiştir. Platon'un

⁸¹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.33.

⁸² Arslan, A. *A.g.e.*, s.50.

⁸³ Arslan, A. *A.g.e.*, s.58-62.

⁸⁴ Arslan, A. *A.g.e.*, s.63-64.

⁸⁵ Platon, *Devlet*, 338.

Devlet'inde Glaukon'un temsil ettiği bu görüş daha sonra modern dönemde de savunulmuştur.⁸⁶

Sofistlerin yukarıdaki görüşlerine genel olarak bakıldığında kimisinin bilgide bilinmezci, kimisinin nihilist, kimisinin yararcı olduğu görülmektedir. Yine insana yönelik olarak kimisi eşitlikçi, kimisi aristokrat, kimisi sözleşmeci, kimisi demokrattır. Ahlak konularında kimi ılımlı, kimi tamamen ahlak dışı, kimi çıkarıcı, kimisi de sözleşmecidir. Sofistlerin yaşadığı dönemde Atina'da demokrasi yerine krallık ya da tiranlık yönetimi olsaydı acaba onlar, böylesi bir konuma sahip olabilir miydi, bu kadar cesur fikirler ileri sürüp insanları etrafına toplayabilir miydi? Zira öyle görülüyor ki, demokrasinin sağladığı özgürlükle öne çıkma imkânı bulmuş gibiler. Ayrıca demokrasideki kendini mahkemelerde savunma, meclislerde ve halk arenalarında halkı ikna etme gibi zorunlulukların da etkisiyle Sofistler, insanları temel vatandaşlık ve kanunlar hakkında bilgilendirme görevi üstlenmişlerdir. Yani bu ortamı onlara sağlayan şeyin demokrasi olduğunu söylemek aşırı bir yorum olmasa gerek. Diğer yandan insanların kendini ifade etmesi için gerekli olan şeyin hitabet (retorik) olduğunu görerek bu alanda kendilerine iş imkânı sağlamayı başarmışlardır. Bu açıdan bakıldığında bir çeşit avukatlık yaptıkları da söylenebilir. Sofistlerle ilgili doğrudan eserlerin çok az olduğunu söylemiştik. Konumuza açıklık getirmesi açısından ve Sofistleri bize tanıtan en önemli düşünür olması bakımından birinci başvuru kaynağımız yine Platon olacaktır. Bunun yanında diğer kaynaklara da olabildiğince başvurmaya özen gösterdik.

1.2.1.1. Platon Diyaloglarında Sofistler

Platon'un özellikle ilk dönem eserlerinin iyi karakterini Sokrates temsil ediyorsa kötü karakterini Sofistler oluşturmaktadır. Platon bunların çoğunu eserlerinde doğrudan ya da dolaylı zikretmektedir. Bazı diyalogları ise Sofistlerin bizzat adını taşımaktadır. *Gorgias*, *Protagoras*, *Hippias* ve *Kritias* adlı diyalogları bunlardandır. Yine Platon'un genel olarak Sofistleri tanımladığı ve onları ele aldığı *Sofist* adlı diyalogu bulunmaktadır. Ayrıca *Devlet* adlı eserinin birinci kitabında yapılan adalet tartışmasının en önemli temsilcileri olarak karşımıza Thrasymakhos çıkmaktadır.

Sofistlerin temel felsefesini Protagoras'ın "her şeyin ölçüsü, insandır (*metron antropos panton*)"⁸⁷ sözü özetlemektedir aslında. "Bir şey kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi ortaya çıkan şey de kendi başına oluşmamıştır. Hasta Sokrates, şarap içerse farklı bir sonuç ortaya çıkacaktır. Dilinde acı bir tat bırakır, fakat bu acılık şarabı acı yapmaz, acı algımızdadır. Fakat

⁸⁶ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.68.

⁸⁷ Platon, (2018), *Theaitetos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 152.

Sokrates algının kendisi değildir, o sadece algılayandır.”⁸⁸ Bu yaklaşım, Platon’un bilgi konusunu karşılaştırmalı olarak ele aldığı *Theaitetos* diyalogunda geçmektedir. Bu yüzden Sofistlerin bilgi anlayışlarının genel olarak duyuya, deneye dayandığını söylemiştik. Sofistlerin bilginin merkezine insanı almaları onları göreceli, subjektif ve öznel yapmıştır.⁸⁹ Sofistler sadece bilgi konusunda değil Tanrı anlayışında da benzer bir yaklaşım sergilerler. Yine Protagoras’a göre Tanrı’nın duyularla algılanmaması ve insan yaşamının kısa olması sebebiyle Tanrı hakkında bir şey söylenemez.⁹⁰ Bu bilinemezcilik onları yaşamının değersiz ve anlamsız olduğuna götürmemiştir. Onlara göre, insanın kendi hayatını mutluluğa ya da zindana çevirmesinin kendisine bağlıdır. Bu yüzden olabildiğince insan hayatını düzenleyen politikayla ilgilenmişlerdir.

Platon, *Protagoras* adlı diyalogunda da Protagoras hakkında önemli bilgiler vermektedir. Hippokrates, Sokrates’e Protagoras’ın Atina’ya geldiğini söyler ve onun yanına gitmeyi teklif eder. Sokrates, her zamanki sorgulamacı tavrıyla Protagoras’a gitmenin nedenini sorar. Ressamın resim yaptığını ve öğrettiğini, şairin şiir okuduğunu söyler ve Protagoras’ın ne öğrettiğini ve “ne işle uğraştığını” sorgular. Hippokrates ise onun sofist yani bilgi öğretmeni olduğunu söyler.⁹¹ Bunun üzerine onun yanına giderler ve Protagoras’ın insanları etrafına topladığını ve onları büyülediğini görürler.⁹² Protagoras’a ne iş yaptığı ve ne öğrettiği sorulunca o, siyaset sanatı yaptığını söyler.⁹³ Konu erdemlere gelince Protagoras, erdemlerin hekimlik ve gemi sanatı gibi olmadığını, her topluma ve bireye göre değişkenlik gösterdiğini söyler.⁹⁴ Sokrates ise doğruluk ve doğru olmanın aynı olduğunu ve kötülüğün bilerek yapılamayacağını söyler. Ayrıca her toplumda görülen değişkenliğin duyulardan elde edilen erdemler olduğunu, gerçek erdemlerin ruh bilgisi ile elde edilebileceğini eklemektedir.⁹⁵

Protagoras diyalogundan Sofistler hakkında birkaç bilgiye ulaşabiliriz. Sofistlerin gezgin oldukları, hitabette çok iyi oldukları, halkı ikna edebilme kabiliyeti oldukları anlaşılmaktadır. Ama asıl önemli noktalarından biri etik konusunda göreceli, subjektif, öznel ve rölatif olduklarıdır. Konumuz açısından düşünersek Protagoras, adaletin evrensel olmadığını, her topluma ve bireye göre değişkenlik gösterdiğini savunmaktadır. Protagoras’ın politika konusunda da gelenekten yani aristokrasiden ayrıldığını görmekteyiz. Üstelik kendi

⁸⁸ Platon, *Theaitetos*, 152-159.

⁸⁹ Çüçen, A. (2019), *Bilgi Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, Bursa, s.127.

⁹⁰ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.27.

⁹¹ Platon, (2020), *Protagoras*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 311-312.

⁹² Platon, *A.g.e.*, 315.

⁹³ Platon, *A.g.e.*, 319.

⁹⁴ Platon, *A.g.e.*, 323.

⁹⁵ Platon, *A.g.e.*, 330-358.

düşüncesini bir mitosa dayandırmaktadır. Bu mitosa göre Tanrı Zeus'un insanları yarattıktan sonra onlara kendini korumaları için onlara ateş verir. İnsanlar ateşi kullanarak ürettiği silahlarla kendilerini doğaya karşı korumak yerine birbirine saldırdılar. Çünkü henüz yönetme sanatını bilmiyorlardı. Zeus, bu değerli canlının yok olmasını engellemek için onlara Hermes aracılığıyla devlet bilgisini gönderir. Hermes, bu bilginin bazılarını mı yoksa herkese mi dağılacığını sorunca Zeus, herkese dağıtılmasını ister.⁹⁶ İşte bu mitostan da anlaşılacağı üzere Tanrı, her insana devlet bilgisini vermiştir. Sadece onlara imkân verilmesi gereklidir. Protagoras, böylece eşitlikçi bir tavır alarak demokrat bir kimliği temsil etmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla herkes eşit derecede vatandaşlık erdemine sahip olduğuna göre doğruluk temeline dayanan siyasette herkesin kendi fikrini ifade etmesi aynı derecede doğrudur.⁹⁸

Platon'un *Gorgias* adlı diyalogunda da benzer bir yaklaşımı görmekteyiz. Burada Gorgias, kendisinin hitabetle uğraştığını yani hatip olduğunu söylemektedir. Hitabetin ise söz söyleme olduğunu söyleyen Gorgias, mahkemelerde ve meclislerde hâkimleri ve halkı kandırmaya yaradığını söylemektedir.⁹⁹ Sokrates ise hitabetin (retorik) doğru ve yanlış ayıran değil, sadece inandıran bir inanç sağladığını söylemektedir.¹⁰⁰ Yine bu diyalogda adı geçen başka bir sofist olan Kallikles, ölçsüzlük ve adaletsizlik eleştirisi yapanların, elinde güç ve imkân olmayanlar olduğunu söyler. Adaletten bahsedenler de kralın oğlu olarak doğsalardı adaletten bahsetmezlerdi.¹⁰¹

Gorgias, hatip olduğunu ve hitabetle hâkimleri ve halkı kandırdığını ifade etmektedir. Kallikles ise çok daha ciddi bir iddiayı dillendirir: Adaleti haksızlığa uğrayan dillendirir. Başka bir deyişle o, adaletin mazlumların haykırışı olduğunu ve mazlunun eline zalimlik postu geçtiğinde zulmedeceğini belirtir. Bu düşünceye göre insanın doğasında kötülük yapmak vardır. Çünkü Kallikles için insan, fırsatını yakaladığı zaman haksızlık yapmaktan çekinmeyen bir varlıktır. Peki, insan adaleti niye istemektedir? Bu problem Kallikles açısından bakıldığında tamamen haksızlık edememekten kaynaklanmaktadır. Haksızlık etmek, güzel olandır fakat haksızlığa uğradığı için de haksızlığın öcünü alma isteği olarak adalet ortaya çıkmaktadır. Yine bu diyalogda Kallikles doğa ve yasa ayrımı yapmaktadır. Kallikles'e göre, yasaları yapanlar; güçsüzlerdir, zayıflardır ve çoğunluktur. Onlar kendilerini korumak için kendi çıkarlarına olan yasaları överler, çıkarlarına olmayana da kötülerler. Bunu yaparken o güçlülerin, zenginlerin kendi paylarına düşenden fazlasını almanın adaletsizlik ve çirkin bir

⁹⁶ Platon, *Protagoras*, 320-323.

⁹⁷ Şenel, A. *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.141-142.

⁹⁸ Platon, *Protagoras*, 323.

⁹⁹ Platon, *Gorgias*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2016, 449a-452d.

¹⁰⁰ Platon, *Gorgias*, 455a.

¹⁰¹ Platon, *Gorgias*, 492a.

davranış olduğunu söylerler ama kendileri de en güçlülerden ve en çok kazananlardan daha üstte olmak isterler. Bu yüzden “herkesten daha zengin olmayı istemek yasalara göre doğru değildir, çirkindir ve bu yapıdana adaletsizlik adı verilir.”¹⁰² Ancak öyle görülüyor ki insanın doğası böyle bir şeye uygun değildir. Çünkü insan doğası gereği en zengin, en güçlü ve en kötü olmak ister. Bu yüzden yüksek ilkeler peşinde koşmamak ve felsefeyle gençken biraz uğraşmışsa da sonra ilgilenmemek gerekir.¹⁰³

Öyle anlaşıyor ki Kallikles pek de yasa taraftarı değildir. Çünkü yasalar, insanın doğası ile uygunluk taşımamaktadır. Oysa insanın doğasına uygun olan şeyler, insanı temsil eder. O da daha fazla kazanç, daha fazla güç ve daha fazla kötülüktür. Kallikles’in bu anlayışı iki şekilde anlaşılabilir. Kişi ya güçlü olana, zengin olana veya kötü olana boyun eğmelidir. Ya da bizzat kendisi güçlü, zengin ve kötü olmak için mücadele etmelidir. Öyle anlaşıyor ki ikinci seçenek daha ön plana çıkmaktadır. Çünkü insanın doğasında zaten güç elde etmek, kötülük yapmak ve daha fazlasını kazanmak vardır. Şayet bunları dile getirmiyorsa ve kendini uslu, sessiz ve adil gösteriyorsa gücün, kötülüğün ve zenginliğin fırsatını yakalamadığındandır. O yüzden insan, gücü elde edinceye kadar ezilmemek için, aç kalmamak için ve ölmek için yasalara tutunmak zorundadır.

Yine Kallikles, iyi niyet göstergesi olarak ilkeli durmaya çalışan Sokrates’e de şu nasihatte bulunur: “Sevgili dostum! Boş konuşmayı bırak, işe yarayan bilgiyi öğren, becerikli bir insanın elde etmeye çalışacağı ünü kazanmaya çalış... Boş konular üzerine tartışmaları değil de zengin, ünlü ve onlara benzeyenleri kendine örnek al.”¹⁰⁴ Buradan açıkça anlaşıyor ki Kallikles, tıpkı tüm insanların doğasında olduğunu düşündüğü özelliklerin açıkça peşinden gittiğini itiraf etmektedir. Doğasında var olduğu şeyi-duyguyu bastırmayıp onu açığa vurmaya seçmiştir. Bu bilinçaltı ise şan, şeref, ün, para, güç ve gösteriş gibi şeylerdir. Bu arada hemen şöyle bir soru sorulabilir: Bireyi, tikeli ve göreceliliği esas alarak tümel ve genel hakkında bilgiye sahip olunabilir mi? Yani Kallikles, kendisini tanımış olduğunun, isteklerinin ve amaçlarının bilincindedir. Fakat öğrenmiş olduğu insan doğası, kendi doğası olmasına rağmen diğer insanlar için de tümel-genel bir sonuç çıkarılabilir mi? İşte bu gibi problemleri Platon cevaplayacaktır. Fakat şimdilik şunu diyebiliriz ki Sofistlerin yöntemi deneye, duyuya dayanmaktadır. Bu problemi de tümevarım (*endüksiyon*) yöntemi ile aşmaktadırlar. Yani Kallikles, henüz görmüş olduklarından bahsettiği insan doğası teorisine aykırı davranan birini görmemiştir.

¹⁰² Platon, *Gorgias*, 483b.

¹⁰³ Platon, *A.g.e.*, 483c-484d.

¹⁰⁴ Platon, *A.g.e.*, 486c-d.

Platon, *Sofist* adlı diyalogunda genel olarak Sofisti tanımlamaya çalışmaktadır. Sofist ile balık avcılığı benzetmesi yapar. Oltayla balık avlayan ile Sofistin akraba olduğunu söyler. Sofist, balıkçıdan farklı olarak yürüyenlerin avcısıdır. Yürüyenler de evcil ve yabani olanlar olarak ayrılırlar. İnsan da evcil grubundadır. Evcil olan ya zorla ya da ikna ile avlanır. İkna ile yapılan av ya toplulukta yapılır ya da özel olarak yapılır. Özel kişilere hitap eden avcılar, avı ya hediyeler için ya da çıkar elde etmek için yaparlar. Çıkar avcılığı ise ya geçim için (dalkavukluk) ya da para için yapılır. Sofist para için yapandır.¹⁰⁵ Platon açısından yine de Sofisti tespit etmek çok zordur. Çünkü ona göre Sofist kılıktan kılığa girer ve birçok türde görünür. Sofist bazen zengin delikanlıların peşinde koşan çıkar avcısı, bazen ruhla ilgili bilimlerin büyük tüccarı, bazen bu bilimlerin perakende satıcısı, bazen bu bilimlerin hem satıcısı hem üreticisi, bazen de söylem atleti ve didişimci olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁶ Sofistler dinleyicileri üzerinde âlimi mutlak oldukları izlenimi uyandırıyorlar. Yine onların bilgisi gerçek bilgi olmayıp sözde benzeridir. Bir kişi herkese, her şeyi anlatabileceğini söylerse ona şüpheyle bakmak gerekmez mi?

O halde Platon açısından Sofistleri şarlatan ve taklitçi olarak ele almamız gerekmektedir. Bizzat yokluk'un kendisi düşünülemez, söylenemez, telaffuz edilemez. Sofistin işi, insanları aldatma; sanatı ise göz boyamadır. Onun sanatının etkisiyle ruhumuzda kanılar oluşuyor. Sofistler, elleriyle kavrayamadıkları şeylerin, mutlak surette var olmadıklarını düşünüyorlar fakat tam bir cesaretle dile getiremiyorlar. Sofistler biçim dostlarımızdır.¹⁰⁷ Sofisti tespit etmek güçtür. O, yokluk'un karanlığında barınır. Orada yaşaya yaşaya oraya uyum sağlamıştır.¹⁰⁸ Sofist aramakta olduğumuz yokluktur ve yokluk, başka cinsler arasında bir cinstir ve varlıklara dağılmaktadır. O halde onun kanı ve söylemle karışımına bakalım. Gerek düşüncede gerek söylemde yanlış oluşturan şey, var-olmayan şeylerin tasavvur edilmesi ve söylenmesidir. Yanlışın olduğu yerde aldatma vardır. Aldatma ise görüntülerle, kopyalarla ve ham hayallerle dolar. Sofist, her bireyin doğruluğunun farklı olduğunu düşünerek yanlışın varlığını inatla inkâr eder.¹⁰⁹ Taklit edenlerin kimi taklit ettiği şeyi bilerek yapar, kimi de bilmeyerek yapmaktadır. Taklit iki türlüdür: bilgince olan ve sahte olan. Sofist ise bilenlerden değil, taklitle yetinenlerdendir. Bu da iki türlüdür: basit taklitçi ve ironik taklitçi. İroniyi yapan halk toplantılarında uzun uzun konuşarak yapar, basit taklitçi de

¹⁰⁵ Platon, (2018), *Sofist*, İletişim Yayınları, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul, 221d-223a.

¹⁰⁶ Platon, *A.g.e*, 231d-e.

¹⁰⁷ Platon, *A.g.e*, 233c-248a.

¹⁰⁸ Platon, *A.g.e*, 254a.

¹⁰⁹ Platon, *A.g.e*, 258b-260d.

özel toplantılarda muhatabının kendi kendisini bozmak zorunda bırakarak yapar. Uzun konuşmalar yapan ise siyaset adamı değil, halk hatibidir. İşte Sofist, basit taklitçidir.¹¹⁰

Görüldüğü gibi Sofist, Platon'un gözünde genel olarak bu şekilde tanımlanmıştır. Platon'un ilk dönem eserlerinde (gençlik diyalogları) Sokrates düşüncelerinin ağır bastığı biliniyor.¹¹¹ O yüzden ilk dönem eserlerinde Sokratik yöntem görülür ve genel olarak karşıda bir şey bildiğini iddia eden kişinin düşüncesini çürütmekle yetinilir. İşte bu eserlerde genelde Sofistlerin bir şey bilmediği kanıtlanır. Ne ahlakta ne de politikada ciddi birikimlerinin olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Fakat *Sofist* adlı eser, Platon'un yaşlılık dönemi eserleri arasında olduğu için Platon'un düşüncelerini Yabancı adında birine söylediği görülmektedir. Ve bir şey bilmeyen bir tavırdan ziyade bilen ve hüküm veren bir tavır görülür. Yukarıda da görüldüğü gibi Platon, Sofistlere taklitçi, şarlatan, halkı kandıran, paragöz, karanlıkta barınan ve daha birçok yakıştırmada bulunmaktadır. Platon, yaptığı bu yakıştırmaların hepsinin altını doldurmaktadır. Bunları boş yere söylemediğini özellikle onları çok iyi tanıdığı iddiasındadır. Ve eğer sofist, söylenilen suçlamaları ve onu koyduğu sınıfı hak ediyorsa ona suçu sabitleyebileceklerini söyler. Ama eğer hak etmiyorsa onu temize çıkarıp ve başka bir cinste arayacağını da eklemektedir.¹¹² Platon, bu suçlamalarda haklı mıdır, değil midir? Bunun tespiti çok zordur çünkü Sofistlerin derli toplu eserlerinin elimizde olmayışı ve sadece parçalardan (fragman) onları tanımamız buna engeldir. Ama Platon, onlara sonuna kadar ifade özgürlüğü tanımış görünmektedir. Nitekim onların iddialarını öyle aktarır ki okuyucuları ikna edecek seviyededir. Ama onları bu kadar sert eleştirisi Platon'un bilgi anlayışı ile bağlantılıdır. Çünkü o, bilgiyi idealar dünyasını anlamakla mümkün görmektedir. O yüzden bu bilgiye sahip olmayanları cahil veya sıradan halk sınıfına koymaktadır. Sofistleri eleştirisi de bu bağlamda değerlendirmek daha doğru olacaktır. O yüzden burada fazla ayrıntıya inmeden Platon'un bilgi anlayışını işlediğimizde bu durumun daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

Platon *Euthydemus* adlı diyalogun bir pasajında Sokrates ve dostu Kriton, Sofistler hakkında konuşurlar. Kriton, bu insanlarla kalabalık önünde tartışılmaması gerektiğini belirtir. Sokrates ise Sofistlerin sözlerinde aklın küçük bir payı olan istek ve hevesle hareket ettiklerini ifade eder.¹¹³ Bu düşüncelerden anlaşıldığı kadarıyla Sofistler halk önünde kendilerini dinlettirebiliyorlar ve haklı çıkmasını biliyorlar. Sokrates ise çoğunluğun doğru karar veremeyeceğini düşünmektedir. Hatta doğruluğun ölçütünün çoğunluk olamayacağını

¹¹⁰ Platon, *Sofist*, 267b-268d.

¹¹¹ Platon, (2020), *Meneksenos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, s.15-17.

¹¹² Platon, *Sofist*, 261a.

¹¹³ Platon, (2020), *Euthydemus-Parmenides*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 305-306.

düşünmüş olacaklar ki Sofistlerle halkın önünde yapılan tartışmanın Sofistlerin lehine sonuçlanacağını biliyorlar. Çünkü onların düşüncesine göre halk, doğru olanı ayırt edemez ve sadece görüntülere, sese ve görüneneye göre karar verir. Bu yüzden de Sokrates'e göre Sofistler doğruluğun ölçütü olan akıl ile hareket etmezler sadece akıldan pay alan istek ve hevesle hareket ederler.

Sokrates'in temel tezlerinden biri hiçbir şey bilmediğidir.¹¹⁴ Örneğin Platon'un cesaret erdemini ele alan *Lakhes* adlı diyalogunda Sokrates'e cesaret erdemi sorulduğunda alaycı bir dille bir şeyi bilmek için bir öğretmenden öğrenmek gerektiğini söyler ve ekler: “benim param yoktu ki Sofistlere verip öğreneyim.”¹¹⁵ Sokrates, Sofistlerin aslında bilgisiz olduğunu ya da bilginin anca bir kısmını bildiklerini düşünmektedir. Fakat burada kendisini onlara göre bir derece daha iyi gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü onların, bilmedikleri halde her şeyi ve her yerde bildiğini söylemesine karşın kendisinin böyle bir iddiasının olmadığını düşünmektedir. Platon, *Devlet Adamı (Politikos)* eserinde ise Sofistlerin devlet adamları etrafında kalabalık yapıp gürültü çıkardıklarını (dalkavukluk) ifade eder.¹¹⁶ Sokrates, Sofistleri özellikle bilgiyi ve erdemi satmakla çok büyük suç işlemiş saymaktadır. Çünkü ona göre böyle “ulvi değerlerin” para konusu olması ve bunun çıkar için kullanılması kabul edilebilir bir şey değildir.

Sofistlerden en iddialı adalet tanımı, Thrasymakhos tarafından ileri sürülmüştür. *Devlet*'in ilk kitabında adaletin ne olduğu tartışılırken farklı tezler ileri sürülmüştür. Bu tezlerden biri de Thrasymakhos tarafından savunulur. Ona göre “adalet, güçlülünün işine gelendir.”¹¹⁷ Bunun anlamı şudur: dünyada tek bir yasa vardır o da öz-çıkâr yasasıdır. Adalet, öz-çıkârı kontrol eden ahlaki bir yasa değildir. Güçlülerin kitleleri-halkı elinde tutmak-yönetmek için zorbalık yapma yerine adalet giysisini giyerek kendilerini gizledikleri bir elbisedir.¹¹⁸ Bu önerme, üç kavramdan oluşmuştur: adalet, güç ve işine gelmek. “Adalet” kavramı tanımlandığı için sonraki iki kavrama bakmak gerekiyor. Çünkü tanımda zaten bilinmeyen açıklandığı için tanımlanana (adalet) değil, tanıma bakmak gerekiyor. O halde güçlü kimdir, güç nedir, gücün sınırı var mıdır? Bir de çıkar kavramı vardır. Onun için de çıkar nedir, fayda nedir, yarar nedir, faydanın ölçütü nedir gibi sorular cevaplanmaya muhtaçtır. Bu soruları Platon adına Sokrates de sormaktadır. Sokrates alaycı bir dille güreşçi olan Poulydamas'ın kendilerinden güçlü olduğunu ve gücünü de kırmızı et yemekten aldığını

¹¹⁴ Platon, *Alkibiades I-II*, 117b; *Lysis*, 218a-b; *Menon*, 71b; *Sokrates'in Savunması*, 23b.

¹¹⁵ Platon, *Lakhes*, 186c.

¹¹⁶ Platon, (2018), *Devlet Adamı*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 291c.

¹¹⁷ Platon, *Devlet*, 338.

¹¹⁸ Abramson, J. (2020), *Minerva'nın Baykuşu (Batı Siyasi Düşünce Tarihi)*, Dipnot Yayınları, Çev. İbrahim Yıldız, Ankara, s.36.

söyler. O halde doğruluk-adalet güçlü olmak için et mi yemektir? Tharsymakhos da cevap olarak devletlerde tiranlık, demokrasi ve aristokrasi gibi farklı rejimlerin olduğunu ve devletlerde yönetim kimdeyse güçlü olan da odur cevabını verir ve şöyle devam eder:

Yöneticiler o devlette kanunları kendi istedikleri gibi belirlerler. Demokratlar demokrasiye, tiranlar tiranlığa uygun kanunlar yaparlar. Diğerleri de benzeri şekilde davranır. Kanunlar yapılırken kendilerine uygun şeylerin, yönetilenler için de uygun olduğunu söylerler. Kendilerine uygun olmayanlar ise yasa dışıdır ve doğru değildir, bu nedenle de cezası vardır. Söylemeye çalıştığım şey de doğruluğun her zaman aynı olduğu ve bunun da yönetenin istediği şey olduğudur. Yöneten kimseler aynı zamanda güce de sahiptir. Bu durumda doğruluğun, güçlülünün istediği şey olduğu sonucuna varabiliriz demektir.¹¹⁹

Bu pasajdan anlaşılacağı üzere Platon, Tharsymakhos'un düşüncelerini öyle ciddiyetle aktarıyor ki kendi düşüncesiymiş gibi okuyucuya aktarmayı hedeflemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi *dikaio syne* kavramının hem adalet hem de doğruluk anlamına geldiğini ve bu yüzden bu kavramı kimi çevirenler doğruluk olarak, kimisi de adalet olarak çevirmektedir. Bununla birlikte *dikaio syne*nin politik ile ilgili kullanımında adaletin kastedildiği, ruhsal bir özellik olarak kullanıldığında doğruluk kastedildiği şeklinde ayırım yapanlar da vardır.¹²⁰

Tharsymakhos, diğer Sofistlerde görülen kuşkucu, göreceli tavrı biraz daha sınırlamaktadır. Evet, her rejimin güç aktörleri farklıdır ve bu yüzden farklı adalet tanımları olması bakımından görecelilik vardır. Fakat genel olarak değişmeyen, aynı kalan ve genel geçer bir ilke de vardır, o da güçtür. Yani gücün farklı kişilerde olması göreceliği, değişkenliği ortaya çıkarırken, kimde olursa olsun gücün onu doğru-adil yaptığı ise objektifliği, değişmezliği ortaya çıkarmaktadır. Başka bir deyişle “hukuk sistemlerinin çeşitliliği bize adaletin doğal bir şey olmadığını, fakat siyasetin imal ettiği bir ürün olduğunu gösterir. Değişmeyen tek şey, her sitedeki yöneticilerin kendi çıkarlarına uygun düşen kurallar/yasalar koymasındır.”¹²¹

Sokrates, Tharsymakhos'un iddiasını sorgulamaya başlar. Adaletin işe yarar bir şey olduğu noktasında hemfikir olduğunu söyler ama güçlülünün işine yarayan olup olmadığını incelemek ister. Sokrates eleştirisini iki soru üzerinde temellendirmektedir: Yönetici, gerçekten güçlü müdür? Yönetim işi neyi amaçlar ve yöneticinin görevleri nelerdir? Yöneticinin güçlü olduğunu, istediği yasaları çıkardığını ve bu yüzden yasaların yönetilenler için de doğru olduğunu emretmektedir. Yöneticinin işine gelen doğrudur, gelmeyen ise yanlıştır. Peki, yönetici, isteklerinde neyin kendisi için doğru olduğu konusunda yanılırsa

¹¹⁹ Platon, *Devlet*, 338-339.

¹²⁰ Çivgin, A.G. *Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı*, s.218.

¹²¹ Abramson, J. *Minerva'nın Baykuşu*, s.37.

durum ne olur? Bu durumda yönetici kendi aleyhine karar vermiş olacak ve kendi işine gelmeyen bir yasa çıkarmış olacaktır. Çıkardığı yasa da yönetilenler için doğru olmuş olacaktır. Yöneticinin yanılması da mümkün olduğuna göre her zaman yöneticinin yararına sonuçlar çıkmayacaktır. Bu durumda yöneticiye göre yanlış alınmış bir karar, yönetilenlerin işine gelmiş olacaktır. Bu da Thrasymakhos'un iddiasının zıddı bir durum ortaya çıkaracaktır. Böylece adalet, güçsüzlerin-yönetilenlerin de çıkarına olabilir.¹²² *Devlet*'te yapılan bu tartışma, devam ederken Thrasymakhos'un destekçisi olan Kleitophon şöyle itiraz eder: Aslında Thrasymakhos'un demek istediği şey, güçlünün çıkarına uygun olduğunu düşündüğü şeydi. Yani karar alırken kendine yarar sağlamak düşüncesi ve sanısı vardı. Kleitophon'un bu girişimi bizzat Thrasymakhos tarafından engellenir: Hayır, "hata yapan insan asla güçlü olamaz."¹²³ Hiçbir sanatçı yanılmaz, hata yapıyorsa bilgisi yetmiyordur ve o, sanatçı da değildir.¹²⁴ Thrasymakhos, güçlünün hata yapamayacağı ve hatanın güce zarar verdiği düşüncesindedir.

Sokrates ikinci itiraz noktasını yöneticinin işi konusuna yapmaktadır. Hekimlik, bedenin iyileşmesini amaçlar; gemi kaptanı, gemideki tüm malların ve insanların güvenli seyahatini sağlar; çobanlık, koyunların iyiliğini amaçlar. Yani sanatların herhangi bir eksikleri olmadığı için, kendi yararına olanla değil neyin sanatıysa onun yararına olanla ilgilenir. Hekim, para alıyor diye hekim değildir; kaptan, para alıyor diye kaptan değildir ve çoban, et yemek için çoban değildir. Bu durumda yönetici de kendi menfaatini gözetiyor diye yönetici değildir. Yönetici, kendisi için değil, yönetilenlerin menfaati için yönetendir.¹²⁵ Sokrates'in buradaki amacı, her sanatın diğerlerinden ayıran noktasını tespit etmektir. Tespit ettikten sonra da yapılan işin o sanata uygun olup olmadığına göre o işin doğruluğu ve yanlışlığı ortaya çıkacaktır. Örnek olarak hekimliğin ayırıcı noktası, bedenleri iyileştirmektir. Para kazanmaya gelirsek o, para kazanma sanatıdır. Buradan yöneticinin de ayırıcı özelliği, yönetilenlerin menfaatini gözetmektir.

Thrasymakhos, bu noktadan sonra tartışmayı farklı noktaya çeker. İyi olan, doğru olan hep zarar ediyor, eziliyor, alçalıyor. Vergi vermeye gelince doğru olan hile yapmadığı için daha çok verecek, yönetici olduğu zaman akrabalarına ve ailesine zaman ayıramayacak ve onların gazabına uğrayacaktır. Diğer taraftan yeterince para da kazanamayacaktır. Ama kötü-yanlış insan vergiden kaçıracağı için cebinde daha fazla kalacaktır. Yalan söyleyeceği için daha fazla menfaat görecektir, ün kazanacak ve şeref sahibi olacaktır. Örneğin bir Tiran başa

¹²² Platon, *Devlet*, 339.

¹²³ Platon, *Devlet*, 340.

¹²⁴ Platon, *Devlet*, 340.

¹²⁵ Platon, *Devlet*, 342-345.

geçince özel olsun devlet olsun tüm mallara çullanır, istediğini asar, keser, tüm halkı da köleleştirir. Üstelik herkes ona saygı gösterir, ona methiyelerde bulunur. Üstelik tüm hayatında bu kötü insanın mutlu olduğu düşünülür. Ama iyi birinin iktidarında istemeden yapacağı bir hatada hemen soyguncu, yağmacı, hırsız gibi yakıştırmalarla anılır. Bu yüzden iyi-doğru olmak hep kazançsız bir şeydir hem de kendi çıkarını bilmemektir. Yanlış eleştirme nedeni, yanlış yapma korkusu değil haksızlığa uğrama korkusudur.¹²⁶

Thrasymakhos, neden kötünden yana tavır aldığını ve iyinın nasıl zarar ettiğini bu şekilde açıklamıştır. Aslında şöyle bir sorgulama yapıyor: doğada ve toplumda bu kadar kötülük bulunmaktadır ve iyi-doğru insan da hep ezilmekte, zarar etmekte ve hor görülmektedir. Böylesi bir şeyi deneyimlediğimiz halde neden iyi olmalıyız? İyi olmanın bir getirisi yokken kötülüğün de kazanç sağladığı ortadayken kötülük yapmayı bizden engelleyen nedir? Miras paylaşımında karlı çıkan, yönetimde karlı çıkan, alışverişte karlı çıkan, mahkemelerde karlı çıkan, yüksek makamlara ve şerefe sahip olan kötü kişi olmasına rağmen ben niçin iyi olmalıyım? Tüm bu sorunlar günümüzde de hala canlılığını korumaktadır. Ahlak gerekli midir? Niçin ahlaklı olunmalıdır? Bunun birçok açıklaması bulunmaktadır fakat bunun en yüksek perdeden cevabını Platon verecektir. Ama şimdilik öyle görünüyor ki Thrasymakhos'un göre maddi menfaat getirmeyen ve insanın hayatına olumlu yönde dokunmayan her şey, kötüdür.

Ne kadar güç varsa o kadar menfaat ve yarar vardır. Öyle anlaşıyor ki Thrasymakhos'a göre en güçlü olan, iyidir. En güçlü de en kazançlı ve kendi işini en çok bilendir. Bu kişi tiranı işaret etmektedir. Tiranlıkta tek bir kişinin yönetimi olduğuna göre diğer herkesin iyi (güçlü) olmasına imkân yoktur. Çünkü tirana karşı gelmek canından olmaktır. Yani Thrasymakhos'a göre, Tiran olmak iyidir. Peki, herkes, Tiran olmak istese bu durumda toplumsal çatışma ve güvenlik nasıl sağlanacak? Bir kişinin mutluluğu için tüm halk köle olarak mı yaşamalı, yoksa herkes ayrı bir Tiran mı olmalı? Thrasymakhos'un görüşlerinden öyle anlaşıyor ki yöneticinin koyduğu yasalar geçerlidir ve uymak gerekir. Ama sürekli fırsat kollanmalı ve yasayı çiğneme fırsatı yakalandığı an yasa çiğnenmeli. Hatta Tiran olma hayali insanın içinde saklı olmalı ve fırsatını yakaladığı zaman kendisi başa geçmeli. Bu durumda herhangi bir rejim veya iktidar değişikliğinde güçlü olarak tanımlanan yönetici değiştiğinde onun güçlülüğü nerede kalacak? Yani güçlü devrilebiliyorsa o, nasıl güçlü oluyor? Thrasymakhos, herhalde bu soruya da güç üzerinden cevap verirdi. Eğer yönetim değişmişse daha güçlüsü geldiği içindir veya yönetici güç kaybettiği için yönetmeyi kaybetmiştir.

¹²⁶ Platon, *Devlet*, 343-344.

Genel olarak Sofistlerin karmaşık (heterojen) bir yapıda olduklarını ve farklı düşünceleri olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında onların ilkeli bir felsefeye karşı çıktığını dolayısıyla insan yararına olacak ve hatta kendi yararına olacak şeylerin peşinde oldukları görülmektedir. Bu yüzden bilgiye, doğaya, ahlaka ve dine karşı fayda sağlamadığını düşündükleri ne varsa olabildiğince eleştirmişlerdir. Bu eleştiri zemini, felsefenin yönünü özellikle politik meselelere çekmiştir. Politika, Sofistlerin geçim kaynağıdır çünkü demokrasideki erklerin (yasama, yürütme ve yargı) karmaşıklığı birçok sorunu beraberinde getirmiş ve çoğunluğu ikna etmek, tamamen kişiye kalmıştır. Özellikle mahkemelerde kendini halka kanıtlamak için iyi bir hitabet yeteneği zorunlu hale gelmişti. Sofistler de bu görevi üstlenmiş görünüyordular. Fakat herkese bu eğitimi vermek mümkün değildi çünkü paralıydı.

Sofistler, politikada kullandığı bu ikna gücünün ticaretini yaptıkları için müşteri memnuniyetini de dikkate almak durumundaydılar. Bu yüzden onlar, hiçbir ön şartı olmaksızın haklı olsun haksız olsun parasını aldıkları kişilere bu hizmeti veriyorlardı. Dolayısıyla fakir olanların-bu eğitimi almayanların, mahkemelerden haklı çıkması da çok zordu. Yani rejim, demokrasi olmasına rağmen aslında yine zengin aristokratların faydalandığı ve çıkar elde ettiği bir sistemdi. Çünkü zenginler, parayı verip haklı çıkmanın yolunu bulurken halk, böyle bir imkân bulamıyordu. Birçok kişi onların demokrasi yanlısı olduklarını düşünmektedir. Fakat biraz daha ayrıntılı bakıldığında onların sadece demokrasinin verdiği imkânı yani özgürlüğü kullandığı görülecektir. Çünkü gerçek demokratlık halk tarafında yer almayı gerektirir. Başka bir deyişle eşitlikçi bir tavırla her iki tarafa aynı eğitim verildikten sonra karar halka kalsaydı demokrasiye hizmet edilmiş olacaktı. Ama onlar, paraları için zenginleri haklı çıkarmayı seçtiler. Üstelik sadece yargıda değil bürokraside de zenginlerin bulunmasına hizmet ettiler. Çünkü fakirlerde para yoktu. Zaten kendilerinin ifadesiyle çıkar elde etmek için her yol mübâh ise demokrat görünüp aristokratlara hizmet etmeleri hayli olağan bir şeydir.

Yeri gelmişken şunu da eklemek gerekir, ilkeli siyaset yapmış gibi görünüp parayı götürenler, adaletli görünüp her türlü acımasızlığı yapanlar, dindar görünüp her türlü dinsizliği yapanlar, ahlaklı görünüp her türlü ahlaksızlığı yapanlar, Sofistleri bu kadar ilkesiz tavır takınmaya sevk etmiş olabilir. Yani onların tamamen iyi denilen kişilere nefretleri sebebiyle bu kadar negatif oldukları da düşünülebilir. Çünkü gerçekten de en çok suiistimal edilen değerler, ahlaki ve dini değerlerdir. Öyle ki, “yönetenlerin doğruluk dedikleri şeye ne zaman uysak aptal yerine koyulur, kendi çıkarımız yerine enayi gibi başkalarının çıkarlarına hizmet etmiş oluyoruz.”¹²⁷ Sofistler de ahlakı, dini ve iyiyi temsil eden yöneticilerin bunu

¹²⁷ Amramson, J. *Minerva'nın Baykuşu*, s.40.

suiistimal ettiğini görerek din-tanımaz, ahlak-tanımaz (immoralist), anti-akıl ve anti-felsefe bir cephede yer almışlardır. Hele ki o dönemin inanç ve gelenekleri düşünüldüğünde mitolojide görüldüğü gibi tanrıların dahi aristokrat taraftarı oldukları bir inancın herkes tarafından kabul edilmesi düşünülemez. Sofistlerin yaptıkları en büyük katkılardan biri de inancın akıl temelinde tekrardan düzenlenmesi ve çelişkilerin azaltılmasına neden olmaları olmuştur. Yani onların bu eleştirileri sayesinde inananlar-ahlaklılar, tutarlı bir sistem kurmak zorunda kalmışlardır.

Sofistlerin insanı konu alma noktasında hümanizmi savundukları, eğitime önem vermeleri sebebiyle eğitimin kurumsallaşmasını ve kendilerinden sonra gelen Sokrates ve Platon felsefelerine zemin hazırladığı görülmektedir. Kendilerinden önceki varlık-doğa felsefelerini sorgulamalarına rağmen kendilerinin bir varlık felsefesinin olmadığı da dikkat çeken yanlarıdır.¹²⁸ Ahmet Arslan, Platon'un aristokrat bir kimliği temsil etmesi sebebiyle Sofistlere düşmanlık beslediğini¹²⁹ söylese de bizce bu tutum da aşırı bir yorumdur. Tabi ki o, Platon'un aristokratlığının zenginlik veya soya değil de bilgiye dayandığını ve dolayısıyla diğer halkı cahil gördüğünü de eklemektedir. Platon'un temsil ettiği idealist bakış açısı dikkate alındığında Sofistlerden beklentisi, gerçek bilgiyi öğretmeleridir. Onların ise bu bilgiye sahip olmadıklarını ve laf kalabalığı yaparak bildiklerini zannettiklerini düşünmektedir. Bu yüzden aldıkları paranın meşru olmadığını düşünmektedir.

Ama şu da bir gerçek ki Platon, bir tiyatro oynatıyorsa o oyunun başrollerinden birini Sofistlere vermektedir. Birçok diyalogda onlara yer vermesi, düşüncelerini sonuna kadar anlamaya gayret gösterdikten sonra çürütmeye gitmesi bunun kanıtıdır. Yani Platon, onlara düşünce olarak kıymet vermeseydi, bunlara bu kadar cevap vermek için mücadele etmezdi. Hatta Platon, kendini Sofistlere kanıtlamak istiyor gibi görünmektedir. Bunun altında yatan sebep ise onların halkın çoğunluğunu temsil ettiği düşüncesidir. Tabi ki Platon, hakarete varan eleştiriler getirmektedir fakat bu da Platon'un felsefi görüşlerinin farklı oluşundan kaynaklanmaktadır. Onlara genişçe yer vermesi ise bilimsel ahlak ilkesi olarak değerlendirilebilir. Yine Platon, onların eleştirileri sayesinde daha tutarlı bir bilgi anlayışı kurmuştur. Aksi takdirde belki o da tıpkı doğa filozofları gibi epistemolojik dayanaklarını oluşturmadan yargılarda bulanacak ve kısır döngüye girecekti. Bu açıdan Sofistlerin Platon üzerinde ciddi etkisi vardır ve onlar Platon'un daha dikkatli ve tutarlı ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır.

Sofistlerin söylem-eylem uyuşmasından dolayı ahlaki olana karşı çıktığını söylemiştik. Yani onlar, ahlakı-erdemini ağzından çıkarmayanların gücü elde ettikten sonra bu ilkeleri

¹²⁸ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.76-78.

¹²⁹ Arslan, A. *A.g.e*, s.20.

uygulamadıklarını iddia ediyorlardı. Görüntüye, deneyime, duyuya önem veren Sofistlerin kendi gözleriyle görmesi gerekiyordu, erdemi vazedenin erdemli bir yaşam sürdüğünü tecrübe etmeleri gerekiyordu. Elinde imkân olmasına rağmen haksızlık yapmayan, yalan söylemeyen ve daha fazla kazanmak derdinde olmayan bir kişiyi görmeleri gerekiyordu. Başka bir açıdan bakılırsa hiçbir maddi menfaat beklemeden zengin-fakir ayırmaksızın herkese bilgi öğretilir miydi? İnsan, maaşsız, parasız ve ün peşinde koşmadan bir şey öğretebilir miydi? Fırsat yakalandığı halde, güç ve imkân bulunduğu halde insan, kendi menfaat ve çıkarından vazgeçilebilir miydi? Thrasyamakhos'un "adalet, güçlünün işine gelendir" tezine sözden öte yaşantıyla, tecrübeyle ve ölümü göze alarak bir cevap verilebilir miydi? İnsan, kendi menfaatini bile bile, akli başında biri olarak ayağına gelen fırsatı tepebilir miydi? Tam da böyle bir arayış ve sorgulamanın olduğu bir ortamda Sofistlere karşı hayat sahnesine Sokrates'in çıkması gerekiyordu.

1.2.2. Sokrates'te Adalet Kavramı

Sokrates, kendisi yazılı olarak bize bir şey aktarmasa da yaşantısı, kişiliği ve talihsiz ölümü onu tüm zamanlarda konuşulur ve yazılır kılmıştır. Nitekim kendi döneminde onu bizzat görmüş ve içlerinden bir kısmının öğrencisi olduğu kişiler tarafından birinci elden aktarılan bilgilere sahibiz. Bu öğrencilerinin en ünlüsü şüphesiz Platon'dur. Platon, Sokrates'in M.Ö. 399 yılında öldüğünü ve öldüğünde yetmiş yaşlarında olduğunu bildirmektedir.¹³⁰ Bu durumda onun M.Ö. 470 yılında doğduğu kesin gibidir. Sokrates, "doğumu ve yetiştirilmesi itibarıyla muhteşem Perikles¹³¹ çağının insanıydı."¹³² Perikles, antik Yunan'da demokrasiyi Atina'da en iyi şekilde uygulamayı başarmış bir yöneticiydi. Öyle ki generaller bile kurayla seçilirdi.¹³³ Yani Sokrates, demokrasi rejimini inceleme ve yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Annesi bir ebe olan Phainaretos'tur.¹³⁴ Babası ise Sophroniskos adında bir heykeltıraştı.¹³⁵

Sokrates, kendi döneminde dahi bilinen, ses getiren bir şahsiyetti. Fakat özellikle ölümü duygusal bir çöküşe sebep olmuştur. Bu yüzden de Sokrates sonrasında onu anlama ve yaşatma yarışı başlamıştır. Tüm filozoflar ondan bahsetmiş, felsefe tarihi dahi ondan öncesi (*pre-sokratik*) ve ondan sonrası (*sokratik*) diye ayrılmaktadır. Sokrates'in çağdaşları olan Sofistlerle birçok ortak noktası bulunmaktaydı. O da sokak sokak dolaşıyor, gençleri etrafında

¹³⁰ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 17d; Kriton, 52e.

¹³¹ M.Ö. 495-429 yılları arasında yaşamış, Atina'yı sanat ve kültür alanında ileri taşıyan demokrat Atina'nın siyasi lideri.

¹³² Taylor, A.E. (2020), *Sokrates (İroni, İnfaz ve Etik)*, Fol Yayınevi, Çev. Mukadder Erkan, Ankara, s.11.

¹³³ Russell, B. (2020), *Batı Felsefesi Tarihi I*, Alfa Yayınları, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul, s.167.

¹³⁴ Platon, *Theaitetos*, 149.

¹³⁵ Zeller, E. *Grek Felsefesi Tarihi*, s.166.

topluyor, konuşma ve sorularıyla kendini dinlettiriyor ve hatta kuşkucu bir tavır sergiliyordu. Bu kadar ortak noktanın yanında onlardan farkı da sadece para almamasıyla sınırlı değildi. O, tümel bir doğrunun varlığını düşünmektedir.¹³⁶ Ama Sofistler, tümel bir doğrudan ziyade birçok doğrunun olduğunu savunuyorlardı. Sokrates de tıpkı Sofistler gibi erdemin ve bilginin öğretililebileceğini savunuyordu. Fakat amaç ve bilgi anlayışları farklıydı.

Sokrates'in önce davalık olan olayı daha sonra ölüme mahkûm edilmesi birçok kişide olduğu gibi Platon üzerinde de etkili olmuştur. Sokrates'in idamına sebep olan mahkemenin davacıları, demokrat bir politikacı olan Anytos, trajik bir şair olan Meletos ve tanınmamış bir retorikçi olan Lykon'dur. Aslında Sokrates bu davacıların şahsına yönelik bir suç işlememişti. Onun davası kamusal bir davaydı. Sokrates'in kendisine yapılan tüm suçlamalara cevap verdiği diyalog, Platon'un *Sokrates'in Savunması* 'nda özetlenir. Sokrates'in erdeme yönelik en büyük iddiası hiçbir şey bilmediği tezidir. Bunu da Platon'un ilk dönem eserlerinde sıklıkla görmekteyiz. Bu bağlamda *Savunma* 'da şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Sadece Tanrı gerçek anlamda bilgedir. Tanrı kâhin yoluyla ya insanların bilge olmadıklarını ya da bunun çok değersiz bir bilgelik olduğunu anlatmak istemişti. Bence Tanrı Sokrates'e seslenmiyordu, sadece Sokrates'in ismini kullanarak sizlere şunu söylemek istiyordu: İnsanların en bilgisi tıpkı Sokrates gibi gerçekte bilge olmadığını bilendir.”¹³⁷

Sokrates'e yapılan gençleri yoldan çıkarma, ahlaklarını bozma ve kafalarını karıştırma suçuna gelince Sokrates bu konuda da kendini savunmaktadır. Sokrates'in insanların bilge olmadıklarını kanıtlaması bir kısım gençlerin hoşuna gitmiştir. Bu ironili tavrı benimseyen gençler, herkesi bozmak için sorular sorup durdular. İnsanların bir şey bilmediğini göstererek onları kızdırdılar. Bu durum da o gençlerin kendisinin taklidini yaparak kötü bir algıya sebep olduğunu söyler. Hâlbuki suçlanması gereken gençler olması gerekirken Sokrates suçlanmıştır.¹³⁸

Savunma sonucunda mahkeme üyelerini ikna edemeyen Sokrates'e ölüm cezası verilir. Sokrates'in ise sürgün cezası önermesi bekleniyordu. Çünkü Atina yasalarına göre verilen ölüm cezasına karşı daha hafif bir ceza önerme (*anti-timesis*) hakkı vardı.¹³⁹ Fakat Sokrates'e göre sürgün bir hayat, ölümden daha iyi değildi. Çünkü ülkesini hem çok seviyor hem de suçsuz olduğundan emindi. Yine Sokrates'in inancına göre ölüm, iyi bir insan için

¹³⁶ Dürüşken Ç. (2020), *Antikçağ Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, s.153.

¹³⁷ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 23a-b

¹³⁸ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 23c-d.

¹³⁹ Russell, B. *Batı Felsefesi Tarihi 1*, s.169; Platon, *Sokrates'in Savunması*, “Önsöz”, s.26.

mutlu bir hayatın başlangıcıydı.¹⁴⁰ Bu yüzden ölümden bu kadar korkulmasının bir anlamı da yoktu. Daha güzel bir hayat onu bekliyorken onursuzca suçlanmak ve gurbette dışlanmak katlanılır bir şey değildi. Yine ona göre devlet ile yurttaş arasında bir anlaşma vardır. Yasayı tanımama, devleti yok sayma ise bu anlaşmayı yok saymaktır. Oysaki bu ceza haksız bile olsa Meletos, Anytos ve Lykon'un suçlamalarıyla olmuştur. Ama Sokrates'in yasadan-ölümden kaçması ise daha büyük bir suç olacaktır. Çünkü yasanın işlevselliğini ve geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Kendisine yapılan bir kötülüğe kötülükle karşılık verilmez.¹⁴¹ Sokrates'in bu tavrı da erdemden hiçbir zaman ayrılmadığını göstermektedir. Ayrıca kendisinin beğenmediği ve eleştirdiği bir rejim olan demokrasinin bu cezayı vermesine karşılık devlete zarar verecek her davranıştan kaçındığı görülmektedir. Sokrates için devlet, tüm sanatların en üstünde ve mutluluğun en doruk noktası olduğu için hapisten kaçma kanunu çiğneme, halkı yok sayma, devletin sarsılmasına ve yıkılmasına neden olmaktır. Bu da bir çeşit kötülüktür. Sokrates'e göre devlet bir baba gibidir. Baba oğluna ne yaparsa yapsın çocuk ona aynı muameleyi yapamaz.¹⁴²

Sokrates'in ahlak anlayışı, bilgi anlayışıyla ve ruh anlayışıyla bağlantılıdır. Sokrates bilgi konusunda akılcıydı ve her insanda bu bilgi potansiyelinin var olduğuna inanmaktaydı. Cadde cadde dolaşarak, *ironi* (alay) ve *maiotik* (doğurtma) yöntemle gençlerin bu bilgiyi elde etmesini göstermeye çalışmıştır. Bu yüzden o, Sofistlerin bilgiye görece yaklaşımını reddetmiş; bilginin evrenselliğini, soyutluğunu, kavramsallığını, tekliğini ve tümelliğini savunmuştur.¹⁴³ “Sokrates, aslında sadece erdem etiğinin değil, fakat etiğin bizzatı kendisinin de kurucusudur.”¹⁴⁴ “Sokrates'e göre erdem, insanı mutluluğa (*eudaimonia*), yani haza götürecek en iyi araçtır. Çünkü erdem, kendiliğinden mutluluk yaratacak güce sahiptir.”¹⁴⁵ Erdem, bir bilgidir. Bilgi de her insanda potansiyel olarak var olduğuna göre eğitimle bu potansiyel ortaya çıkarılabilir. Sokrates gençlerle tartışırken sürekli bu potansiyeli ortaya çıkarma gayretindedir.

Sokrates, annesinin ebe olduğunu ve kadınların dünyaya çocuk getirmesine yardımcı olduğunu belirterek, kendisini de annesine benzeterek, erkekleri doğurttuğunu ve bilginin ortaya çıkmasını sağladığını söyler. Ona göre; nasıl ki annesi doğumun en güzel şekilde gerçekleşmesini sağlıyorsa, gerçek cenin ile yalancı cenini ayırt ediyorsa, hangi anne-babanın birlikteliğinden daha güzel çocuk doğacağını biliyorsa kendisi de ruhsal doğumun yani

¹⁴⁰ Taylor, A.E. *Sokrates*, s.78-79.

¹⁴¹ Platon, (2017), *Kriton*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 49c.

¹⁴² Platon, *Kriton*, 51a.

¹⁴³ Çüçen, A. *Bilgi Felsefesi*, s.128-130.

¹⁴⁴ Cevizci A. (2018), *Etik-Ahlak Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, s.138.

¹⁴⁵ Dürüşken Ç. *Antikçağ Felsefesi*, s.154.

bilginin en güzel şekilde açığa çıkartmayı-doğurtmayı bildiğini ifade etmektedir.¹⁴⁶ Sokrates, bu doğurtma işini de uygulayarak göstermeye çalışmıştır. *Menon* adlı diyalogda Menon'un kölesini çağırır ve bilmediği halde bir geometri sorusunu sadece soru sorarak ona çözdürür. Sonuç olarak kimse öğrenerek bilmez, fakat o sorular neticesinde kendiliğinden ortaya çıkarmış olur, bu ise *hatırlama (anamnesis)* denilen şeydir. Çocuk, bu geometrik hesapları biliyorsa bunu da şimdiki hayatında öğrenmediyse başka bir zamanda öğrenmiş demektir.¹⁴⁷ Sokrates bu şekilde bilginin insanda potansiyel olarak var olduğunu ve aslında *öğrenmek* denilen şey, sadece onu ortaya çıkarmaktır. Peki, insanda bu bilgi, doğuştan (*apriori*) varsa o halde bu bilgiyi bize sunan nedir? Sokrates bu sorunu, insanın doğmadan önce var olan ruhu açıklayarak çözer. Çünkü ona göre, beden-ruh düalizminde ruh, bedenden önce vardır.

Sokrates'in her halükârda ilkeli bir duruş takındığı, bedene pek önem vermediği, ruhu esas aldığı, çok nadir şarap içtiği ve içtiğinde de sarhoş olmadığı tartışmasızdır. Bu yüzden o, beden-ruh düalizminde ruhun bedene tam egemenliğine ulaşmıştı. Ölüm cezasından kaçma imkânı varken kaçmaması bunun en büyük kanıtıdır. Bunun yanında o, dini öğretiler hakkında da salt dogmatik değildi, hurafeler ve arınma törenlerinden ziyade yalnızca temel öğretilere inanırdı.¹⁴⁸ Fakat Sokrates'in bunu yaparken ve ahlaklı bir davranışta bulunurken bunun bilincinde olduğu ve akli dengesinin de yerinde olduğu da tartışmasızdır.

Sokrates, birçok etik konusunun sorgulama yöntemiyle ortaya çıkabileceğini düşünür. Örneğin *Kharmides* diyalogunda ölçülülük; *Lysis* diyalogunda dostluk; *Lakhes* diyalogunda cesaret konuları ele alınır. Bu diyaloglar okunduğunda tartışılan konunun bilinen argümanları masaya yatırılır ve doğruluğu tartışılır. Sokratik diyalogların neredeyse hiçbirinde bir sonuca varılamaz. Örneğin cesaret nedir, sorusunun cevabı verilmez ama cesaretin körü körüne saldırmak olmadığı, bazen kaçmanın da cesaret olabileceği ifade edilir. Yine cesaretin sırf savaşta olamayacağı, bir kaptanın da fırtınalı durumda gerektiğinde risk alıp gemiyi karaya getirme iradesi göstermesi de cesareten ayrı değildir. Sokrates, bu kuşkucu tavra rağmen erdemin öğretilerle bilirdiğinden da şüphe etmiyordu çünkü ona göre erdem, bir bilgiydi.¹⁴⁹

Erdem, insanda ruhuyla birlikte ortaya çıkmayı bekleyen bir bilgidir. Yine Sokrates'in tartıştığı meselelerde sonuca varmaması da kuşkucu bir izlenimin oluşmasını sağlıyordu. Ama o, insanın sadece söylemden ibaret zannedilmesinin yanlışlığını göstermek istiyordu. Aynı zamanda bilginin basite indirgenmesini engelleyerek her ağız olanın bilgiyi konuşmasını da istemiyordu. Ve bir nevi insanı kendine getiren, mütevazı olmayı ve kendinde olmayan bilgiyi

¹⁴⁶ Platon, *Theaitetos*, 149-150; 210.

¹⁴⁷ Platon, (2020) *Menon*, Pinhan Yayıncılık, Çev. Özlem Sinal Bayoğlu, İstanbul, 85d-e.

¹⁴⁸ Russell, B. *Batı Felsefesi Tarihi 1*, s.180.

¹⁴⁹ Şenel, A. *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.144.

varmış gibi yapmamayı öğütlemiştir. Aslında Sokrates, delfi (*delphoi*) tapınağındaki *kendini bil* (*nosce te ipsum*) mesajını kendine uyarlamış gibidir. Bu mütevazı tavrıyla diğer alanlardaki kuşkuculuğuna rağmen ahlak konusunda son derece kesindir, kararlıdır ve tutarlıdır. Yine ona göre etik, evrensel prensiplere dayanan, hakiki, pozitif bir bilimdir.¹⁵⁰

Aslında Sokrates, doğruyu-hakikati arama işine yanlışı bulmakla başlamıştır. Çünkü o, bir şey bildiği iddiasında değildi ama bilinen şeylerin de doğruluğundan şüphe ediyordu. Belki de bir şeyin ne olduğunu tespit etmenin yolu ne olmadığını ortaya çıkarmakla mümkündür. Ya da erdemi öğretmenin -ne kadar tartışılırsa tartışılsın- sözle, retorikle, dille olmayacağını düşünüyordu. Nitekim çoğu insan laf ile erdemli olduğunu ve adil olduğunu iddia etmekteydi. Bunu öğrenmenin yolu, sözden öte bir şey olduğunu göstermekten geçiyordu. O da pratik yaşamdır, arkadaşlıktır, yurttaşlıktır, savaş meydanıdır, iş hayatıdır, komşuluktur ve aile ilişkisidir.

Sokrates, tam bir düşünce-davranış uyumu peşindedir ve bunu da bilgi ile temellendirmektedir. Çünkü bu erdemler, bilginin ürünüdür ve bilginin göstergesi de davranıştır. Başka bir deyişle insan, ahlaklı ve doğru olmak istiyorsa bunun bilgisine açık ve seçik olarak sahip olmalıdır.¹⁵¹ Ya da tam tersi de olabilir, kişi ahlak ve doğruluğu biliyorsa bunun aksine yaşayamaz, davranışlarıyla bilgisi tutarsız olamaz. O halde bir kişi yalan söylüyorsa yalan söylemenin kötü bir şey olduğunu bilmiyordur. Kişi, cömert olduğunu söylüyor fakat misafirlerden ikramı sakındırıyorsa bu kişi, cömertliğin erdem olduğunu bilmiyordur. Çünkü bir kişi bilerek kötülük yapmaz, bilerek günah işlemez. Başka bir deyişle “kendimizi zevke kaptırmak cahillikten, kaptırmamak ise bilgelikten kaynaklanıyor.”¹⁵²

Sokrates, bu tavrıyla bilgiyi insanın davranışlarıyla eşitlemektedir. Sokrates’in bilenlere ve bilmediğini bilenlere bir lafı yoktur. Ama bilmeyenlere ve özellikle bilmediğini bilmeyenlere sert bir tavır takınmaktadır. Çünkü ona göre, insan kendisini bilmelidir, bilip bilmediğini de bilmelidir. Kendimizi bilmezsek kendimize ait olanın bize ait olup olmadığını bilemeyiz. Kendisine ait olanları bilmeyen, başkalarına ait olanı da bilemez. Başkalarına ait olanı bilmeyen kente ait olanları bilemez. Bilge ve iyi olmayan kimse mutlu olamaz, kötülükten kurtulmanın yolu bilge olmaktan geçer.¹⁵³ Yani Sokrates, kötülüğün kaynağını bilgisizlik ile açıklamaktadır. Eğer ki bir kişide veya bir kentte kötülükler baş göstermişse orada cehaletin-bilgisizliğin baş gösterdiğindendir. Bu kötülüklerle mücadele etmenin yolu ise bilgidir, eğitimidir, öğrenmektir, farkına varmaktır.

¹⁵⁰ Weber, A. (2015), *Felsefe Tarihi*, Kabalcı Yayıncılık, Çev. H.Vehbi Eralp, İstanbul, s.53.

¹⁵¹ Dürüşken Ç. *Antikçağ Felsefesi*, s.154.

¹⁵² Platon, *Protagoras*, 86.

¹⁵³ Platon, (2019), *Alkibiades I-II*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 133d-134b.

Sokrates, ahlaki ilkelerin teorikten pratiğe geçişini önemsemektedir. Bu yüzden amacı erdem ve dolayısıyla mutluluk esaslı bir yaşamdır. O, aynı zamanda bunu gerçekleştirirken olması gerekenin peşindeydi. Bu durumda Atinalıların yaşam tarzı ona göre değildi. Çünkü o, yaşamını ilkelerle yürütürken Atinalılar dogmalarla, soy bağıyla ve günlük beklentilerle yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu, aynı zamanda onu bir yenilikçi (*reformist*) yapmıştır. Çünkü var olanların eleştirisini yaparak var olması gereken bir yaşam tarzı oluşturmak istiyordu. Sokrates'e göre insanın iki yapıli bir bileşkeden oluştuğunu söylemiştik: Beden ve ruh (*psukhe*). Sokrates'e göre beden; görünendir, görüntüdür ve değışkendir. Diğertaraftan insanı insan yapan, diğertarlıklardan ayıran ve insanın gerçek benliğine karşılık gelen *ruhtur*. Bu durumda beden, ölümsüz ruh karşısında sadece bir araçtır.¹⁵⁴

İnsanı bedenden ibaret görmek, bedensel ihtiyaçlar ve hazlar peşinden gitmek anlamına gelir. Aynı zamanda insanı sadece maddi yönüyle görmek gerçek var olanı yani ruhu görmekten alıkoyar. Bu durum da sadece zenginlik, haz, şan ve şeref peşinde koşmaktır. O yüzden ruh, bedenden önemlidir.¹⁵⁵ O halde ruh nedir? Ruhun faaliyeti ve sınırı nedir? Ruhu bedenden farklı kılan unsur nedir? İnsanın amacı nedir? Bu sorulara cevap bulunursa erdemin (*arete*) de ne olduğu ortaya çıkacaktır. Çünkü Sokrates'e göre erdem, ruhsal ihtiyaçlardan başka bir şeydir. Ruh, insanı diğertarıllardan farklı kılan yöndür. Ruh, akla yönelik olanı ve rasyonel olanı temsil etmektedir. O halde insanı diğertarlıklardan ayıran nokta da ruha ait olan akıldır. Çünkü bedensel özellikler olan hareket, büyüme, üreme ve duyumlama gibi faaliyetler hayvanlarda da bulunmaktadır. Oysa akıl ve akli kullanma sadece insana özgüdür.¹⁵⁶

Sokrates'e göre erdem, ne mitolojide olduğu gibi tanrılar tarafından verilmiştir ne de Sofistlerin iddia ettikleri gibi bireysel-tikel tecrübelerdir. Başka bir deyişle Sokrates, erdemi akıl temelli rasyonel bir zemine oturturken deneycilikten; her insanın akıyla bu bilgiyi elde edebileceğini savunarak da salt dogmadan (*mitolojiden*) ayrılır. Dolayısıyla akla dayanmayan hiçbir erdem anlayışı, doğru olamaz. Geleneklere veya bedensel özelliklere göre düzenlenmiş her hayat, akıldan pay almamıştır. Bu yüzden insanın kendisine biçilmiş hiçbir hayatın yaşamaya değertolmadığı açıktır. Onun ifadesiyle “sorgulanmamış bir yaşam, yaşam değildir.”¹⁵⁷ Sokrates, akla dayanmayan her düşünce ve davranışı sorgulanmamış, üzerine gidilmemiş ve önemsenmemiş olarak değertlendirmiştir. Böylesi doğrulanmamış bir hayattan kurtulmak ise ruha ve akla yaklaşmakla mümkündür. Bedensel arzu ve isteklerden

¹⁵⁴ Cevizci, A. *Felsefe Tarihi*, s.76.

¹⁵⁵ Platon, *Protagoras*, 313.

¹⁵⁶ Cevizci, A. *Felsefe Tarihi*, s.76.

¹⁵⁷ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 38a.

kurtulmakla mümkündür. Bunun da yolu, insana biçilmiş olan kaftanın doğru olup olmadığını sorgulamaktan geçmektedir.

Sokrates'e göre; bireyi aşan, görünenin arkasında bir tümel gerçeklik vardır. Bu da onu Sofistlerin her şeyin ölçüsü insandır, ilkesinden öte bir ilkeye taşımıştır. O, bireyi aşan bir norm olduğuna ve bunun da değişken şeylerden farklı olduğuna inanıyordu. Sokrates'in bu yaklaşımı, Yunan düşüncesini insan merkezli fizik ötesi bir yöne çekmiş ve idealist bir akımın gelişmesini sağlamıştır.¹⁵⁸ O halde adalet de bu bağlamda temellendirilmelidir. Adalet, bireyin deneyimi değildir, yöneticinin buyrukları da değildir. Adalet, en ideal bir ilke olarak tüm yaşam ve ölüm sonrasını kapsayan bir ilkedir. Sokrates erdem hakkında *Savunma*'da şunları söyler:

“...Şimdiye dek genç, yaşlı fark etmeksizin, bedeninizi düşünmek, paranın peşinden gitmek yerine ruhunuzu mükemmelleştirmek için çaba harcamanız gerektiği konusunda durmadan çalıştım. Bireysel ya da kamusal işlerde erdemin zenginlikten doğmadığını, ancak zenginliğin erdemden doğduğunu hep söyledim.”¹⁵⁹

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere Sokrates, ruha yönelik değerlere önem vermektedir. Akıl, bilgi ve erdem de ruhsal olanla ilgilidir. Bu yüzden Sokrates, en çok önemi hayatının her alanında ruha vermiştir. Bu yüzden ölümü istenen mahkemede bedenini kurtarma derdinde değildir. Ona göre ruhsal olarak insanın tatmin olması, iç huzurunun sağlanması ve mutluluğun ruhta hissedilmesi yaşam sebebidir. Bu yüzden bir tercih yapılacak olursa ruhsal olan tercih edilir; beden ise terk edilir. Nitekim bunu yapmaktaki en büyük sebeplerden biri de onun Tanrı inancıdır. Çünkü ona göre bedenin ölümüyle ruh yok olmayacak ve diğer yaşamında gerçek hâkimlerin karşısına çıkacaktır.¹⁶⁰

Aslında Sokrates, ölüm sonrası *Hades*'te adaletin kesin olarak gerçekleşeceğine inanmakta ve oradaki sorguya hazırlanmayı daha değerli görmektedir. İnsanlar bu dünyada yapmış oldukları kötülöklere karşı *Hades*'te ceza alacaklar, iyiler ödüllendirilecek ve Mutlular Adasına gideceklerdir. Çünkü nasıl ki beden yaşadıklarının ve başından geçenlerin izlerini taşıyorsa ruh da yaşadıklarının izini taşır. Ve bedenin ölümünden sonra ruh, bu izlerle yüzleşecektir.¹⁶¹ *Hades*, dünyayla karşılaştırıldığında dünya, bedene benzemektedir, *Hades* ise ruha benzemektedir. Bu durumda gerçek erdeme ve adalete bedensel isteklerle ulaşılamayacağı gibi dünyada da gerçekleşmeyeceği anlamına gelebilir. Bu durumda

¹⁵⁸ Çeçen, A. (2020), *Adalet Kavramı*, Astana Yayınları, Ankara, s.103.

¹⁵⁹ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 30a-b.

¹⁶⁰ Platon, *Sokrates'in Savunması*, 40d-41a.

¹⁶¹ Platon, *Gorgias*, 523b-525e;

dünyadaki yasalar ve devlet ruhsal olan adaletten sadece görünen kısmıdır. Olur da burada yasadaki kaçmayı başaranların veya sırf görüntü itibarıyla yasaya uyuyor görünenlerin Hades'te gerçek adalet karşısında kaçabilecekleri bir yer yoktur. Bilgi, ahlak, ruh ve erdem temelinde Sokrates'in ahlak anlayışı genel olarak üç ana ilkede toplanabilir:

- I) Erdem, yani ahlaki mükemmellik bilgi ile özdeşir ve bu nedenle, genel olarak ayırt edilen erdemlerin hepsi tek şeydir.
- II) Kötülük, kötü ahlaki davranış, dolayısıyla her durumda cehalettir, entelektüel yanlışlıktır.
- III) Bu yüzden yanlış yapmak her zaman istem dışıdır.¹⁶²

Erdem tek midir? Türleri var mıdır? Tek bir erdeme sahip olmak insanı erdemli yapar mı? Bu sorular da Sokrates açısından önemlidir. Erdem (*arete*), esas olarak üstünlük, mükemmellik ve fazlalık anlamındadır. Tabi buradaki fazlalık; değerli olan, kıymetli ve tam olan anlamındadır. Erdemin ise çoğu durumda işlev veya doğa anlamında kullanıldığını görüyoruz. Örneğin bıçak, kesme işlevini gördüğü zaman onun mükemmelliğine işaret edilir. Ya da kalem, yazma işlevini gördüğü müddetçe mükemmeldir. Bu yüzden bir şeyin doğası ve işlevi neye uygunsu onun erdemi de o'dur.¹⁶³ Yukarıda insanın doğasının-tözünün-işlevinin akıl olduğunu ve dolayısıyla düşünmek, öğrenmek, üretmek ve ruha uygun davranış sergilemek ise insanın işlevidir. Çünkü bu meziyetler, insanı diğer canlılardan da ayıran meziyetlerdir. Bu işlevler, yerine getirildiği zaman insan erdemli olur, üstün olur, mükemmel olur, tam olur.

Bir varlığın doğası ile *ereği* (amacı) bir ve aynı şey olduğuna göre insan doğasının gereklerini yerine getirmek, onu mükemmel yapacaktır. Tüm insanlar erek olarak mutluluğu (*eudaimonia*) elde etmek istediğine göre erdem, insanın mutluluğuna hizmet edecek, doğasına uygun davranış sergilemesidir.¹⁶⁴ Yukarıda bahsedildiği gibi insanın doğası da ruhsal olana uygun olduğuna göre bilgi, iyilik ve erdemli davranışlar mutluluğa hizmet etmektedir. Sokrates'e göre erdem, insanlar arasında farklı ve ayrı olarak değerlendirilir. Örneğin cesaret erdeminin adaletle ilgisi yokmuş gibi düşünülür. Ya da dindarlığın ölçülülükten ayrı olduğu düşünülür. Fakat Sokrates açısından bunlar birbirinden ayrılmaz bir bütündür ve ayrılmaz bir bütünün farklı adlandırmasından ibarettir.¹⁶⁵ Birinin olmayışı diğerinin de olmadığı anlamına gelir. Örneğin ölçülü olan biri adaletsiz olabilir mi? Ya da adaletsiz biri ölçülü olabilir mi? Zaten adalet, herkesin payına düşeni alması olduğuna göre fazla veya eksik alması ölçsüzlük

¹⁶² Taylor, A.E. *Sokrates*, s.91.

¹⁶³ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.127.

¹⁶⁴ Arslan, A. *A.g.e.*, s.128.

¹⁶⁵ Arslan, A. *A.g.e.*, s.130.

olmayacak mı? Aynı şekilde bilgelik cesareten ayrı düşünülemez. Çünkü cesaret; kime, ne zaman, ne kadar ve nasıl yapılacağına bilincinde olmaksa bunun bilgelikten ayrı olduğu veya ölçülülükten ayrı olduğu düşünülemez.

Örneğin ölçülülük; ölçmek, biçmek, hesaplamak ve dengelemek anlamına gelir. Yani aslında ölçmek bilim ya da sanattır. Bu durumda insanların bilim eksikliklerinden dolayı yanlış ölçmesi söz konusu olacaktır. Yani cahillik ölçmenin hatalı olmasına sebep olacaktır. İnsanların kendilerine gerekli olan haz veya arzuları ölçmenin bir bilim gerektirdiği açıktır.¹⁶⁶ Cahil olan birinin kendini zevke kaptırması da kaçınılmazdır. Dolayısıyla ölçülülük bilgiyle, bilimle ve bilgelikle direk ilişkilidir. Dolayısıyla erdemler altın yığınının ayrı taneleri değil de insanın yüzündeki ağız, burun, göz ve kulak gibi parçalardan oluşur. Yüz, bunların hepsidir. Erdem de yüzdeki parçalar gibi ayrılmaz bir bütündür.¹⁶⁷ Sokrates açısından erdem sadece bütün olması yeterli değildir aynı zamanda bir ahenk oluşturması gereklidir. Yani yüzdeki burun ile gözlerin yeri nasıl uyumluysa ağız-diş ve dudaklar nasıl bir ahenk oluşturmuşsa erdem de öyledir. Örneğin insanda kafa en çok işlemi ve duyumsamayı sağlamasına rağmen nicelik olarak, yer kaplama olarak küçük bir alana sahiptir. Ama önemli olan niceliksel büyüklük değil bedeninin ancak bu şekilde uyum içinde olduğunu bilmektir. O yüzden erdem açısından düşünürsek “her şeyin erdemini yapan düzendir.”¹⁶⁸

İnsan için amaç mutlu olmak ise o halde mutlu olmak isteyen ölçülü olmalı ve aşırılıktan kaçınmalıdır. Kişinin ve devletin tek amacı, adalet ve ölçülülük olmalıdır.¹⁶⁹ Mutluluk, zevk ve hazdan farklıdır. Mutluluk; akıldan, erdemden, ölçülülükten ve bilgelikten kaynaklanan şeydir. Örneğin cahil biri müzikteki notalardan, pes ve tiz seslerden zevk alırken bilgili kimseler o uyumdan mutlu olurlar. Çünkü sesteki hareketler tanrısal uyuma işaret ettiğinden mutluluk duyarlar.¹⁷⁰ Yine haz; kısa süreli, değişken ve beden istekleriyle mutluluk; bir sakinlik, sabitlik ve sürekli bir etkinliktir. Sokrates’e göre kalıcı haz elde etmenin en iyi yolu doğruluğu savunmak ve doğru olmaktır.¹⁷¹ Bunu yaparken de insan hiçbir şekilde kötü davranışta bulunmamalı hatta haksızlık yapmak ve haksızlığa uğramak arasında tercih yapmak zorunda kaldığında haksızlığa uğramak-kötülüğe uğramak, kötülük yapmak-haksızlık yapmaktan daha iyidir.¹⁷² Bu yüzden Sokrates, hapisten kaçmayı reddetmiştir çünkü kaçmak da yasayı itibarsızlaştırmak ve anlaşılmayı bozmak olarak bir kötülük olduğuna göre canının alınması haksız yere bile olsa daha iyidir.

Sokrates, böylesi bir ahlak düşüncesiyle ideal bir sistemin kurucusu olmuştur. Bu sistem öylesine etkili olmuştur ki ölümünden sonra arkadaşları ve öğrencileri tarafından

¹⁶⁶ Platon, *Protagoras*, 357.

¹⁶⁷ Platon, *Protagoras*, 329; 333.

¹⁶⁸ Platon, *Gorgias*, 506d.

¹⁶⁹ Platon, *Gorgias*, 507c-d.

¹⁷⁰ Platon, *Timaios*, 80.

¹⁷¹ Abramson J. *Minerva'nın Baykuşu*, s.43.

¹⁷² Platon, *Gorgias*, 469c., 508c., 512e.; *Kriton*, 48a; *Devlet*, I, 334b.

düşünceleri geliştirilmiştir. Bu gelişim, beraberinde birçok ekolün oluşmasına katkı sağlamış ve onun düşüncesini yansıtan Sokratik okullar kurulmuştur. Sokrates'in arkadaşı ve öğrencisi Euklides öncülüğünde *Megara Okulu*; öğrencisi Antisthenes öncülüğünde *Kinik Okulu*; yine öğrencisi Aristippos öncülüğünde *Kirene Okulu* açılmıştır. En ünlü öğrencisi Platon tarafından ise *Akademia Okulu* kurulmuş ve öğretileri çağları aşan bir üne kavuşmuştur. Yani Sokrates bir aydınlanmanın habercisiydi. Platon ve Aristoteles ile Antik Yunan, aydınlanma çağını yaşamıştır. Nitekim Aristoteles de bilimi, tümevarım yöntemini ve etiği Sokrates'e nispet etmektedir.¹⁷³ Bu durum da Sokrates'in sistematik bir filozof olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sokrates'in adalet hakkındaki görüşleri de şu şekilde özetlenebilir: Ona göre, adaletin bir erdem olduğu, erdemlerin tümünün bir birlikteliği olduğu, tümel, genel-geçer, nesnel, objektif, rasyonel ve her insanın ruhunda açığa çıkmayı bekleyen bir meziyet olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında adaletin bilgiyle, cesaretle, davranışla, ölçülülükle, dindarlıkla bağlantılı olduğu da saptanmıştır.

Özetle Platon öncesinde adaletin iki türlü kullanımı olduğu anlaşılmaktadır. Birinci türü olan mitolojik yaklaşımda genel olarak adaletin determinist bir kader anlayışıyla ifade edildiği anlaşılmaktadır. Burada adalet, mutlak yasa olarak hem insanın hem de tanrıların başına gelen şeylerin olması gerektiği anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Platon öncesi adaletin ikinci kullanımını felsefi yaklaşımlar oluşturmaktadır. Burada da özellikle dikkate değer teoriler Sofistler tarafından ileri sürülmüştür. Onlara göre de adalet, kişiden kişiye değişebilen çıkar ve yarar ilkesidir. Bu yüzden kimine göre adaletli olan başkasına göre adil olmayabilir. Sofistlere karşı ilk tepki yaklaşımı Sokrates tarafından ileri sürülmüştür. Ona göre de adalet, bir ideal ilke olarak vardır ve bu ilke bilgiyle elde edilebilir. Fakat kişi bildiğinin aksine davranışta bulunamaz. Buna göre de Sokrates adaleti bir erdemli bir yaşam olarak düşünmektedir.

¹⁷³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1145b 23.

İKİNCİ BÖLÜM

PLATON FELSEFESİNDE ADALET

Bu bölümde Platon'un *Devlet* adlı diyalogu esas alınarak diğer eserlerden de yararlanarak bir adalet tartışması yapılacaktır. Tabi bu tartışma, Platon'u medeniyetin kökenine, oradan da devletin oluşumuna götürmektedir. O yüzden Platon, adaletin tanımını hemen bize vermeyecektir. Çünkü bize toplum, ruh ve etik dersi vermek istemektedir. Platon'un felsefesini bir okula dönüştüren de aynı gerekçedir: Mutlu ve adil bir düzen kurmak. O yüzden biz de Platon'un takip ettiği yolu izleyerek onun toplum hakkındaki görüşlerine, insanın özü problemi bağlamında ruhun yapısına ve insanın pratik ve zihinsel yaşamının etik boyutuna değineceğiz. Bu bağlamda toplum nasıl oluştu, ideal bir toplumun ana ilkeleri nelerdir, toplumun eğitilmesinde nasıl bir yol izlenecek, adaletin ruh ile ilişkisi nedir, insan nasıl erdemli olur gibi sorulara yanıt aranacaktır.

2.1. *Devlet* Eserinde Adaletin Tanımlanması

Devlet diyalogundaki tartışmaya geçmeden önce Platon'un hayatında iz bırakmış ve düşüncesini etkilemiş birkaç anekdota değinmek zorundayız. Platon'un *Mektuplar* eserinde de bahsettiği Sicilya'ya yaptığı yolculuklar adaletin uygulamaya geçirilmesi için bir girişim olarak değerlendirilebilir. Çünkü Platon, düşünmüş olduğu devlet yapısını orada hayata geçirmek istemektedir. Platon'un diğer bir girişimi *Akademia* okulunu kurmasıdır. Bu okulla da yetişecek olan olası bir filozof kral eliyle adalet rejimini kurmak istemektedir. Bu yüzden bu iki önemli girişim adaletin pratik ve politik boyutunu tamamlama olarak anlaşılabilir.

Devlet diyalogu esasında bir adalet tartışmasıdır. Özellikle bu eserin I. Kitabında farklı adalet tanımları karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlar, göz önüne alındığında şimdiye kadar ele aldığımız birinci bölümde değinilen konuların önemi anlaşılacaktır. Aslında bu çalışmada *Devlet* adlı eserde yapılan adalet tanımlarının arka planı incelenmiş olmaktadır. Çünkü az sonra da ifade edileceği gibi bu tanımlardan mitolojinin izlerini görmek de mümkün, felsefenin izlerini görmek de mümkündür. Başka bir deyişle şimdiye kadar ortaya koyduğumuz mitolojideki adalet anlayışı, felsefedeki adalet anlayışı ve bireyciliği-göreceliği temsil eden Sofistlerin adalet anlayışı aslında Platon'un adalet tartışmasının ta kendisidir. Çünkü Platon'un konuşmacıları yukarıda genişçe değindiğimiz düşüncelerin temsilcileridir. Biz de o tanımların tarihçesine gitmiş ve oralaradaki kullanımını görmüş olduk. Platon'un diyaloglarında gördüğümüz Sokratik yöntemde bir şeyin ne olduğunu söylemek için önce veriler toplanır, her veri süzgeçten geçirilir ve daha sonra da ortaya kendiliğinden bir şeyler

belirir. Platon'un gençlik dönem eserlerinde sonuçsuz kalan konular-tartışmalar çoğunluktadır. Ama olgunluk dönemi eserleri ve yaşlılık dönemi eserlerinde veriler toplanır, bu veriler değerlendirilir ve bir sonuca bağlanır. *Devlet*'te de adaletin sonuca bağlanması bir hayli güç olmuş olsa da konu-tartışma sonuçsuz kalmamıştır.

Devlet'te basit olarak başlayan konuşma içinden çıkılamaz hale gelir. Öyle ki adalet tartışması, insanın doğasının ve dolayısıyla devletin ilk oluşumunun-kaynağının tartışmasına dönüşür. Bu durum da adaletin insan doğasıyla ilgili olduğunu göstermektedir. İnsan, özünde nasıl bir varlıktır? İnsan özü gereği bencil midir yoksa başkasının çıkarını da gözetir mi? İnsan, temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere mi yoksa yüksek bir ideali gerçekleştirmek için mi bir araya geldi? Dahası insanın doğasında kötülük yapmak mı vardır yoksa iyilik yapmak mı? İnsanı diğer canlılardan farklı kılan nedir? Topluma-devlete ihtiyaç var mıdır? İnsan doğası gereği mi toplumda yaşamaktadır yoksa toplumda yaşamaya zorlayan etkenler mi vardır? İnsan; yeme, içme, barınma, mal-mülk edinme gibi ihtiyaçları olan bir varlıktan mı ibaret yoksa temsil ettiği veya sorumlu olduğu ve dolayısıyla ulvi-manevi bir misyona mı sahiptir?

Bu soruların cevapları insanı tanımlayacak ve insanların birbiriyle etkileşim gerekçesini ortaya koyacaktır. Evet, görüldüğü gibi konu gittikçe derinleşmekte ve başka alanlara evirilmektedir. Bu durumda şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır: adalet, birey için mi geçerlidir yoksa adalet, toplumsal bir şey midir? Bu problemi masaya yatırdığımızda konu; ahlaka, politikaya ve dolayısıyla rejime, eğitime, ekonomiye, savaşa-barışa, askerliğe gelecektir. Daha nice saymadığımız toplumsal erklerin yapısı incelenmek zorundadır. Dahası insanın nasıl bir varlık oluşu, insanın bilip bilemeyeceği, bilebiliyorsa bu bilginin sınırını, bilginin evrensel olup olmayacağı ve bilginin kaynağı problemlerini ortaya çıkaracaktır. Görüldüğü gibi adalet tartışması, epistemolojik bir görünüme girmektedir. Bunu adalet uyarladığımızda adaletin öğretilip öğretilmeyeceği, evrensel olup olamayacağı veya kaynağının ne olduğu gibi epistemolojik sorunlar, bizi beklemektedir. Tüm bunları teoride çözdükten sonra bu sonuçları yasa (*nomoi*) haline getirmek gereklidir. O halde adalet, hukuksal ve yargısal bir boyut kazanacaktır.

Platon, kurduğu devletin yasalaştırma-kanun koyma ilkelerini yaşlılık döneminde (ölüm öncesi) *Yasalar*'da ortaya koymaktadır. Ama *Devlet*'te de bunun çerçevesini ortaya koymuştur. Yani Platon, *Devlet*'te bahsettiği adaletin halka nasıl uygulanacağı problemini yasalar yazarak aşmaya çalışmıştır. Yalnız *Yasalar* yazılırken Platon hem çok yaşlı hem de tecrübelidir. Bu durum da onun *Devlet*'te ortaya koyduğu bazı kuralları değiştirmesine-yumuşatmasına neden olmuştur. Platon'un tabi ki diğer tüm eserlerinde erdemlerden, ahlaktan ve adaletten bahsettiği pasajlar da vardır. Biz de *Devlet*'i merkeze alarak ele alacağımız adalet

tartışmasını, diğer eserleriyle bir bütünlük içerisinde değerlendireceğiz. Bu şekilde konunun bütünlüğü ve akıcılığı sağlanmış olacaktır.

Mitolojide *dike* daha çok tanrısal bir kavram olarak kullanılıyordu. Çünkü yeryüzünde olan biten bir yazgı vardı, bu bir zorunluluktan ve bundan kaçmak tanrıların gücünü bile aşmaktaydı. O yüzden bu bakış açısına göre pek de yapılacak bir şey yoktu çünkü olan şeyler, olması gerektiği içindir. Bu düşünceye göre insanın yapabileceği şey, olabildiğince tanrıları sevindirmek, gönüllerini hoş etmek ve onlara güzel görünmektir. Platon, Sofistler gibi bu mitsel yaklaşımları reddetmiştir. Fakat Platon’u Sofistlerden farklı kılan bir noktası, ahlaki değerleri yok saymak değil, onları rasyonel bir zeminde yeniden temellendirmektir. Nitekim Platon, yanlışla karşı çıkmıştır ama mutlak-değişmez doğrunun varlığını reddetmemiştir. Bunun imkânını akli esas alarak ve bir sistem oluşturarak göstermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Platon, adalet kavramını mitolojideki kullanımından (*dike*) kurtarıp akli bir zemine (*dikaioisyne*) oturtmuştur.

Devlet’in başında anlatılanlara göre, Pire’de bir tören, kutlama yapılmış ve yapılan bu törene/duaya Sokrates de Glaukon ile beraber gitmiş. Tören çıkışı Adeimantos, Nikeratos, Polemarkhos ve birkaç kişi daha Sokrates’i görürler ve Kephalos’un oğlu Polemarkhos, herkesi kendi evine davet eder. Eve giderler ve orada Polemarkhos’un kardeşi Lysias, Euthydemos, Khalkedonlu Thrasymakhos, Paianialı Kharmentides, Aristonymos’un oğlu Kleitophon ve ev sahibi yaşlı Kephalos bulunmaktadır. Kephalos da henüz yeni kurban kesmiştir. Daha sonra Sokrates ile sohbet başlarlar.¹⁷⁴ Sokrates, Kephalos’un hâl hatırını ve yaşlılıkla ilgili sorular sorunca Kephalos, çoğu yaşlının haz ve arzuları kaybetmenin kötü olduğunu savunduğunu fakat kendisinin tam tersini düşündüğünü ve Sophokles’in tabiriyle o haz ve arzu zincirlerinden kurtulduğunu söyler. Ona göre yaşlılık, sanki bir kurtuluştur çünkü insanda hırs azalmakta ve yaşlılıkla beraber insan, sanki bir efendiden kurtulmuş ve rahatlamış gibidir. Eğer insan, sakın ve ihtiyatlıysa haz ve isteklerinin olmayışından şikâyetçi olmayacaktır.¹⁷⁵ Kephalos, belli ki yaşlılıktan şikâyetçi değildir, çünkü gençliğin vermiş olduğu aşırı istek ve hazlar onun için bitmiştir. Dolayısıyla haz ve isteklerin kölesi olmaktan kurtulmuş hissetmektedir. Bu açıklamalara karşılık Sokrates, Kephalos’a bu rahatlığın paradan kaynaklandığını ve diğer zengin yaşlıların zenginliği sebebiyle huysuzlukların üstesinden geldiğini, çünkü paranın birçok sorunun üstesinden geldiği eleştirisini yöneltir. Kephalos da bu itirazın haklı olduğu taraflarının olduğunu ancak yine de öyle olmadığını söyler. Çünkü akli başında biri, fakirliğe katlanmışsa yaşlılığa da katlanabilir. Ama akli başında olmayan zengin de olsa yaşlılığa katlanamaz.

¹⁷⁴ Platon, *Devlet*, 327-328.

¹⁷⁵ Platon, *Devlet*, 329.

Sokrates, Kephalos'un zenginliğinin nereden geldiğini ve zenginliğin kendisine sağladığı en önemli şeyi sorar. Kephalos ise insanın yaşlandığında korku ve endişelerinin de arttığını söyler. İnanmayanlar dahi bu dünyada yaptığı kötülüğe karşı Ya Hades'te bir ceza varsa diye düşünmeye başlıyor. İşte bu yüzden de geçmişte kötülük yapanlar, korkulu bir bekleyişteyken kötülük yapmayanlar, umutla beklerler.¹⁷⁶ Kephalos, insanın yaşlandığında ölüme yakınlığı sebebiyle dünyadayken yapmış olduklarının bir hesabının olduğunu düşünmektedir. Nitekim inanmayanların da ya öteki dünya varsa diye düşündükleri dönem, yaşlılıktır. Bu yüzden para kazanmak ve paranın vereceği imkânlardan faydalanmak önemlidir ancak bu durum, akli başında olanlar için geçerlidir. Çünkü paranın getireceği alış-verişten dolayı istemeden de olsa başkasına hakkı geçebilir, tanrılara kurban borcunu yerine getirmeyebilir veya insanların borcunu ödemeyebilir. İnsanın bu tür sorunlarla Hades'e gitmesi iyi olmayacaktır. Ama akli başında biri için para-zenginlik, güzel bir şeydir.¹⁷⁷ Yani Kephalos'a göre zenginlik, iyi bir şeydir fakat zenginliğin vermiş olduğu sorumlulukları (kurban, borç) yerine getirmek veya Hades'i düşünerek kazanmak ve harcamak şarttır. Bunun için de akli başında olmak gerekiyor. Aksi takdirde kişi, bir deli veya sarhoş gibi kime, neden ve ne kadar para verilmesi gerektiğini bilmeyecek ve parayı kötüye kullanacaktır.

Devam eden diyalogda Sokrates, araya girer ve doğruluğun-adaletin ne olduğunu sorar. Kephalos'un açıklamalardan bir doğruluk tanımı oluşturur. Böylece adaletin birinci tanımı ortaya çıkmış olmaktadır.

2.1.1. Adalet, Borcunu Vermek ve Her Zaman Doğruyu Söylemektir.

Kephalos'un dediklerine bakılırsa para, borcunu vermeye ve tanrılara kurban adamaya yaramaktadır. Daha doğrusu para, borcunu vermeye ve tanrılara kurban kesmeye yaradığı müddetçe iyidir. Yani insanlara ve tanrılara karşı haksızlık etmemek ve öte dünyaya borçlu gitmemek esastır. Bu durumda adalet-doğruluk, borcunu geri vermek, tanrılara adak adamak ve her zaman doğruyu söylemektir. Sokrates de her zamanki sorgulayıcı tavrıyla bu tanımın eksikliklerini ortaya koyar ve şu şekilde itiraz eder: Peki borcu geri vermek ve doğru söylemek her zaman adalet midir? Bir arkadaşımızdan silahını ödünç aldığımızı, daha sonrasında bu arkadaşımızın delirdiğini düşünelim. Ona malını geri vermemiz doğru ve adil olur mu? Yine bir deliye her şeyi doğru söylemek de doğru bir davranış olmayacaktır.¹⁷⁸

Sokrates'in bu itirazları ile doğruluğun-adaletin ödünç alınan malı geri vermek ya da her zaman doğruyu söylemek olmadığını ortaya koymuş oluyor. Çünkü birinden aldığımız bir

¹⁷⁶ Platon, *Devlet*, 330.

¹⁷⁷ Platon, *Devlet*, 331.

¹⁷⁸ Platon, *Devlet*, 331.

ödünç veya borcu geri verdiğimizde ona maddi veya manevi bir zarar verecekse bu zarara engel olmak için borcu veya ödünç malı geri vermemeliyiz. Yani ödünç alınan silah, bir delilik durumunda sahibine verildiğinde o kişiyi katil yapabilir. Fakat dikkat edildiyse Sokrates (Platon), bu tanımı tamamen reddetmemektedir. Borcu geri vermenin ya da doğru söylemenin adaletsizlik olduğunu da söylememektedir. Sadece bunun genelleştirilemeyeceğini göstermek istemektedir. Bu da bu tanımın istisnalarını ortaya koymakla olur. Nitekim Sokrates de öyle yapmıştır. Acaba istisnası olmayan bir tanım, olabilir mi? Yani her zamanda ve her şartta geçerli bir tanım mümkün müdür? Bunu adalet için düşündüğümüzde adaletin herkesi ikna edecek bir tanımı olabilir mi? İşte Platon'un amacı da bu farklılığı ortadan kaldırıp evrensel, değişmez bir adalet anlayışını ortaya koymaktır. Çünkü zamandan zamana, kişiden kişiye, kültürden kültüre değişen şeylere adalet denilecekse ortak bir paydada, noktada ve toplumda birleşmek de mümkün değildir.

Sokrates'in itirazından sonra Kephalos'un oğlu Polemarkhos devreye girer. Polemarkhos, şair Simonides'in (M.Ö. 556-469) sözüyle bir doğruluk-adalet tanımı yapmaktadır. Bu tanıma göre adalet, insanlara olan her türlü borcumuzu geri ödemektir.¹⁷⁹ O, Sokrates'in ödünç alınan silahın geri verilmemesinin daha adil olduğu itirazına karşılık da borç kavramını detaylandırır. Polemarkhos'a göre, adil-doğru insanların, insanlara iyilik yapmak ve kötülük yapmamak gibi bir borçları vardır. Peki, bu borçluluk üzerinden yapılan adalet tanımı ne kadar doğrudur? Sokrates de bunu sorgulayarak düşmana olan borcun verilip verilmeyeceğini sorar. Polemarkhos da düşmana verilecek borcun kötülük olduğunu söyler. Bu durumda Polemarkhos, tanımı değiştirip doğruluğun “dostlara iyilik, düşmanlara kötülük yapmak olduğunu”¹⁸⁰ ifade eder.

Sokrates, bu tanımın iki problemi olduğunu ortaya koyar. Birinci problem, kişinin dostuna ve düşmanına iyilik veya kötülük yapabileceği durumun ne olduğudur. Örneğin savaşta dosta iyilik, düşmana kötülük yapılabilir. Bu durum da adaletin sadece savaşta mı gerekli olduğu sorunu ortaya çıkarır. Başka bir deyişle adalet barış zamanlarında yararlı veya iyi değil midir? Acaba haksızlıkların çoğu savaşta mı yapılıyor, yoksa barış zamanında mı? Savaş bittikten sonra galibin mağluba reva gördüğü yaşam hakkı, gerçek bir yaşam mıdır? Veyahut kaybedenin yaşadığı acılar, savaştan daha mı az acı vericidir? Ölen bir defa ölmüş oluyor fakat kalan her gün ölüyor cümlesi savaş sürecinde mi yoksa savaştan sonraki barış sürecinde mi söylenir? İşte Sokrates de bu sorunları görmüş olmalı ki adaletin sadece savaşta değil barışta da gerekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Platon, *Devlet*, 332.

¹⁸⁰ Platon, *Devlet*, 332.

¹⁸¹ Platon, *Devlet*, 332-333.

Bu tanımın ikinci problemi kimin dost, kimin düşman olduğu meselesidir. İnsan, dostunu veya düşmanını ayırt edebilir mi? Ya da birçok kişi, dost sandığı kişiye iyilik yapmakta fakat daha sonra aslında dost zannettiği kişinin düşman olduğuna kanaat getirmektedir. Yani böylesi bir durumda kişi, dostuna değil düşmanına iyilik etmiş olacaktır. Yahut da tersi bir durum da mümkündür. Yıllarca kötülük yapılan ve düşman sanılan kişinin daha sonra dost olduğuna kanaat getirilebilir. Bu durumda da dosta kötülük yapılmış olacaktır. Özetle “insanlar, sıklıkla aldanırlar. Bazen iyi sandığın dostlarına iyilik, kötü sandığın düşmanlarına da kötülük yapmak istersin ancak aldanırsın.”¹⁸²

Her şeyin bir işlevi ve görevi vardır. Soğutmak soğuşun görevi, ıslatmak ıslak olanın işidir. O halde kötülük yapmak kötü olanın işidir. Yani doğru insan ne dostuna ne de düşmanına kötülük eder. Yine birine yapılan kötülük, onu daha kötü yapar. Yani düşmana kötülük onu daha da düşman yapar. Hâlbuki doğru, doğru yapmalıdır; iyi, iyileştirmelidir; adil, adaletleştirmelidir. Başka bir deyişle kötü olana kötülükle karşılık vermek onu iyileştirmek bir yana daha da kötüleştirir.¹⁸³ Sokrates, bazen meslek sanatlarını ele alarak herkesin kendi işini yapmasıyla ilgili, uzmanlık alanıyla ilgili işlerine atıfta bulunur. Hekimin bedeni iyileştirmesi, seyisin atları iyileştirmesi örnek olarak verilebilir. Sokrates’in sorguladığı noktalardan biri de doğrunun neyi doğru yaptığıdır veya adil kişinin neyi adaletli yaptığıdır. Fakat bu sorgulamalarla sadece ufuk açma niyetindedir. Balığı okuyucuya verme niyetinde hiç değildir. Belli ki balığı tutmayı öğretme derdindedir. Bunun da uzun zaman alacağı, bir eğitim gerektirdiği açıktır. Yani balığı dahi tutmak için yıllarını vermen gerekiyken, çıraklık yapman gerekiyken, gözlemlemen gerekiyken ve hatta öğrenmek için hata yapman gerekiyken adaletin ne olduğu konusunda daha derin bilgiye ve akla ihtiyaç vardır. Nitekim Platon da okuyucuyu koşturmaktadır. Oradan buraya sürüklemektedir. Okuyucunun düşündüğü doğru tanımını yıkmaktadır. Bir parçanın (adaletin) ne olduğunu öğrenmek için bütününe ne olduğunu öğrenmek gerektiğini düşünmektedir. Çünkü parça hiçbir zaman tek başına bir anlam ifade etmez.

Platon’un Kephalos ile başladığı Polemarkhos ile devam ettirdiği tartışma, sonuca ulaşamamıştır. Fakat belli ki mitolojiden kalan düşünceler Antik Yunan düşüncesinde etkisini devam ettirmektedir. Öyle ki özellikle kahramanlar çağı olarak nitelenen dönemdeki asabiyet anlayışı izlerini sürdürmektedir. Nitekim o dönemde ne olursa olsun dostunun arkasında durmak, düşmana karşı durmak esastır. *İlyada*’da anlatılan Troya savaşında gördüğümüz gibi kızı kaçıran Paris (Aleksandros), suçlu olmasına rağmen kardeşi, babası ve tüm devleti tarafından sahiplenilmiştir. Ve bir sürü ölümlere sebep olmasına rağmen dostlarını ölümüne

¹⁸² Platon, *Devlet*, 334.

¹⁸³ Platon, *Devlet*, 335.

savunmuşlar, düşmanlarını ölümüne kötölemişlerdi. Yine Akhalar tarafında da benzer durum yaşanmaktaydı Menelaos'un eşi kaçırılmasına rağmen kardeşi Agamemnon ve diğer Yunan kralları olayı sahiplenmişti. Çünkü Menelaos onların dostuydu. İşte Kephalos ve oğlunun temsil ettiği düşünce antik Yunan mitolojisinin etkisini yansıtmaktadır. Dolayısıyla böylesi bir düşünceyle kimin düşman olup kimin dost olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

Örneğin destanda anlatılana göre kızı kaçıran Paris, sadece kendi ailesinden ve yurttaşlarından büyük ölümlere sebep olmamış; şehirlerini, yurtlarını kaybetmelerine ve köle olmalarına neden olmuştur. Peki, Paris buna sebep olarak dost ise düşman kimdir? Ya da diğer cephe tarafında da aynı şey geçerlidir. Kendi eşini kurtarmak için tüm devleti yıllarca süren savaşa itip binlerce ölüme ve ekonomik soruna sebep olan Menelaos dost ise düşman kimdir? Yani insanın yanılabilirliği göz önüne alınmadan hamasi duygularla dostla iyilik yapmak, düşmana kötülük yapmak her zaman doğru sonuca götürmediği gibi adil ve doğru insanın kötülük yapması da düşünülemez. Burada birinci tanımın antik Yunan'daki mitsel bakış açısını yansıttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla bizim mitolojideki değerlendirmemiz sadece bir adalet kavramının tarihçesi değil, Platon'un adalet tanımlarından bir tanesinin incelemesi niteliğindedir.

Kephalos, Polemarkhos ve Sokrates'in tartışmalarını izleyen-dinleyen diğer bir dinleyici olan Thrasymakhos, adaletin bir tanımını yapamadıklarını görünce devreye girer. Ve böylece ikinci tanım gelmiş olmaktadır.

2.1.2. Adalet, Güçlünün İşine Gelendir.

Thrasymakhos'u Sofistler bölümünde tanımiştık ve o, yaptığı adalet tanımıyla ünlü olmuştur. Thrasymakhos bir adalet tanımının yapılamamasından şikâyetçidir. Sokrates ise adaletin tanımının kolay olmadığını anlatmak için şöyle der: "Eğer altın bulmaya çalışsaydık, bu şekilde birbirimizin önünden kaçmasına izin verir miydik hiç? Ancak aradığımız şey, doğruluk-adalet ve bu, altından çok daha değerli bir şey."¹⁸⁴ Bu kaçamaklı cevap üzerine Sokrates, bir de bir şey bildiği iddiasında olmadığını ekler ve Thrasymakhos'tan bir tanım yapmasını ister. Thrasymakhos da sonra o meşhur cümleyi kurmaktadır: "Doğruluk-adalet denilen şey, güçlü olanın istediği şeydir."¹⁸⁵ Başka bir deyişle adalet, güçlünün işine gelendir. Bu tanım üzerine devletlerde yönetim kimdeyse güçlü olan o'dur. Yöneticiler ise kendilerine uygun kanunlar çıkarırlar ve bunun yönetilenler için de uygun olduğunu söylerler. Yöneticilere uygun olmayan şeyler ise yasa dışıdır ve doğru değildir. Bizi yönetenlerin

¹⁸⁴ Platon, *Devlet*, 336.

¹⁸⁵ Platon, *Devlet*, 338.

sözlerini dinlemek ve ona uymak da doğrudur-adildir.¹⁸⁶ Bizler Thrasyamakhos'un yapmış olduğu adalet tanımını Sofistler bölümünü işlerken değerlendirmiştik. Böylece adalet tartışmasının bir ayağını da Sofistler adına Thrasyamakhos temsil etmektedir.

Daha önce de değindiğimiz gibi Sokrates'e göre, insanın yanılabilirliği göz önünde tutularak güçlünün kendi aleyhine karar alması mümkündür. Bu durum da güçlü olanın, zayıf noktası olmuş oluyordu. Fakat Thrasyamakhos'un çekincesi sadece bu değildir. Üstelik ona göre güçlü kişi hem yanılmazdır hem de kendi aleyhinde karar almayandır. Thrasyamakhos'un güçlü olanın doğruluğunu savunmasının başka nedenleri de vardır. Bu nedenlerden biri, iyi denilen kişilerin sürekli kaybetmeleridir.¹⁸⁷ Çünkü vergi kaçırıcılar, hırsızlık yapanlar, yalan ve iftira atanlar; sürekli makamları yükseltir, ün sahibi olurlar ve malına mal katarlar. Böylesi bir gerçeklik (!) ortadayken neden adil olunmalıdır ki? Doğruluğun ne kazancı var da doğru olunmalıdır?

İşte Thrasyamakhos'un yarar kavramı üzerinden değerlendirmeleri ve tecrübeleri onu genel bir kanaate götürmüştür. O da gücün yarar getirdiğidir. Dahası iyilik bir tür safdillik, hakkından vazgeçme, elindekinden olma ve çıkarını gözetmemedir. Ama kendi yararını düşünmek her zaman kazançlıdır. Bu yüzden hırsızlık dahi yakalanmadan yapıyorsa yararlıdır.¹⁸⁸ Dolayısıyla Thrasyamakhos için adalet, kişisel çıkar yasasından başka bir şey değildir.¹⁸⁹ Buna göre de adil olmak, güçlüden yana olmaktır, yasaya uygun hareket etmiş gibi görünmektir, fırsatını yakaladığında da gücü bizzat eline almaktır. Hatta Thrasyamakhos'a göre bu zorunludur çünkü insanın doğası böyledir. Daha fazlasını elde etmek, haksızlık etmek ve kötülük yapmak insanın özünde vardır. Güçsüz insan, gücü eline aldığı anda eski savunduğu iyilik, adalet gibi değerleri kendi çıkarı için kullanacaktır.

Peki, iyi olanın kazandığı bir düzen var mı? Adaletli olmanın fayda getirdiği bir toplum veya devlet var mı? Thrasyamakhos'a göre böyle bir uygulama yoktur. İşin ilginç tarafı Platon'a göre de yoktur. Böylece görünen dünya (maddi âlem) açısından adalet ve iyilik, kazanç ve fayda getirmemektedir. Ama adil bir kişi (birey) var mı diye sorulursa Platon açısından vardır. O da Sokrates'tir. Peki, Sokrates, adaleti yaşayabiliyorsa toplum neden adil olamaz? Sokrates, adil olmakla belki canından oldu ama bunun imkânını bize göstermiş olmaktadır. Platon'un arkasından gittiği proje de buydu. Bir kişinin başarabildiğini toplum da başarabilir. Ama Thrasyamakhos aynı fikirde değildir çünkü ona göre, Platon da güçlü olunca ve başa geçince kendi çıkarına göre yönetecektir.

¹⁸⁶ Platon, *Devlet*, 338-339.

¹⁸⁷ Platon, *Devlet*, 344.

¹⁸⁸ Platon, *Devlet*, 348.

¹⁸⁹ Can, M. (2020), *Platon'un Düşüncesinde Etik-Politik Bir Sorun Olarak Adalet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1), s.152.

Platon'un üzerinde durduğu noktalardan biri de her şeyin amacını, işlevini ve diğer şeylerden ayrılan noktalarını tespit etmektir. Örneğin aslanı sadece güç üzerinden tanımlayabilir miyiz? Güçlü olmak her istediğini yapabilme iradesine sahip olmak anlamına gelir mi? Aslan güçlüdür diye sapanı bağlayıp çit sürülebilir mi? Aslan güçlüdür diye savaşta düşmana saldırmak için kullanılabilir mi? Aslan güçlüdür diye onlarla taşımacılık yapılabilir mi? Evet, görüldüğü gibi gücün nerede kullanıldığı da önemlidir. Aslanın gücünün havada, suda ve yeraltında geçerli olduğunu söyleyebilir miyiz? Bir aslan güçlüdür diye havadaki güçsüz bir kuşu yakalayabilir mi? Ya da aslan istediği kadar güçlü olsun yerin altında karıncalar ve fareler gibi hareket edebilir mi?

Demek ki her şeyin bir işlevi vardır. Güç dahi her yerde aynı görevi görmemektedir. Dolayısıyla gücü çit sürmek için kullanmak istediğimizde işe yarayan öküzler veya atlardır. Yine gücü taşımacılık için kullanmak istediğimizde işe yarayan eşekler veya develerdir. İnsan için düşündüğümüzde de aynı durum geçerlidir. Bir diş çekimi için kullanılan güç ile bir arabayı itmek için kullanılan güç birbirinden farklıdır. Yani her sanat, kendi sanatını icra edecek oranda güç kullanmakla başarılı olur. “Böylece herkes, kendi işinin işçisidir. Neyi yapması gerekiyorsa onu yapar.”¹⁹⁰ Bu durum, gücün olması gerektiği kadar kullanılması anlamına gelir. Hatta bir şey, sırf güç ile tanımlanamaz, ancak kullanıldığı amaç ve oranla anlam kazanır. Bu yüzden yöneticinin de güçlü olduğu tartışmasıdır. Fakat bu gücün sınırları, gücün kullanım alanları ve gücün kime, niçin, ne kadar ve ne zaman kullanılması gerektiğini tespit ettiğimizde yöneticinin de işlevi ortaya çıkmış olacaktır. Fakat ne var ki bu problem, içinden kolayca çıkılacak gibi değildir. Çünkü rejimleri, yasaları ve tüm devlet kurumlarının oluşturulması, yöneticinin konumuna ve ona yüklenen göreve bağlıdır.

Thrasymakhos'a göre yöneticinin sınırsız güce sahip olan ve her istediğini elde eden bir konumu varken Platon açısından yönetici, yönetilenlerin menfaatini gözetir. Platon'a göre, iyi insanlar para ya da şeref için yönetmezler. Hatta iyi insanlara ceza verilerek yönetmeye zorlanmalı. En önemli ceza da onların yönetmediği durumda kötü olanın yönetime gelmesidir.¹⁹¹ Eğer ki Thrasymakhos'un dediği gibi haksızlık yapmak yararlı olsaydı bir devletin başka bir devleti savaşta yenmesi sonrası kötülükle-haksızlıkla egemenliği altında tutabilmesi gerekirdi. Uygulamalardan da anlaşıldığı gibi “bir yerde yanlışlık varsa, orada kavga ve nefret vardır. Doğruluk varsa o zaman da dostluk ve iyi geçinme vardır.”¹⁹² Yani haksızlık yaparak halkı yönetemezsiniz çünkü yapılan haksızlıklar büyüyecek, nefrete

¹⁹⁰ Platon, *Devlet*, 346.

¹⁹¹ Platon, *Devlet*, 347.

¹⁹² Platon, *Devlet*, 351.

dönüşecek ve devlete karşı ayaklanmaya dönüşecektir. Yöneticiye verilen bu ölçsüz güç de devletin kalıcılığından öte sonunun gelmesine neden olacaktır.

Bu tartışma, bizi yönetimin niteliklerine ve yöneticinin görevlerine götürdüyse bu konuların adalet anlayışıyla bağlantılı olduğu anlamına gelir. Gerçekten iyi olan ve adil olan insanlar, kendi menfaatine ülkeyi-siteyi yönetmezler. Eğer ki adil ve iyi imajı veren yöneticiler, para ve şeref için yönetiyorsa demek ki onlar, hiçbir zaman iyi ve adil olmamışlardır. Gerçek iyi ve adil olan da yönetmekten geri durmamalıdır çünkü kendisi yönetmediğinde yönetimi kötü ve adaletsiz birine bırakmakla kalmayacak, kendisi de o kötü, adaletsiz yöneticinin emri altında yaşayacaktır. Bu durum da adil kişiye en büyük cezadır. Platon, birinci kitabının sonuna doğru yönetimin akılsal bir faaliyet olduğunu söyler. Aklın işlevi ise incelemek, araştırmak, karar vermek ve yönetmek gibi şeylerdir. Dolayısıyla iyi bir akıl tarafından yönetilmenin iyi olacağını, kötü bir akıl tarafından yönetilmenin kötü olacağını ifade eder. Yöneticinin iyi bir akla sahip olması kendisini ve devleti mutlu ederken, kötü bir akla sahip olması kendisini ve devleti mutsuz edecektir.¹⁹³

Platon, *Devlet*'in birinci kitabında sanki gerçek bir Sokrates imajı vermiştir. Çünkü Platon, ipuçları verse de adaletin ne olduğunu söylememiştir. Üstelik gençlik dönemi diyaloglarında olduğu gibi yapılan tanımları da çürütmüştür. Ama öyle ki tartışma burada bitmemektedir. Çünkü Platon olgundur ve Sokrates'ten daha fazla şey söylemek istemektedir. Bu durumda adaletin ne olduğu hala cevap bulmuş değildir. Adaletin ne olduğu bilinmeden onun iyi bir şey olup olmadığı hiç bilinemez. O halde doğru olan mı iyidir, kötü olan mı iyidir? Yahut adalet mi üstündür yoksa haksızlık yapmak mı? Bu sorgulama sürerken üçüncü bir adalet tanımı ortaya atılır.

2.1.3. Adalet, Bir Uzlaşmadır-Sözleşmedir.

Platon'un *Devlet*'inde adaletin üçüncü tanımı Glaukon tarafından ortaya atılır. Burada dikkatimizi tanımı yapandan ziyade tanıma yoğunlaştırmalıyız. Çünkü belli ki bu tanım da dikkate değer bir yaklaşımı temsil etmektedir. Glaukon adaletin ne olduğunu anlatmak için insanın özüne inmeye çalışır. Çünkü insanın özünde nasıl bir varlık olduğu ortaya konursa adaletin de ne olduğu ortaya çıkacaktır. Bu amaçla insanın temel özelliği nedir, insan bir arada yaşamaya ne zaman karar vermiştir, toplum nasıl oluşmuştur, ortak yasalar veya değerlerin kökeninde ne vardır gibi problemler çözüme kavuşturulmalıdır. Glaukon, adaletin bir uzlaş olduğunu savunanların şöyle bir temellendirme yaptığını söylemektedir:

¹⁹³ Platon, *Devlet*, 353-354.

“Doğada haksızlık yapmanın iyi, haksızlığa uğramanın kötü olduğuna dair bir görüş vardır. Daha fazla sayıda insan haksızlığa uğrar ve her iki türden örnekler sayesinde insanlar bunun zevkini ve acısını hissetmişlerdir. Her zaman haksızlık edemezlerdi ve her zaman yapılan haksızlıktan kaçamazlardı, bunun sonucunda bir uzlaşmaya giderek yasalar yaptılar. Bu sayede de haksızlık yapmanın ve haksızlığa uğramanın önüne geçmek istediler. Bundan sonra da yasalara uygun olana doğru dediler. Doğruluk buradan gelir. Doğruluk, en iyi ve en kötü şeylerin arasında yer alır ve iyi olduğu için sevilmez. İnsanların her zaman haksızlık yapmaya güçleri yetmez, bu nedenle de doğruluğa değer verirler. Eğer buna güçleri yetseydi, o zaman haksızlığa uğramayı ortadan kaldırmak için kimse uğraşmazdı. Hem bunu yapmak da saçma olurdu. Evet Sokrates! İnsanların söylediklerine göre doğruluk buradan kaynaklanır ve tanımını da budur.”¹⁹⁴

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere adalet-doğruluk, haklı ile haksızın uzlaşmasından doğmuştur. Yani amaç, haklının intikam almasını engellemek ve haksızın da cezadan kurtulmasını engellemektir. İnsan, özü itibarıyla haksızlık etmek ister fakat bu haksızlığı bir nefret doğurmaktadır. Bu doğurduğu nefret sonucu kendi canı ve malı haksızlık edilen tarafından her an alınabilir. Alınamazsa bile bu mücadele bitmeyen bir savaşa dönüşür. Böylece ne haksızlık eden ne de haksızlık yapılan rahat bulur. O halde bu iki taraf anlaşmalı ve bu savaşa son vermelidir. Böylece haksızlık eden ceza çeker, haksızlık edilen de intikamdan vazgeçer. Bunun sonucunda da beraber ortak yaşama temeli doğmuş olur. Bu da sözleşmedir. İnsanın böyle bir uzlaşıya yanaşması bir keyfilikten ziyade zorunluluktur. Çünkü insan özündeki haksızlık etme dürtüsünü bastırmış, sınırlandırmış bulunuyor. Başka bir deyişle insan, kendi isteğiyle doğru-adaletli olmadı, doğru olmak zorunda kaldı. Çünkü insanın doğasında daha fazlasını almak vardır.¹⁹⁵ Glaukon, bu düşüncesini de bir mit anlatarak pekiştirir. Çünkü tecrübeyle sabittir ki insan, fırsatını yakaladığında haksızlık yapmaktan geri durmayacak bir fitrata sahiptir.

2.1.3.1. Gyges Miti

Platon, adaletin kaynağı olarak Glaukon'un ifade ettiği sözleşme teorisini bir hikâyeye sürdürür. Bu hikâyeye şöyledir:

“Bildiğin gibi Gyges, önceleri Lidya Kralı'na bağlı olarak çalışan bir çobandı. Bir gün hayvanların otladığı bölgede deprem ve aşırı yağış nedeniyle yer yarılmış. Çoban, olanları görünce şaşırılmış ve bu yarıktan içeriye girmiş. İçeride kendisini şaşırtan çok sayıda şey varmış, bunların arasında bir de üstü parçalanmış ve oyulmuş tunç bir at bulunuyormuş. Atın içine baktığı zaman normal insandan daha büyük ölçülere sahip bir ölüyle karşılaşmış. Ölü'nün parmağında bir yüzük varmış ve bunun dışında da bir şey de yokmuş. Çoban yüzüğü alıp yukarıya çıkmış. Kral her ay çobanları

¹⁹⁴ Platon, *Devlet*, 358-359.

¹⁹⁵ Platon, *Devlet*, 360.

bir araya toplayıp ne yaptıklarını öğrenirmiş. Gyges toplantıya bu yüzükle gitmiş. Tam oturdukları sırada yüzüğün taşını fark etmeden avucunun içine çevirdiğinde yanındaki insanlara görünmez olmuş, hiç kimse de ona ne olduğunu anlayamamış. Herkes şaşırıktan sonra Gyges yeniden yüzükle oynayınca görünür olmuş. Bunun üstüne Gyges yüzüğün özelliğini kavramış, ne zaman taşı içeriye doğru çevirse görünmez oluyordu, ne zaman taşı dışarıya doğru çevirirse görünür oluyordu. Böylece saraya nasıl gireceğini bulmuş. Kralın karısını kandırmış ve bu sayede kralı öldürüp yeni kral kendisi olmuş. Elimizde bu şekilde bir yüzük olsa ve bu yüzüklerden birini doğru, diğerini yanlış insanın parmağına taksak ve bu insanları şehre salsak diledikleri şeyleri alıp gelecekler, her eve girip beğendikleriyle beraber olacaklar, bir Tanrı gibi istediklerini öldürüp istediklerini hapisten çıkarabileceklerdir. İkisinin de doğrulukla bir ilgileri olmayacak çünkü böylesi bir durumda kimse kalkıp diğer insanların mallarına dokunmayacak kadar dürüst değildir. Her kim ki haksızlık yapma olanağı bulursa haksızlık yapar. Öte yandan doğruluk fazla bir avantaj sağlamaz, yanlışlık daha fazla avantaj sağlar. Zaten herkes bu görüştedir.”¹⁹⁶

Gyges miti, adaletin kaynağı ve insanın doğasıyla ilgili çarpıcı bilgiler vermektedir. Fakat dikkat edildiyse Gyges ne zaman ki imkânını bulduysa (görünmez yüzük) işte o zaman o da haksızlık yapmaktan geri durmamıştır. Ve bu haksızlık onu kral yapmakla kalmamış, her yapmış olduğu şeylerin hesap verilebilirliğinden de kurtulmuştur. Çünkü o, yasayı yapandır, yasadan üstündür. Dolayısıyla onu çobanlıktan krallığa götüren yol, özüne uygun davranmak olmuştur. Bu da yolunu, yordamını bulduktan sonra her türlü yasayı, hakkı çiğnemekle olmuştur. Üstelik bu durum da normal bir şeydir çünkü insanın doğasında haksızlık yapmak vardır. İnsan, özü gereği yanlış olana yatkın olduğu gibi kendini gizlemesini de bilir. Hatta en yanlış insan, yanlışlık yapmada en uzman olan ve çok büyük haksızlıklar yaparken sanki her şeyi tam bir doğruluk içinde yapıyormuş gibi görünebilendir.¹⁹⁷

Glaukon’un ifade ettiği bu düşünceye göre, yöneticinin her şeye imkânı olması sebebiyle her şeyi sorgusuz-sualsiz gerçekleştirebilme imkânı en üst düzeydedir. Çünkü o ilktir, baştır, yasa koyucudur, yasadan muaftır, görünmezdir ve güçlüdür. Aslında bu düşünce, Thrasymakhos’un güçlüünün her istediği şeyin adalet olduğu düşüncesini teyit etmektedir. Burada sadece güce değil yasal olana vurgu vardır. Ama güçlü olan her zaman yasayı delme, yasadan kaçma imkânı da olduğuna göre yine benzer sonuçlara çıkmaktadırlar.

Adaletin bir sözleşme olarak değerlendirilmesi daha sonra modern dönem filozoflar (Hobbes, Locke, Rousseau) tarafından yönetim ve yurttaşlığın hak ve sorumluluklarını birlikte ele alarak elle tutulur bir model oluşturmak için geliştirilecektir.¹⁹⁸ Daha önce benzer yaklaşımı Protagoras’ta görmüştük. Ona göre de adaleti merkeze alan siyasette herkes, yurttaş

¹⁹⁶ Platon, *Devlet*, 359-360.

¹⁹⁷ Platon, *Devlet*, 361.

¹⁹⁸ Deniz, M.F. (2017), *Modern Siyaset Felsefesinde Sözleşme Teorisi* (Dr. Tezi), s.23.

olarak söz hakkına sahiptir ve bu bir çeşit eşitlik sözleşmesidir. Adaletin aracı bir konumda olması denge ve balans görevi üstlenmesi adaletin anlamına da uygundur. Fakat bu yaklaşımı farklı kılan, adaletin kendisi de dâhil olmak üzere devlet ve kurumları, politika ve hukuk değerlerinin insan ürünleri olmasıdır.¹⁹⁹ Yani bunların ulvilikle, tanrısallıkla, ruhla ve *apriori* bilgiyle alakası yoktur. Bunlar bizzat insan deneyimlerinin ürünleridir.

O halde adalet, insanların sınırsız ve sonuçsuz üstünlük ve haksızlık yapma savaşının ateşkes belgesidir. Peki, bu belgeye-yasaya-ahide uymak ne kadar mantıklıdır? Ya da insanın yasa-sözleşme olmadan yoluna devam etmesi mümkün müdür? Bu da ancak kişinin kendi haklarını güvenceye alması karşılığında başkasının da haklarını korumasıyla, saygı göstermesiyle veya onların hakkını çiğnememesiyle mümkündür. Bu şekilde taraflar bir arada birbirine tehdit olmadan yaşayabilir. Böylece üçüncü doğa yasası olarak adaletle göre insanlar, yaptıkları ahitleri yerine getirmelidir. Sözünde durulmadığı zaman herkesin her şey üstündeki hakkı devam ettiği savaş durumu bitmeyecektir. “Bu yüzden bireyler bir kez anlaşma yaptıktan sonra bu anlaşmaya bağlı kalmalarının usa uygunluğu kendilerini koruma güdüsüyle örtüşmesinden anlaşılabilir. Böylece, sözleşmelerin yapılma ve yerine getirilmeleri adaletin kaynağı olmaktadır.”²⁰⁰ O halde bu düşünceye göre sözleşme ne kadar iyi olursa adalet de o kadar iyi işler. Yasalar ne kadar kapsamlı ve nitelikli olursa toplumsal barış o kadar nitelikli olur.

Devlet’te devam eden adalet tartışmasını Adeimantos sürdürür. Buna göre bazı insanlar, adaletin yasalara, geleneklere ve tanrıların isteklerine uygun hareket edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca doğru olmanın bu dünyada birçok getirisi (şan, şeref) olduğu gibi ölümden sonra da güzel bir hayat getirdiği düşünülür. Ayrıca tanrılara kurbanlar keserek, sunu ve şaraplarla törenler düzenleyerek, dilencilere para vererek yapılan kötülöklere karşılık tanrıların öfkesini dindirmek ve sevgisini kazanmak gereklidir. Çünkü birçok insanın, şairlerin ve Musaların (*İlham Perileri*) anlattığı Hades’teki cezadan kurtulmak ve doğru insana verilecek nimetlerden faydalanmak gerekir. Fakat insanın bunu rasyonel zeminde ve tutarlı olarak yaşamasına gerek yoktur. Önemli olan doğru ve adil bir imaj bırakmaktır. Kaldı ki doğru olup doğru görünmemek bir kazanç getirmediği halde yanlış bir insan, doğru görünerek bir Tanrı gibi yaşayabilir. Görüntü, her zaman gerçeğin önüne geçmiştir. O halde olabildiğince doğru görünmek gerekir ve eğer mutlu olmak istiyorsak, bakmamız gereken şey, görüntüdür. Bu görüntüyü vermek için hitabet gerekiyorsa hitabet öğrenilmelidir çünkü insanları ve hâkimleri kandırmanın ve aldatmanın yolu iyi bir görüntü-imaj vermektir.²⁰¹

¹⁹⁹ Deniz, M.F. *Modern Siyaset Felsefesinde Sözleşme Teorisi*, s.29.

²⁰⁰ Deniz, M.F. *Modern Siyaset Felsefesinde Sözleşme Teorisi*, s.76.

²⁰¹ Platon, *Devlet*, 363-365.

Tanrılara gelecek olursak onlar hakkındaki bilgimiz şairlerin söylediklerinden ve efsanelerden ibarettir. Aynı şairler, tanrıların kurbanlar, adaklar ve hediyelerle ikna edildiklerini de yazarlar. Bu yüzden kurban paralarının elde edilmesi için de doğru veya yanlış yoldan kazanmanın bir önemi yoktur. Hatta yanlış yoldan elde edilirse hem yanlış olanın getirdiği fayda ve kazançlardan mahrum olunmaz hem de dualar ederek, kurbanlar keserek cezadan kurtulmuş olunur. Başka bir deyişle doğru görünmek hem bu dünyada kazanç getirecek hem de ölümden sonra tanrıların yanında rahat etmemizi sağlayacaktır. Üstelik hangi insan bu ödülleri kaçırmak ister? Her insan bu fırsatı değerlendirir. İnsanlar; korkaklık, yaşlılık ya da başka nedenlerle yanlışlık yapamadıkları için bu kazançlara haksız derler. “Bu türden insanların haksızlık yapma fırsatı olsa, mutlaka ki haksızlık yapacaklarından kuşum yok.”²⁰² Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, ceza olmasaydı kimse haksızlık yapmaktan geri durmayacaktır. Yine cennet olmasaydı insanların doğru olmak gibi, Tanrı’yı razı etmek gibi bir derdi olmayacaktı. Doğruluk-adalet; şan, şeref, kar, avantaj ve ceza gibi sonuçlar getirmeseydi kimse adaletten bahsetmeyecekti.²⁰³ Platon bu görüşe de itiraz etmektedir. O halde adalet varsa ve güçlünün çıkarına olan şey değilse, haksız ile haklının savaşını durduran bir sözleşme de değilse nedir?

Glaukon ve kardeşi Adeimantos da yaygın olan görüşü ifade etseler de onlar da işin aslını merak etmektedirler. Onlar, yanlışın doğrudan daha değerli ve üstün olduğunu savunanların sözcülüğünü formaliteden temsil etseler de doğrunun yanlıştan üstün olduğuna inanmaktadırlar. Fakat bu doğrunun üstünlüğünü kanıtlayacak delillerden yoksundurlar. Bu yüzden de kendi inandıkları düşüncenin savunmasını Sokrates’ten isterler. Bu durumda yeni bir tanımlama girişimi olacaktır. Girişim dememizin sebebi, konunun konuyu açması sebebiyle *Devlet*’in sonuna kadar politikadan, eğitime, rejimlerden yönetime, sanattan şiire kadar devam eden açıklamaların bir bütünlük arz etmesindendir. Zaten Platon felsefesine sistematik felsefe denmesinin bir nedeni de onun tüm konuları bir sistem içerisinde birbirleriyle ilişkili olarak kodlamasıdır. Bu yüzden erdemleri işlemeyen adaletin tanımı bitmeyecektir. Yine devlet kurumunun işleyişini, bürokrasiyi, ekonomiyi işlemeyen adalet tamamlanamaz.

Gerçekten de en basit şekilde düşünecek olursak ülkenin gelir-gider dağılımındaki dengenin adaletten ayrı olduğu düşünülebilir mi? Yani vatandaşların geçimini temin etmeden, zengin ile fakir uçurumunu kontrol etmeden ve bunu düzenlemeden adaletten bahsetmek mümkün müdür? Hele ki birçok sorunun ve savaşın kaynağının para olduğu düşünülürse paranın insanlara bölüştürülmesi önemli bir adalet problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. O yüzden Platon’un adalet anlayışını bölerek işlemek zorundayız. Dolayısıyla adaletin birçok

²⁰² Platon, *Devlet*, 365-366.

²⁰³ Platon, *Devlet*, 366.

yönü vardır çünkü toplum göz önüne alındığında tüm insan ilişkilerinde ve hatta Tanrı-insan ilişkisinde adalet ilkesine ihtiyaç vardır. Mademki adaletin toplumda kapladığı alan, insanda kapladığı alandan büyüktür, o halde toplumun kökenine inmek gereklidir. Dolayısıyla toplumdan başlayarak adaletin ne olduğunu bulmaya çalışalım.

2.2. Platon Düşüncesinde Adaletin Toplumsal Karşılığı

2.2.1. Toplumun Kökeni ve Medeniyetin Oluşumu

Klasik Yunan düşüncesi ahlakla politikayı birbirinden tam olarak ayırmaz, bu ikisi birbirine sıkı olarak bağlıdır. Bu durumda insanın toplumsal bir varlık olarak tanımlanmasına neden olmuştur.²⁰⁴ Bu yaklaşım filozofları da etkilemiş ve Platon'un insanı toplumsal bir varlık olarak düşünmesine yol açmıştır. Daha sonra gelen Aristoteles ise buna adını koymuştur: "İnsan politik bir hayvandır (*anthropos zoon politikon*)"²⁰⁵ İnsanı toplumsal olarak tanımlama filozofların politikaya ilgisini canlı tutmuştur. Fakat filozofların yaklaşımı rasyonel, usçu, akılsal ve sorgulamacıdır. Peki, toplum, nasıl oluştu? İnsan, tarihte ne yaşadı da bir araya gelmek zorunda kaldı? İlk şehirler nasıl kuruldu? İnsan neden ve ne zaman doğadan kopup yerleşik hayata geçti? Medeniyetler nasıl kuruldu? Bu soruların cevaplanması önemlidir. Çünkü insanın doğasını ilgilendiren şey, tespit edilirse nasıl bir kent kurmak gerektiği de tespit edilebilir.

Daha önce değindiğimiz Sofistler, insanın özünde kötülük olduğunu vurgulamışlardı. Bu yüzden onlara göre insan, hep daha fazlasını isteyen ve haksızlık yapmaya yatkın bir varlıktır. Çünkü bu, onun doğasında vardır. Zaten bu yaklaşım, hemen anlaşılacağı üzere insanlar arasında sürekli bir mücadelenin, savaşın ve ölümlerin var olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Mademki herkeste saldırı ve haksızlık etmek duygusu var o halde toplum-site oluşturulurken de bu özellik-fıtrat göz önüne alınarak oluşturulmalıdır. Nitekim yukarıda da bahsettiğimiz sözleşmecî çözüm, bu yaklaşımın sonucudur. Çünkü insanlar, hayatları boyunca can ve mal korkusu ile yaşayamaz. Bu durumda yapılacak şey, anlaşmaktır. Bu anlaşmayla herkesin can ve mal güvenliği teminat altına alınır, haksızlık edenler cezalandırılır ve haklı olanın da zararı karşılanır. Bu yaklaşım tarzı, insanın özünde kötülüğün var olduğunu kabul eden yaklaşımdır.

Peki, ama insanın özünde sadece hayvani özellikler (fazlasını istemek ve saldırı) mı vardır ki doğada sürekli güç üzerinden üstünlük sağlansın. Başka bir deyişle güçsüzü ezmek, haksızlık etmek ve kötülük yapmak insana özgü özellikler midir yoksa bu özellikler hayvanlara mı özgüdür? Ya da gerçek anlamda insanı diğer canlılardan farklı kılan, üstünlük

²⁰⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.207.

²⁰⁵ Aristoteles, *Politika*, I.2.1253a1.

kurmak mıdır? Eğer ki insanı güç üzerinden tanımlayacak olursak, insanın doğada sürekli üstünlük sağlamaya çalışan hayvanlardan farkı nedir?

Devlet'te Adeimantos, kendisinin de ifade ettiği düşünce dâhil olmak üzere, yapılan açıklamaları tikel-özel varsayımlar olarak görmüş olmalı ki Sokrates'ten genel, evrensel ve kendinde iyi olan bir adalet tanımı yapmasını ister. Şimdiye kadar doğruluğun görüntüsüyle, örnekleriyle açıklamalar yapıldı. Ama bu açıklamaların sonu gelmez çünkü görüntülerle-gerçekler uyuşmazlar. O yüzden adaletin kendisini, içimizdeki etkisini, iynin kendisinin ve kötünün kendisinin nasıl olduğunu açıklamak gerekir.²⁰⁶ İşte Platon, bu soruna insanın toplumdaki konumuyla işe başlamıştır. Aslında Platon'un bir ön kabulü vardır: İnsan, toplumsal bir varlıktır (*zoon politikon*). Başka bir deyişle insanlar, bireysel ve bireyci bir varlık olmadıkları için toplumda yaşaması zorunludur. Çünkü "insanlar tek başlarına yeterli olmadıkları için toplum oluşmuştur, aksi halde topluma ihtiyaç olmazdı."²⁰⁷ Sokrates, bir adalet tanımı yapmanın zorluğunu görmüştür fakat emin olduğu bir şey vardı: doğruluk, yanlışlıktan daha üstündür.

Sokrates'e göre, eğer adalet diye bir şeyin varlığı kabul edilecekse bu, sadece insanda değil toplumda da var olması gerekir. Toplum da insandan daha büyük olduğuna göre adaletin büyük kısmı-resmi toplumdur.²⁰⁸ Platon, problemi büyük pencereden bakarak çözmeye çalışmaktadır. Çünkü birey olarak insan esas alındığında birey sayısı kadar tanım çıkabilir. Ama insanın kendi dar penceresinden böylesi büyük bir konuyu anlaması çok zordur. Çünkü adalet, öyle bir şey olmalı ki bireyle başlayıp bireyle bitmemelidir. Bugün başka, yarın başka olmamalı ve kişiden kişiye değişkenlik arz etmemelidir. Dolayısıyla toplum göz önüne alınarak tespit edilen gerçeklik, daha sonra birey için de düşünülebilir. Ama birey için tespit edileni topluma genellemek mümkün değildir.

Sofistlerin doğal olan-yasal olan ayrımı ve doğal olanı değerli görmeleri yasalara olan inancı sarsmıştı. Böylece toplumun temel direkleri din, ahlak ve yasalarda tam bir kaos, boşluk ve kargaşa ortaya çıkmıştı.²⁰⁹ Bu durumda insanın toplumsallığını savunan veya devletin ve toplumun gerekliliğini savunanların yapacağı bir girişim ortamı oluşmuştu. Bu girişim, aynı zamanda bir sorumluluk getirmekteydi. Bu, toplumuna ve yurttaşlarına karşı bir sorumluluktur. İnsan, mademki toplumsal bir varlıktır, o halde bu toplumun varlığını devam ettirmesi için çaba harcaması hatta Sokrates gibi canını ortaya koyması gerekiyordu. İşte

²⁰⁶ Platon, *Devlet*, 366-367.

²⁰⁷ Platon, *Devlet*, 369.

²⁰⁸ Platon, *Devlet*, 368-369.

²⁰⁹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.211.

böyle bir sosyo-politik amaçla Platon, bir çıkış yolu aramıştır. Başka bir deyişle Platon, siyasal-toplumsal bir reform yapmanın peşindedir.²¹⁰

Toplum, insandan büyüktür, o halde doğruluk büyük olanda daha fazladır. Platon açısından toplum, incelendiğinde onun ortaya çıkış nedeni insanın kendine yeter olmamasıdır. Yani insanlar, eksikliklerini gidermek için diğer insanlara ihtiyaç duymaktadır. Çok sayıda ihtiyaç ise çok sayıda insanla giderilebilir. Sonuçta bu yardımlaşmadan bir düzen, bir toplum, bir şehir ve bir medeniyet oluşur. En büyük ihtiyaç yiyecektir, sonra barınak gelir, sonra da elbise gelir. Toplumda daha birçok ihtiyaç vardır ve bu ihtiyaçlar için kimi duvarcı, kimi çiftçi, kimi dokumacı, kimi de başka ihtiyaçlara yönelik çalışır. Böylece herkes, kendi sanatını diğer sanatlarla paylaşacak ve herkes, tek bir işle uğraşacak ki daha iyi iş çıksın. Yine bu toplumda ihtiyaç gereği mimara, marangoza, bakırcıya ve tüccara da yer verilmelidir. Gemicilere de gereksinim vardır. Yine insanlar yaptıkları şeyin karşılığını almak için paraya ihtiyaç duyar. Malları satacak satıcıya ve esnafa da ihtiyaç vardır. Yine toplumda akılları fazla çalışmayan ama bedenleri güçlü olan gündelikçi işçilere ihtiyaç vardır.²¹¹

İnsanlar, tek başlarına karşılamakta güçlük çektiği ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelmiştir. Başka bir deyişle insanlar, farklılıklarıyla bir araya gelerek bir birliktelik ve bütünlük oluşturmuşlardır. Bu birliktelik sayesinde insanlar eksik yönlerini tamamlama fırsatı bulmuşlardır. İşte Platon'un bu yaklaşımı alternatif bir toplum oluşum teorisidir. Fark edildiyse Platon, sözleşmeyi reddetmiyor, yasaları çiğnemeyi teşvik etmiyor. Onun itirazı, bu yasaların ve sözleşmenin haklı ile haksızın mücadelesinden doğduğu tezinedir. Platon'u diğer tezlerin karşısına getiren konu, insanın özü problemidir. Nitekim Platon, insanı eksiklikleri olan bir varlık olarak tanımlamakta ve insanın doğası hakkında iyimser bir tablo çizmektedir. Yani insanın doğasında saldırmak, haksızlık etmek ve savaş yoktur. Aslında insan, tek başına eksik, güçsüz, parçalı ve başarısız bir varlıktır. Toplum sayesinde tam, güçlü, bütün ve başarılı olmaktadır. Ne Platon ne de daha sonra gelen Aristoteles, demokrasiye karşı olmalarına rağmen sitenin üstünlüğüne, sitenin bağlayıcılığına itiraz etmemişlerdir.²¹² Bu yüzden onlar, yasayı-sözleşmeyi beğenmeseler de onlara hitap etmese de yasayı çiğnemeyi düşünmemişlerdir. Hatta benzer yaklaşımı Sokrates'in hapisten kaçırılma teklifini reddetmesinde görmüştük. Çünkü kişi, siteye-topluma ve dolayısıyla birlikteliğe karşı sorumludur. Yine onlara göre, yasayı delmek ve yasadan kaçmak da topluma-siteye ve birlikteliğe zarar vereceğine göre bundan kaçmak gerekir.

²¹⁰ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.209.

²¹¹ Platon, *Devlet*, 369-371.

²¹² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.208.

2.2.2. Toplumsal Sınıflar

Toplum, ihtiyaçların karşılanması için bir ortaklık kurmaktır. İnsan, doğada kendi kendine yeten bir canlı olmadığından toplumsal yaşama gereksinim duymaktadır. Ancak toplumsal yaşamdan yararlanabilmek için de bireyin bazı sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. İnsanlar, hiçbir ihtiyacı için göç etmek zorunda kalmayın. O yüzden her iş ve sanatın toplumda yer edinmesi gerekir ki insanlar tüm ihtiyaçlarını karşılayabilsin. O halde toplumu biraz daha büyütmek gerekir. Toplumun avcısı, ressamı, müzisyeni, yazarı, tiyatrocusu, kuaförü ve koroları gibi daha birçok sanat olmalıdır.²¹³ Bu da yetmez toplumun eğitimcisi, dadısı, bakıcısı, aşçısı ve çobanları da olmalıdır. Hekimlere de ihtiyaç vardır. Bu durumda artık toplum, büyüyecek ve bu topraklara sığmaz olacaktır. Böylece büyüyen toplumu sınıflara ayırmak gerekmektedir. Platon, toplumu üç sınıfa ayırmaktadır. Buna göre en üstte yöneticiler, ortada askerler ve altta çiftçi-üreticiler yer almaktadır. Platon bu ayrımı yaparken orta sınıf olan askerlerin sınırlarını ve özelliklerini belirleyerek işe başlamaktadır. Çünkü orta sınıf belirlendiğinde üst ve alt sınıf da belirlenmiş olacaktır. Biz de önce orta, sonra üst ve en sonda alt sınıfı ele alacağız.

2.2.2.1. Asker-Koruyucu Sınıfı

Büyüyen ve toprağına sığmayan toplum sonucu komşudan toprak almak gerekir yahut onların bizden alması gerekebilir. Sonuçta toprak kazanmanın doğuracağı sonuç, savaştır. Zaten bireysel olsun, toplumsal olsun tüm mücadeleler her zaman gereğinden fazla mal elde etme isteğinden ortaya çıkmıyor mu?²¹⁴ Toprak genişletmek için komşularla çıkan savaşın getirmiş olduğu bir güdü vardır: Kendini korumak. Kendini korumak için de mutlaka bir orduya ihtiyaç vardır. Savaş da bir sanat olduğuna göre bu saldırı, savunma veya korunma tüm halk ile değil bilenlerle, uzman kişilerle yapılmalıdır.²¹⁵ Şimdi konunun sanatlara, toplumun ihtiyaçlarına, toprak bütünlüğüne, savaşa, orduya ve askere nasıl evirildiği görülüyor değil mi?

Toplumu farklı meslek gruplarından bir araya getirdikten sonra toplumdaki herkes, tüm yaşamını kendi yeteneğine en uygun işle geçirecektir.²¹⁶ Mademki insan, kendine yetmiyor ve toplumda kendini gerçekleştiriyorsa o zaman kişi de yaptığı işi en iyi şekilde yapacak ki toplum, ihtiyaçlarını en iyi şekilde görebilsin. Çünkü bir kişinin işini iyi yapmaması tüm toplumun işinin sekteye uğraması demektir. Özellikle toplumu tehditlere karşı koruyan askerlik sanatı daha iyi düşünülmelidir. Asker sınıfı, tıpkı iyi tür bir köpeğin koruyuculuğu

²¹³ Platon, *Devlet*, 373.

²¹⁴ Platon, *Devlet*, 373.

²¹⁵ Platon, *Devlet*, 374.

²¹⁶ Platon, *Devlet*, 374.

gibi doğaları gereği soylu bir gence benzer. İkisi de çevik, zeki ve cesurdurlar.²¹⁷ Platon, burada askerlere ayrı bir parantez açmaktadır. Çünkü askerlerin durumu sırf kendi varlığını korumak değil, tüm kenti-devleti korumaktır. Yani onun görevini ihmal etmesi sadece kendi hayatına mal olmaz, toplumun da hayatına mal olur. Savaşa ve dolayısıyla askere gerek var mıdır? Aslında bakıldığında Platon insan için daha iyimser bir tablo çizmektedir. Ama şimdi toplumu oluştururken ilk ele aldığı konunun saldırı gücünü (orduyu) düzenlemekle başlaması manidardır.

Platon yayılmacı ve saldırgan bir devlet modeli düşünmemiştir fakat Platon'un bu sınıfı kurmaktaki amacı daha fazlasını isteyen emperyalist, saldırgan toplumlardan korunma ihtiyacı içindir.²¹⁸ Yoksa istediğimiz kadar tos-pembe bir devlet-toplum inşa edelim, diğer toplumlar bu güzel, iyi ve adil topluma gül atacak değillerdir. Toplum iyi de olsa kötü de olsa kendisine saldırı olması pek muhtemeldir. Platon'un neden önce asker sınıfını düzenlemek istediğine başka bir pencereden bakalım. Platon, savaş ve şan-şeref devleti mi kurmak istiyor? Aslında bu sorunun cevabını Platon'un tüm felsefesinde görebiliriz. Her şeyin aşırısı ve azlığı vardır. Her ikisinden de hareket etmek yanlış yola götürür ve uzlaşımı çok zordur. O yüzden bir şeyin her iki ucunu da doğru görmek ve anlamak isteniyorsa ikisine eşit mesafede durmak gereklidir. Bu durumda Platon asker sınıfını düzenleyerek hangi iki ucun ortasında durmuş oluyor? Toplumu oluşturan erklere baktığımızda genel olarak yönetenler ve yönetilenler vardır. Platon bir tiranın bakışıyla topluma bakmak istememektedir. Çünkü tiranın gözünde sadece kendisi vardır diğer herkes yok hükmündedir. Yönetilenler yani halk gözüyle de topluma bakmak istememektedir çünkü halk, yönetmekten çok uzaktır ve bütünü görmesi imkânsızdır. O halde bu ikisi arasında orta bir sınıf olan asker sınıfı doğru bir şekilde oluşturulursa diğer iki sınıfın da görev alanı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Platon işe o yüzden asker sınıfını oluşturarak başlamıştır.

Peki, nasıl bir ordu kurulmalı? Ya da nasıl bir asker profili oluşturulmalıdır? Toplumun can ve mal güvenliği kime emanet edilmelidir? Platon'a göre; asker, ruhen öfkeli olmalı fakat kendi yurttaşlarına zarar vermemek için yumuşak da olmalıdır. Örneğin bekçi köpekler, tanıdıklarına kuyruk sallar, tanımadıklarına saldırırlar. Köpeklerin kötülük gelse de gelmese de tanımadıklarına havlamaları onları tanımak istemelerindendir. Bu huyları filozoflara benzer çünkü filozof da öğrenmek isteyendir.²¹⁹ O halde bir asker, doğası gereği bir filozof gibi olması gerekir. Başka bir deyişle asker, öğrenmek istemesi bakımından filozofa benzer ve görevi gereği karşısındakinin tehlikeli olup olmadığını öğrenmekle

²¹⁷ Platon, *Devlet*, 375.

²¹⁸ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.407-408.

²¹⁹ Platon, *Devlet*, 375-376.

yükümlüdür. Ayrıca asker, güçlü ve öfkeli de olmalıdır. Çünkü gördüğü tehlikeyi etkisiz hale getiremeyen köpek nasıl işlevsizse gördüğü düşmanı etkisiz hale getiremeyen asker de işlevsizdir. İşte böyle bir asker yetiştirmek için onu eğitmek gerekmektedir. Bedenini geliştirmek için ona antrenman eğitimi, ruhunu geliştirmek için de müzik eğitimi verilmelidir.²²⁰

Platon, saydığı o kadar meslek arasından savaş unsuru olan ordu ve askeri bu kadar önemsemesi boşuna değildir. Çünkü içindeki sivillerin işini rahat yapması için can ve mal güvenliğinden emin olmalıdır. Aksi takdirde her an saldırıya uğrama korkusu hiçbir ayakkabıcıya iyi bir ayakkabı ürettirmez. O yüzden asker sınıfı önemlidir. O kadar önemli ki bu askerler, sıradan insanlardan seçilmemeli ve seçildikten sonra da sürekli geliştirilmelidir. Nitekim bu seçme ve geliştirme ancak eğitimle mümkündür. Platon için adalet, artık tanımdan öteye geçmiştir. O halde iş tanımla kalmamalı, eleştiriyi kalmamalı, çözüm önerileri de ortaya konmalıdır. Mademki insan, toplumsal bir varlık o halde nasıl toplumu iyi hale getirebiliriz? Toplumda kimin asker olacağını nasıl tespit edeceğiz? İşte Platon, belli ki tüm sorunların kaynağının -tıpkı Sokrates gibi- bilgisizlik olduğunu düşünmektedir ki eğitime, öğretmeye ve öğrenmeye önem vermektedir. Yani bu sorunların ancak eğitimle çözülebileceğini düşünmektedir. Cehaletle mücadele ancak bilgiyle, eğitimle yapılabilir.

O halde nasıl bir eğitim verilmeli? Çünkü iyi-kötü tüm devletler, çocuklara eğitim vermektedir. Platon açısından işe en başından başlanmalıdır. Yani çocukluktan itibaren eğitim verilmelidir. Çocuklara önce müzik eğitimi verilmelidir ve bunun da yolu, hitabetle ya da masallarla mümkündür.²²¹ Hatta masal anlatanların da ne anlattığına bakılmalı ve denetlenmelidir. Bu yüzden büyük şairler olan Homeros, Hesiodos ve diğerlerinin anlattığı uydurma masallar anlatılmamalıdır. Çünkü bu uydurma masallar, tanrıları ve kahramanları olduklarından farklı gösteriyorlar. Yani masallar dahi ayakları yere basan nitelikte olmalıdır. Örneğin Hesiodos, Uranos'un çocuklarına kötü davrandığını ve Kronos'un babasından intikam aldığını anlatır. Bu hikâyeler uydurmadır; uydurma olmasa bile, ulu orta ve toplumda konuşulacak şeyler değildir.²²² Platon'un yıldızı şairlerle barışık değildir. Başka yerlerde onları kopyanın kopyasıyla ilgilendiklerini söyler.²²³

Askerler, toplumun birbirine tuzaklar kurup savaşmalarını istemiyorlarsa tanrılar arasında savaş ve mücadele olduğunu da anlatmamalıdır.²²⁴ Yani toplum, tanrıların birbirine tuzak kurduklarına inandırılırsa halkın birbirine tuzaklar kurması nasıl engellenecek?

²²⁰ Platon, *Devlet*, 376.

²²¹ Platon, *Devlet*, 377.

²²² Platon, *Devlet*, 377-378.

²²³ Platon, *Devlet*, 393, 597, 598.

²²⁴ Platon, *Devlet*, 378.

Veya bu tuzak ve savaşları tanrılar yapıyorsa neden bu tür şeyler kötü olsun? Dolayısıyla uydurma ve gerçeklikten uzak masallar çocuklara anlatılırsa toplum da etkilenir ve bozulur. Tanrı, iyi olduğuna göre onu da iyi göstermek gerekir. İyiden yararlı olan çıkar, yararlı olan da zarar vermez ve kötülük yapmaz. İyiden mutluluk da doğar. Tanrı, iyi olduğuna göre insanların yaşadıkları şeylerin çoğu Tanrı'dan kaynaklanmaz. Kötülük de iyilikten çok olduğuna göre az sayıda şey Tanrı'dan geliyor demektir.²²⁵ Yani kötülüklerin sebebi-kaynağı Tanrı değil, insandır. Şairler ve yazarlar da tanrıların iyi olduklarından başka bir şey yazmamalı ve anlatmamalıdır.²²⁶ Tanrı, dış etkenlerle değişmez, kendisi de kendini değiştirmez. Çünkü kendisi zaten iyi olduğu için yapılacak değişim onu kötü yapacaktır.²²⁷ Görüldüğü gibi Platon, yeni baştan bir toplum oluşturmaktadır. Bu yüzden hiçbir eksiği gözden kaçırmak istememektedir. Bunun için de çocukların ta en başından itibaren gözetim altında olmasını istemektedir. Çünkü daha çocukluktan itibaren çocuğa nasıl bir Tanrı anlatılırsa veya nasıl bir hayat özendirilirse çocuk büyüdüğünde onu yapacaktır. O yüzden onlara anlatılan masallar dahi denetlenmelidir.

Platon hem kendi toplumunu hem de ziyaretleriyle incelemiş olduğu toplumların problemleri olduğuna kanaat getirmişti. Çünkü hiçbir toplum düzeni tam olarak sağlayamamıştı. Bazısı askerliğe çok önem verir, bazısı yemeye çok heveslidir, bazısı uydurma inançlar peşinden koşmaktadır, bazısı şeref, ün ve para peşindedir. Fakat Platon açısından düzenin sağlanabilmesi için bütün bunların dengelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden düzen ve denge karmaşada değil, sadeliktedir ve kentlerde düzensizlik varsa, mahkemeler ve hastaneler artmışsa, sebebi problemler ve hastalıklardır.²²⁸ Burada Platon'un hedefi insanların birbirinden şikâyetçi olduğu ve hasta olduğu bir toplumdan kurtarıp problemsiz ve sağlıklı bir toplum geliştirmektir.

Yukarıda değindiğimiz gibi Platon'un toplumu tasarlarken oluşturduğu ilk sınıf ordu olmuş oldu. Asker sınıfı olarak da isimlendirilen bu grubun işi, kendilerini ve diğer halkı kötülöklere karşı korumaktır. Platon, böyle bir sınıfı oluşturup onların yetiştirilmesiyle ilgili eğitimsel faaliyetlerini de düzenlemiştir. Bu durumda da toplum, üç sınıfa ayrılmış olacaktır: Yönetici sınıfı, asker sınıfı ve yönetilenler. Yani Platon, bir kast sistemi oluşturmak istemiştir diyebiliriz. Sınıflı bir toplumu bir arada tutmak ne kadar kolay olabilir? Kaldı ki her sınıfın kendi sınıfında kalması nasıl temin edilecek? Sınıfsal çatışmaların önüne nasıl geçilecek?

²²⁵ Platon, *Devlet*, 379.

²²⁶ Platon, *Devlet*, 380.

²²⁷ Platon, *Devlet*, 381.

²²⁸ Platon, *Devlet*, 404-405.

Dikkat edildiyse Platon'un sınıfsal yapısı en çok kavgası yapılan değerler üzerine kurulmamıştır. Şayet zengin-fakir ayrımı olsaydı, Yunan-barbar ayrımı olsaydı ya da güçlü-zayıf ayrımı olsaydı elbette ki kavga ve kargaşa eksik olmazdı. Fakat bu ayrım, görev ve sorumluluklara göre yapılan bir ayrımdır. Zaten Platon açısından toplumun oluşma gerekçesi de buydu: İş ve yeteneklerin paylaşılması ve toplumsal dayanışmayla kendine yeter halde olması. Burada dikkat çekilecek konulardan biri de Platon'un halk ordusu fikrini benimsememiş olmasıdır. O, askerlere özel bir statü vererek profesyonel ordu yaratmak niyetindedir.²²⁹ Çünkü Platon'da toplumun iş bölümlerine ayrılmasının sebebi herkesin kendi işini iyi yaptığı bir birliktelik kurmaktır. Korunma işini halk yaparsa kim ayakkabı üretecek, kim tarım yapacak, kim dokumacılık yapacak? Yapsa bile iki işi yapmak zorunda olduğu için ne kadar başarılı olabilir? Bu yüzden Platon, ideal ve işini iyi yapan bir asker profili çizmektedir.

İnsanı toplumsal bir çerçevede tasarlamak onun birey olarak yok olduğu anlamına gelmez fakat birey ve toplum karşılaştırıldığında birey tikelidir, toplum tümeldir; birey parçadır, toplum bütündür; birey tektir, toplum çoktur. Netice itibariyle toplum, tüm bireyleri içine alması bakımından bireyden üstündür. Bu yüzden Platon açısından toplumla ilgilenmek anlamında siyaset, adaletin ta kendisidir.²³⁰ Hatta adalet, ancak toplumsal adaletin sağlanmasıyla mümkündür. Çünkü toplumsal adalet sağlandığında tüm bireylere de adalet sağlanmış olacaktır. Bu durumu şöyle bir örnekte düşünelim: Elimizde iki tarafında farklı birer resim olan bir kâğıt düşünelim. Kâğıdın bir tarafında ülke-site haritasının bir resmi olsun, diğer tarafında da ülkede yaşayan binlerce insanın olduğu bir resim (fotoğraf) olsun. Daha sonra bu kâğıdı çok küçük parçalar elde edene kadar bölelim (yırtalım). Daha sonra bu parçaların doğru bir şekilde düzenlenmesi için birine verelim. Bu durumda iki ihtimal vardır. Ya insanların resminin olduğu taraf bir araya getirilecek ya da ülke haritasının olduğu resim bir araya getirilecektir. Eğer kişi birçok insanın olduğu resme odaklanıp birleştirmeye giderse tüm insanların (bireylerin) olduğu yeri ve konumu belirlemek zorundadır. Bu ise haftalar, aylar ve yıllar sürebilir. Hatta belki de işin içinden çıkılamaz ve resim bir araya getirilemez. Ama resmin diğer yüzündeki tek parça olan ülke resmi bir araya getirilmeye başlanırsa kısa sürede parçaları yerine oturtmak daha kısa sürede ve kolayca olur. Çünkü orada bütünlük vardır ve çokluk insanı oyalamaz. Üstelik ülke resmi düzeltilirse resmin öbür tarafı da kendiliğinden düzelmiş olacaktır. Yani ülke resmi düzeltilirse insanların olduğu resim de düzelecektir. Bu örnekleme toplum ve birey karşılaştırması için kullanırsak ülke resmi toplumu, birçok insanın olduğu resim ise bireyi temsil etmektedir. Bu yüzden toplumu-ülkeyi

²²⁹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.408.

²³⁰ Platon, (2019), *Yasalar*, Pharmakon Yayınevi, Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür, Ankara, 757c.

düzenlemek hem daha kolay hem de imkân açısından daha gerçekçidir. Böylece toplum, düzeltilirse birey de düzeltilmiş olur. Platon, bu yüzden felsefesinde bütüncü (*holist*) bir yaklaşım sergilemektedir. Çünkü tüm bireyleri tek tek ele almak parçalarla uğraşmaktır. Üstelik başarıya ulaşma olasılığı düşük ve maliyeti yüksektir.

Bir çoban için en tehlikeli şey, kendine yardımcı olan köpeklerin aç kalması ya da başka bir nedenden dolayı sürülerine saldırmalarıdır. O halde askerleri çok güçlü yapıp birer Tiran haline dönüştürmemek gerekir. Zorunluluk olmadıkça askerlerin mal edinmesi yasak olmalıdır. Yiyeceklerini vatandaş vermeli fakat bu ne az ne de çok olmalıdır. Birlikte yiyip, yaşayacaklar.²³¹ Başka bir deyişle Platon, askerleri besleme görevini yurttaşlara vermektedir. Fakat yurttaşlar da onları cesur ve ölçülü yapacak yiyecekler vermeli, bir yıllık ihtiyaçlarını ne az ne de çok olmamak kaydıyla temin etmelidir.²³² Bu sayede askerin vatandaşına vefa göstergesi olarak ölçüsüz saldırmasını ve onlara karşı tirana dönüşmesini engellemiş olacaktır. Platon, askerlere verilen eğitimin her zaman olumlu sonuçlanmayacağını farkındadır. Çünkü eğitim, dışarıdan verilen bir yetiştirme değildir. Kişinin bunu benimseyip içselleştirmesi kendisine kalmıştır. Bu yüzden asker her türlü bedensel ve ruhsal eğitimden geçtikten sonra da şan ve şeref, haz ve arzularına yenik düşebilir. Bu durumda da asker, elindeki kaba güç yetkisini de arkasına alarak aşırı davranışta bulunabilir. Askerin bu davranışları sergilemenin önüne geçmek için de onu başkalarına muhtaç ederek yetkisini sınırlandırmak gerekir.

Aslında Platon'un askerin yetkilerini kısıtlamasının amacı askerin yönetime el koymasını engellemektir. Çünkü asker, çok güçlü olursa kendini diğerlerinden üstün görmeye başlar ve içten içe bu üstünlük isteği bir yönetici isteğine dönüşecektir. Bu istek gerçekleşirse askeri darbe anlamında tiranlık rejimi kurulacaktır. O yüzden askerin çok yiyip azmasını engellemek gerekir. Yine askerlerin altınla da ilişkisinin kesilmesi gerekir. Dolayısıyla bunların mal edinmeleri de yasaklanmalıdır.²³³ Yani asker para-pul işleriyle ilgilenmeyecek ve sadece koruyuculuk görevini ifa edecektir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Platon'un mal ve mülk yasağı koruyucu-asker sınıfına özeldir. Yoksa diğer alt tabakaların (ziraat, tarım ve zanaatkârlıklar) mal-mülk edinmelerine ve parayı kullanmalarına karşı değildir. Dolayısıyla Platon'un kurmak istediği toplumsal yapı komünizm değildir.²³⁴ Çünkü Platon'un amacı tüm ekonomik araçları devletleştirmek değildir. Hatta toplumu ekonomi merkezli düşünmemektedir. Onun amacı toplumu daha ahlaklı, daha erdemli ve dolayısıyla daha mutlu

²³¹ Platon, *Devlet*, 416.

²³² Platon, *Devlet*, 416.

²³³ Platon, *Devlet*, 416-417.

²³⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.414.

kılmaktır. Bu yüzden alt tabakanın mal-mülk edinmesinde bir sakınca yoktur. Sadece ileride göreceğimiz gibi aşırı mal sahibi olmak sakıncalıdır.

Sonuç olarak insanın evcil bir canlı olduğu açıktır. Bu yüzden insan, iyi eğitildiğinde ve yaratılışı da buna uygun olduğunda Tanrı'ya en yakın ve uygar bir varlık olur. Eğer iyi bir eğitim almaz ve yaratılışı da buna uygun değilse en vahşi hayvan olur.²³⁵ Bu evcil varlığı eğitmek için de onu tanımalıyız. Özünü, fitratını, yeteneklerini ve bedensel özelliklerini tespit etmek zorundayız. Platon'un oluşturmuş olduğu toplumsal tabakaların tümünün ayrıntısı, asker sınıfının düzenlenmesinden geçmektedir. Bu yüzden çocuk, nasıl bir eğitim sürecinden geçirilmeli ki kimin hangi sınıfa ait olduğu tespit edilebilsin?

2.2.2.1.1. Eğitim

Platon'da eğitimin önemli bir yeri vardır. *Devlet* bir adalet tartışmasından ibarettir ama aynı zamanda bir okuldur. Adaletin, politikanın, etiğin ve bilginin eğitim-öğretimini sağlayan bir okuldur. Cinayetler dahi kötü yönetilme ve bozuk bir eğitim sistemi yüzünden işlendiğine göre²³⁶ bununla mücadele eğitimle mümkündür. Platon'da eğitimin bireylere mi verilmesi gerektiği yoksa sadece asker sınıfına mı verilmesi gerektiği tartışmalıdır. *Devlet*'te işlenen eğitim konusunda bazıları eğitimin tüm bireyler için olduğunu savunurken bazıları sadece asker ve yönetenler için olduğunu savunmaktadır.²³⁷ Ama *Devlet*'te bu durum açık ve net değildir. Asker sınıfından bahsederken eğitim konusuna girmesi eğitimin bu sınıf için olduğunu gösteriyor. Ama sınıfsal geçişleri mümkün görmesi de tüm bireyler için olduğunu göstermektedir. Çünkü Platon'a göre, alt tabakada-sınıfta yetenekli biri doğduğunda o, eğitilip asker veya yönetici sınıfına dâhil edilmelidir.²³⁸

Platon, ilk belirleme için tüm bireylerin yeteneklerini tespit etmek için temel bir eğitim öngörmektedir. Çünkü sınıfsal değişiklik de ancak çocuğu tanımakla mümkündür. Çocuğu tanımak için de bir eğitimden geçmesi gereklidir. Platon, eğitimi çok erken dönemlerde başlatır. Yani çocuğun oluşum evresi dahi eğitimin bir parçasıdır. O yüzden kimlerin evlenmesi gerekir ve hangi evlilikten nasıl bir çocuk elde edilir gibi konularla işe başlamaktadır. Bu amaçla planlanmış bir evlendikten sonra doğan çocukları eğitmek gerekiyor.²³⁹ Çünkü kentlerde ev yaşamı doğru düzenlenmezse kamu yaşamı yasalarla sağlam temellere oturtulamaz.²⁴⁰ Toplumda yaşayanlar ancak iyi bir eğitim alırlarsa bütün sıkıntılarını

²³⁵ Platon, *Yasalar*, 766.

²³⁶ Platon, *Yasalar*, 872d.

²³⁷ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.410-411.

²³⁸ Platon, *Devlet*, 415.

²³⁹ Platon, *Yasalar*, 788a-c.

²⁴⁰ Platon, *Yasalar*, 790b.

hallederler. Bu yüzden çocukların oyunları dahi düzenlenmelidir. Çünkü oyun kuralına uymayan çocuktan büyüyünce yasalara uyması beklenemez. Bu yüzden oluşabilecek bozukluklara karşı hep daha iyi yasalar bulmak gerekir.²⁴¹ Platon, *Yasalar*'da eğitimin anne karnında başlanması gerektiği ve annenin hamileyken yürüyüş yapması, çocuk doğduktan sonra da iki yaşına kadar kundaklaması gerektiği gibi ayrıntılara yer vermektedir.²⁴² Daha sonra çocukların ruhsal erdemlerini etkileyeceği için onlara ne gevşek ne de sert davranılmalı.²⁴³ Çünkü sert davranma onları korkak yapar; yumuşak davranma da şımarık ve başıboş yapar. Platon burada da *orta* bir yol takip etmektedir. Çünkü doğru yaşam ne haz peşinde koşmak olmalı ne de kesinlikle acıdan kaçmak. Tersine dinginlik hali olan *orta yolu* bulmak olmalıdır.²⁴⁴ Çocuklarda 3-6 yaş arası oyun çağı olup onlara bu dönemde cezalar verilebilir fakat şiddet uygulanmamalıdır. Çünkü öfke biriktirmesine neden olmaktadır.²⁴⁵

Çocuklara verilecek dersler iki grupta toplanabilir: bedene ait olanlar ve ruha ait olanlar. Jimnastik, dans ve güreş bedene yönelik eğitimlerdir.²⁴⁶ Ama Platon bu profesyonel eğitimi de halka ya da anne-babaya bırakmamaktadır. Çünkü her erkek adam babasından çok devletin malıdır. O yüzden çocuğun eğitimi yönlendiren devlettir.²⁴⁷ Peki, kızların eğitim hakkı yok mudur? Platon bu konuda Aristoteles'ten daha esnektir. Eğitimde eşitliği savunmakta ve kızların da aynı eğitimi alması gerektiğini düşünmektedir.²⁴⁸ Savaşla ilgili eğitimleri dahi kadın-erkek tüm yurttaşların alması gerektiğini düşünmektedir.²⁴⁹ İleride göreceğimiz gibi Platon, yöneticiliğin ruhsal bir faaliyet olduğunu ve dolayısıyla bedenle bir ilgisi olmadığını düşünmektedir. Buna göre bu ruhsal yeterliliğe sahip kadının yönetici olmasında dahi bir sakınca yoktur.

Buna göre, eğer kadın ve erkeğin aynı işi yapmalarını istiyorsak onlara aynı eğitimi vermek gerekmektedir. Nasıl ki çobanlıkta erkek-dişi fark etmeksizin köpekler sürüyü koruyabiliyorsa kadınların da beden eğitimi ve müzik eğitimi alıp asker olmalarını ve aynı koşullarda yaşamaları sağlanabilir.²⁵⁰ Bu, geleneklere aykırı olsa da insanlar bunu saçma görse de bize göre mantıklı ise insanların ne dediklerini boş vermiyoruz. Kadın ata da binecek, silah da kullanacak. Kadın ve erkek arasındaki fark, birinin doğurgan diğeri dölleyen

²⁴¹ Platon, *Devlet*, 423-425.

²⁴² Platon, *Yasalar*, 789.

²⁴³ Platon, *Yasalar*, 791.

²⁴⁴ Platon, *Yasalar*, 792c-d.

²⁴⁵ Platon, *Yasalar*, 793a-794e.

²⁴⁶ Platon, *Yasalar*, 795d-e.

²⁴⁷ Platon, *Yasalar*, 804d.

²⁴⁸ Platon, *Devlet*, 543; *Yasalar*, 804e; 805c-d.

²⁴⁹ Platon, *Yasalar*, 814c.

²⁵⁰ Platon, *Devlet*, 451-452.

olmasıdır. Bu da aynı işi yapmalarına engel değildir.²⁵¹ Bir işin iyi yapılması kadın ve erkek olmasına bağlı değildir kadınlar da erkekler gibi her işi yapabilirler fakat güç bakımından aralarında fark vardır. Her kadının yatkın olduğu bir iş vardır bazıları hekimliğe, bazıları müziğe, bazıları jimnastiğe, bazıları savaşa yatkındır. Bilgili seven ve sevmeyen vardır, cesur olanı ve olmayanı vardır asker olabilecek ve olamayacak olanı vardır. Sadece onların bedenleri erkeklerden daha zayıftır.²⁵²

Platon, kadın ve erkeğin iş hayatına ve eşitliğine genellikle cinsiyet olarak değil de işlevsel açıdan bakmaktadır. Hatta toplumsal tabakalar düşünüldüğünde koruyucular alt sınıftan (yönetilenler, reaya) iyi olduğuna göre asker kadınlar da alt sınıftaki herkesten (erkekten de) iyidir.²⁵³ Kadınlar ise ortak olmalıdır, böylece çocuklar, anne ve babasını bilmeyecek ve anne baba da çocuklarını bilmeyecektir.²⁵⁴ Hiç kimsenin özel malı olmayacak ve bu nedenle yemekler ve evler ortak olacak, cinsel ilişkileri dine uygun bir evlilikle olması gerekir. Mümkün olduğunca en iyi kadınlar ve en iyi erkekler bir araya gelmeli ki muhteşem çocuklar elde edilebilsin.²⁵⁵ Aile planlaması yapılacak ve bu yüzden ihtiyaca göre evlilikler ve çocuklar olmalıdır. Dolayısıyla nüfus ne fazla ne de eksik olmalıdır. Kız ya da erkek fark etmez doğan çocuklar görevlilerce alınacak ve dadılara verilecektir. Zayıf ve engelli olanlar bilinmeyen bir yere götürülecek.²⁵⁶ Platon, kadınların ve çocukların ortak olmasını istemesi, askerlerin onlarla ilgilenip işlerini aksatmalarının önüne geçmektir. Ayrıca şahsi çıkar ve ayrıcalıkları kullanmaları da engellenmiş olacaktır. Zaten Platon'da kadın da erkek de çocuk da para da her şey devletindir. Devlet, din dâhil olmak üzere hayatın her aşamasında söz sahibidir. Bu açıdan Platon'un sıkı sıkıya bir devletçi (*etalist*) olduğu söylenebilir. Buna göre çocuklar kişilerden daha çok devletin olduğuna göre onları anne-babaya bırakıp özelleştirmemek gerekir. Aksi takdirde herkes kendi çocuğuna bakacak, onu düşünecek ve hep onu kayıracaktır. Ama çocuğun kime ait olduğu bilinmezse devletteki her çocuk her vatandaş tarafından sahiplenecektir.

Platon, toplumda ve devlette duygu birliğine önem vermektedir. Çünkü toplum için en iyi durum bir arada olmak en kötüsü de yok olmaktır. Bir ülke-toplum aynı şeylere sevinip aynı şeylere üzülyorsa birliktelik vardır. Aynı olaylara farklı tepkiler verilmeye başlanmışsa ülkenin sonu gelmiş demektir. Bir parmağın yaralanmasıyla tüm bedenin acıyı hissetmesi gerekir, devlette tüm insanlar aynı duyguda olmalıdır. İşte devlette malın, kadınların ve

²⁵¹ Platon, *Devlet*, 452-454.

²⁵² Platon, *Devlet*, 454-456.

²⁵³ Platon, *Devlet*, 456.

²⁵⁴ Platon, *Devlet*, 457.

²⁵⁵ Platon, *Devlet*, 458-459.

²⁵⁶ Platon, *Devlet*, 460-461.

çocukların ortak olması onların yaşayacağı zevki veya acıyı tüm vatandaşlarca hissedilecektir. Bu yüzden ortaklık, devletin birliğine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu ortaklık birçok sorunu önleyecek: miras davasını, hırsızlığı, çocuk yetiştirmeyi, borç alıp vermeyi, fakirlik ve zenginlik gibi sorunlar olmayacak.²⁵⁷ Tabi daha sonra Aristoteles bu konuyu eleştirecek, mülkiyetin ve çocukların özel olmasının daha çok özen ve ilgiye sahip olabileceğini söyleyecektir. Çünkü ona göre ortak olan şeyle daha az ilgilenilir ve sahiplenilir.²⁵⁸

Platon'un eğitim süreci de aşamalıdır. İlerledikçe bir elemeye gidilir. Dolayısıyla bu eğitimin nihai amacı da yönetenleri ortaya çıkarmaktır. Bu yüzden yönetici olacak olanların eğitimi daha uzun sürmektedir. Platon'un ruha yönelik eğitimde olmasını istediği ilk bilim matematiktir sonra geometri gelir ve o da savaşta yarar sağlamaktadır. Geometri, her zaman var olanla ilgilidir, ölümlü olanla değil, yani değişmeyenin bilgisidir. Öğretilmesi gereken üçüncü bilim astronomidir. Çünkü ayları, yılları ve mevsimleri bilmek devlet yöneticileri için zorunludur.²⁵⁹ Platon'a göre bilimlerin bilgisi değerlidir ama bilimler, gerçek varlığın bir kısmına ulaşabilirler, varlığın tüm ışığını görmezler ve varsayımlarla hareket edildiği için bilimlerde ispat yoktur.²⁶⁰ Burada Platon'un bilimlerden kastı o dönemde en çok başvuru gözlere dayalı gök bilimleri ve çıkarım yapan bilimlerdir (matematik gibi). Bunun bir ileri boyutu olan diyalektikte ise varsayımlar elenir ve İlke'nin kendisinde ilerleme sağlanır.²⁶¹ Dolayısıyla bilimler, gerçeğe ve ilkelere ulaşmada aracı konumdadır. Platon böylece bilginin aşamalarını da ortaya koymuş olmaktadır: 1- Bilme 2- Çıkarım 3-İnanç 4- Varsayım. İlk iki bölüm kavrama; son iki bölüm sanı olmalıdır.

Yurttaşlara aldıkları eğitim sonucu aklı başında sorular sorup-cevaplar vermeleri için diyalektik biliminin eğitimini de vermek gerekir.²⁶² Bu ileri eğitim için en cesuru, en kuvvetlisi ve en güzeli seçilmelidir. Hem doğaları iyi olacak hem de verilecek eğitime uygun olacaklar. Ayrıca bu seçilen kişiler öğretileni unutmamalı, yorulmamalı ve eğitime razı olmalıdır.²⁶³ Çocuklar, daha küçükken at sırtında savaş alanlarına götürülmeli ki yaşananları gözlemleyebilsinler. Verilen eğitimin sonuçlarına bakmak için yirmili yaşlarda ve otuzlu yaşlarda bir seçime gidilecek.²⁶⁴ Platon bu yönüyle eğitimin teorik yönünü, pratik yönü (staj) ile pekiştirmektedir. Çok uzun eğitimler sonucunda başarılı olanlar felsefe ile ömürlerini geçirecekler gerektiğinde sırayla yönetimde bulunacaklar ve son olarak ölümlemlerinden sonra

²⁵⁷ Platon, *Devlet*, 462-465.

²⁵⁸ Aristoteles, *Politika*, II,3,1262a1-13.

²⁵⁹ Platon, *Devlet*, 526-527.

²⁶⁰ Platon, *Devlet*, 533.

²⁶¹ Platon, *Devlet*, 533.

²⁶² Platon, *Devlet*, 534.

²⁶³ Platon, *Devlet*, 535.

²⁶⁴ Platon, *Devlet*, 537.

Mutlular Adasına gidecekler.²⁶⁵ Böyle bir eğitim ve devlet modeli de *ütopya* değil gerçekçi bir hedeftir. Bunu yapabilmek için devletin bir veya birkaç filozofun yönetmesi gerekir.²⁶⁶

Gençlere verilen beden ve müzik eğitiminden sonra bir denemeye tabi tutulacaklar. Verilen eğitimin onlardaki etkisini görmek için onlar, zevklerin içine atılacaktır. Bu eğitimler ve uygulamalarda başarılı olamayanlar ise elenecektir. Askerler, devleti yönetenlerin yardımcısıdır.²⁶⁷ Görüldüğü gibi Platon açısından bu uzun eğitimler sonucunda ilk aşamada koruyucular sınıfı seçilmiş olacak ve eleme sonucunda ileri seviye olan kavramaya yönelik, soyut eğitimler ise filozof ve yönetici yetiştirmek için verilecektir. Platon, kurmuş olduğu bu devlet yapısının *ütopya* olmadığını kendisi de ifade etmektedir. Sadece gerçekleşmesi için yöneticinin filozof olması gerektiğini düşünmektedir.

Platon, beden ve ruh eğitiminin dengesini melodi ile açıklar: Melodi; ritim, söz ve makamın birleşimidir. Makamlar ve ritimler çok çeşitli olmamalı, ölçülü ve cesur bir yaşama uygun olmalıdır. Bir biçimin güzellik ve çirkinliği ritmin doğru olup olmadığına bağlıdır. Ritim, güzelse söyleme güzeldir.²⁶⁸ Bu yüzden müzik, en önemli eğitimidir. İnsanın içine ritim ya da düzen kadar işleyen güzel bir şey yoktur. İyi bir müzik eğitimi insanı mükemmelleştirir.²⁶⁹ Beden eğitimi de önemlidir fakat en önemlisi ruh eğitimidir. Beden istediği kadar iyi olsun ruhu iyi yapmaya yeterli değildir. Ruh iyiye beden de iyi olma ihtimali vardır.²⁷⁰

2.2.2.2. Yönetici Sınıfı

Platon, oluşturduğu toplumsal sınıfın ikinci kısmını yöneticiler oluşturmaktadır. İnsanda önemli olan ruh ise toplumda-devlette de önemli olan ruhsal olandır, yani yönetimdir. Yönetim, iyi olursa devlet de iyi olur. Eğer eğitimler düzenli verilmişse hekimlere ve hâkimlere ihtiyaç kalmaz. Bir kişi sadece beden eğitimini alırsa sert ve kaba olur. Sadece müzik eğitimi alırsa yumuşak ve sakin olur. Askerlerde her ikisi de olmalı. Sakinlik ise filozofun doğasına özgüdür.²⁷¹ Dolayısıyla üst düzey yöneticilerin eğitim düzeyi en yüksek seviyededir. Platon'a göre devletin başında bulunan ve eğitimi veren, kral-filozoftur. Filozof, devletin başına geçtikten sonra her yurttaşın olması gerektiği sınıfa yönlendirilmesini sağlayacaktır. Platon, bu güçlüğün farkındadır ve bu yüzden devlet yöneticisine asil bir yalan

²⁶⁵ Mutlular Adası, Yunan mitolojisinde iyilerin ölümden sonra gideceklerine inanılan yer. Ayrıntılı bilgi için bkz. Platon, *Devlet*, 540.

²⁶⁶ Platon, *Devlet*, 540.

²⁶⁷ Platon, *Devlet*, 413-414.

²⁶⁸ Platon, *Devlet*, 398-400.

²⁶⁹ Platon, *Devlet*, 401.

²⁷⁰ Platon, *Devlet*, 403.

²⁷¹ Platon, *Devlet*, 410.

söyleme hakkı verir. İşte burada Platon, yönetim gücünün ihtişamlı ve süslü diline başvuracaktır. Çünkü normal zamanlarda olmasa da düşman yanıltmak, deliren ve bunayan dostlarımızın kötülük yapmasını engellemek gibi bazı zaruri durumlarda yalan söylenebilir. Fakat bu yalanlar tanrılardan kaynaklı olmayıp insan ürünüdür.²⁷² Platon, herkesi kendi sınıfında tutmak için, onları ikna etmek için “asil yalan” olarak bilinen bir mite başvurur:

“Aslında sizleri belirli ilkelere göre eğittiğimiz baştan itibaren yalandı. Sizler yeraltında silahlı bir eğitim aldınız, tüm mallarınız da buradaydı. Toprak iyice sizi eğittikten sonra üstüne çıkarıyor. Evet, bu toprak sizleri büyüten ve eğiten annenizdir. Ona saldıranları korumak zorundasınız, hemşerileriniz de bu toprağın çocukları ve sizlerin kardeşleriniz... Sizler bu toplumda beraber yaşıyorsunuz ve birbirinizle kardeşsiniz. Ancak sizleri yaratan Tanrı, devleti yönetenlerin hepsine birden altın katmıştır. Bu nedenle onlar sizi yönetiyor. Yardımcı olan askerlerde gümüş, diğer insanlarda ise demir ve tunç var. Hepimiz birbirimize benzediğimize göre en nihayetinde çocuklarımız da bize benzeyecektir. Bazen altından gümüş, bazen ise gümüşten altın doğabilir. İşte bu nedenle Tanrı, askerlerin çocuklara iyi bakmalarını, içlerinde hangi madenlerin olduğunu düzgün bir şekilde araştırmalarını emretmiştir. Eğer askerler kendi çocuklarında demir ya da tunç olduğunu görürlerse, onları kayırmayacaklar. Öte yandan çiftçiler ya da işçiler çocukları arasında altınla ve gümüşle doğanları buldukları zaman onları iyi bir şekilde eğitecekler, bazılarını yönetici bazılarını asker yapacaklardır. Çünkü içinde demir ya da tunç olanlar toplumu yönetmeye başlarsa, o toplum mahvolacaktır. Bu Tanrının bir emridir.”²⁷³

Platon, bu mitosta insanların mayasında üç çeşit maya olduğunu varsaymaktadır: altın, gümüş ve demir. Her bir maden bir toplumsal sınıfı temsil eder. Mayası altın olanlar yöneticiler; gümüş olanlar askerler; demir olanlar da halk. Fakat katı bir kast sistemi yoktur, geçişler mümkündür. Alt sınıflardan doğabilecek üstün vasıflı kişileri doğdukları sınıfa bakılmaksızın eğitime tabi tutulup yönetici sınıfa çıkarılacaktır. Ayrıca onları ülkeye ve birbirlerine bağlamak için de dini söylemler kullanılacaktır. Bu amaçla yöneticiye mahsus olmak üzere yalan söylemek doğaldır. Bu çerçevede Platon, ahlak adına, dindarlık adına veya toplum adına ve dolayısıyla toplum menfaati için yalan söylemekte bir sakınca görmez.²⁷⁴ Fakat yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere yalan söyleme hakkı, halk veya askerler için değil yöneticiler içindir. Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı gibi üçüncü bir sınıf daha vardır.

2.2.2.3. Çiftçiler-Üreticiler Sınıfı

Platon, asker ve yönetici sınıfının dışında kalan toplumun geri kalanının bu grupta değerlendirir. Bu grubun temel özelliği insanın hayatını devam ettirmesi için gerekli olan

²⁷² Platon, *Devlet*, 382.

²⁷³ Platon, *Devlet*, 414-415.

²⁷⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.412.

temel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Platon, bu sınıfın ayrıntısı üzerinde pek durmaz. Fakat onun eğitim ilkesi olarak herkesi kendi fıtratına ve becerisine uygun eğitim geliştirmesi bu sınıf için de düşünülebilir. Buna göre de bir ayakkabıcının en iyi ayakkabıyı üretmesi noktasında eğitilmesi onun görüşüne aykırı değildir. Bu yüzden bu sınıfta önemli olan en iyi ürünü elde edip toplumun ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaktır. Ayrıca bu sınıf, çokluğun, farklılığın olduğu kısımdır. Burada tüccarından çiftçisine, kölesinden işçisine, ayakkabıcısından dümencisine kadar her türlü alt basamak sanatlar mevcuttur. Bu sınıfın denetimini de kral-filozofun emriyle askerler gerçekleştirecektir.

Platon, toplum-insan benzetmesi yaparak ülkeyi yönetenlerin toplumun çobanları olduğunu söyler. Çobanın altındakiler de köpeklere benzer. Toplumdaki gruplar, insanın içinde de vardır. Devleti akıllı yapan özellikler insanı da akıllı yapar. Devletin doğru olması için nasıl ki içindeki grupların işlerini yapması gerekliyse insanın içindeki kısımlar da işlevlerini yerine getirirlerse doğru insan olur.²⁷⁵ Platon'un toplumsal sınıflamasını çoban örneklemeyle beraber tablo haline getirirsek aşağıdaki gibi bir şekil ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2.1 Toplumsal Sınıflar Tablosu

Derecesi	Sınıfı	Denk Geldiği Görev
Üst Sınıf	Yöneticiler	Çoban
Orta Sınıf	Askerler	Köpek
Alt Sınıf	Çiftçiler/ İşçiler	Sürü (Koyunlar)

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi üç sınıflı bir toplumsal yapısı vardır. Platon, asker sınıfını oluştururken toplumu bir eğitimden geçirir ve eğitim becerilerine göre de herkes, olması gerektiği sınıfa gönderilir. Bu açıdan katı bir kast sistemi gibi değildir. Mademki kent, iş birliği için kurulmuş, o halde yönetenlerin yönetme işiyle, askerlerin güvenlikle ve çiftçilerin üretimle ilgilenmesi gereklidir. Her sınıf, kendi sınırlarında iş yürütecektir. Bu bakımdan yönetici veya asker ticaret peşinde koşamaz, para-pul işiyle ilgilenemez. Çünkü ticaret ve para-pul işleri alt tabakanın iş bölümüne girmektedir. İlk görünüşte yöneticiler ve askerler bir ayrıcalığa sahipmiş ve üstünmüş gibi görünür. Ama bu üstünlük istediğini yapma, başıboş hareket etme hakkı vermemektedir. Dolayısıyla üst sınıfta olmak aynı zamanda sorumluluk sahibi olmaktır. Çünkü nasıl ki çoban, yan gelip yatmıyorsa, koyunların ve köpeğin yemeğini ve güvenliğini sağlıyorsa yönetici de aynı şekilde alt sınıfları gözetmek zorundadır.

²⁷⁵ Platon, *Devlet*, 440-441.

Eğer ki sürünün başına köpek geçerse sürüyü tam güvenli ve baskıcı bir şekilde idare eder. Sadece bunla kalmaz çoban, hak ettiği değeri görmez, hatta koyun konumuna düşerek zelil olur. Toplumsal sınıflarda da askerler başa geçerse ülkeyi güvenlik merkezli ve korku üzerine bir yönetim sergilerler. Böylesi bir durum askeri darbe olarak da anlaşılabilir. Böylece darbeye yönetici sıradan halk konumuna düşer, asker de savaş çıkırtkanlığı yaparak sağa sola sataşır. Şayet sürünün-koyunların başa geçmesi söz konusu olursa felaket daha da büyür: Ne varsa yemek isteyen koyun; büyür, kilo alır ve düzensiz çiftleşir. Oysaki hangi yiyeceğin ona ne kadar verilmesi gerektiğini, ne zaman verilmesi gerektiğini ve zararlı ile yararlı otun hangisi olduğunu ayırt edecek olan çobandır. Bu durum, toplumsal sınıfa uyarlandığında halkın yönetime geçmesi anlamına gelir. Böylesi bir durumda da halk, üretimi bırakır, tembellleşir, yiyeceğine yiyecek katma derdine düşer. Dolayısıyla halkın işi gücü daha fazla yemek, daha fazla elde etmek olacaktır. Bu örnekleme en doğru dağılım ise çobanın baş olduğu, köpeğin koruyucu olduğu ve koyunların et ve süt ürettiği dağılımdır. Bir başka değinilmesi gereken konu da nüfus ve yetki dağılımıdır. Çoban, nüfus açısından en az olan ama yetki açısından en çok yetkiyi bulunduran kişidir. Köpekler, çobanlardan sayıca çok; koyunlardan ise daha azdır. Köpeğin yetkisi de çobandan az; koyunlardan fazladır. Son olarak koyunlar sayıca en fazla ama yetki olarak en az yetkili sınıftır.

2.3. Adaletin Ruhsal Karşılığı

2.3.1. Ruh-Beden İlişkisi

Ruh (*psykhe*) ve beden, insanın özünün ne olduğu konusunda en çok başvurulmuş iki kavramdır. İnsanı hayatta tutan nedir? Ruh, ölümsüz müdür? İnsanın ölümünden sonra bir hayat var mıdır? Ruhun kısımları nelerdir? İnsan, doğmadan önce bir varlığa sahip midir? Velhasıl insan, nereden gelmekte ve nereye gitmektedir? O halde ruh nedir ve işlevi nelerdir?

Her şey zıddıyla bilinir prensibiyle Platon, birçok konuda ikili (*düalist*) ayrıma gitmektedir. Küçük-büyük, zayıf-güçlü, iyi-kötü gibi sıfatlar birbirinden (karşıtlarından) doğuyorlar.²⁷⁶ Bu bağlamda o, algılar dünyasına karşılık idealar dünyasının varlığını, maddi olana karşılık maddi olmayanın varlığını, fiziğe karşılık metafiziğin varlığını ve bedene karşılık ruhun varlığını kanıtlamaya gitmektedir. Ruh konusu anlaşılması zor olan konulardan olduğu için Platon, en çok ruh konusunda efsanelere ve hikâyelere başvurmuştur.²⁷⁷ Belli ki konunun güçlüğü sebebiyle ona en yakın argümanlar olan tanrısal efsaneleri kullanmaktadır.

Platon, evrendeki varlıkları canlı ve cansız olarak ayırmaktadır. Canlı varlıkları cansızlardan ayıran nokta ise *harekettir*. Çünkü cansız varlıklar, dışarıdan bir müdahaleyle,

²⁷⁶ Platon, (2019) *Phaidon*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 71.

²⁷⁷ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.361.

dıştan gelen bir kuvvet ile zorlamayla hareket ettirilir. Ama canlı varlıklar hareket etmeleri için dış bir etkene ihtiyaç duymazlar. Tabi buradaki hareketi de değişim olarak anlamak gerekir. Çünkü Platon açısından evrendeki birçok varlık (güneş, ay, yıldızlar gibi) kendiliğinden bir harekete sahiplerdir. Platon, bu yüzden gök cisimlerini de canlı olarak tasavvur etmiştir. Hatta evrenin kendisi dahi bir canlıdır ve bu yüzden bir akla, bir ruha sahiptir.²⁷⁸ Böylece Platon, canlı varlıkları tanımlamak için *ruh* kavramını kullanarak genel olarak *hareketin* ve *canlılığın ilkesi* anlamında canlılığı açıklamıştır. Başka bir deyişle canlıları hareketli kılan ve ona kendinde değişimi sağlayan, ruhtur. Ruh, bütün hareketlerin ana ilkesi, “kendiliğinden hareket eden harekettir.”²⁷⁹ O halde insan için de aynı şey geçerlidir ve yaşarken kişiye bireyselliğini kazandıran ruhtur. Beden ise ona benzeyen bir görüntü olarak ardından gelir.²⁸⁰ Peki, insan vücudunda ruh nerede barınmaktadır? Bedenin tümüyle mi orantılıdır yoksa bedenden bağımsız sadece akılla mı bağlantılıdır?

Platon, ruhun ezeli ve ebedi olduğunu düşünmektedir. Fakat insan yaşarken beden ve ruh arasında bir insan ile gölgesi arasındaki uyum gibi bir bağlantı vardır. Nasıl ki insan, nereye gidiyorsa gölgesi ondan ayrılmıyor ve onu takip ediyorsa beden de ruhu takip etmektedir. Fakat nasıl ki ışığın kayboluşuyla gölge sönüyorsa, ölümle birlikte beden de sönecektir. Ama ışık varken yani yaşam varken bir bağlantıları ve iş bölümleri vardır. Platon, insan bedeninin ruh ile olan oranına değinerek kalça, uyluk, bacak, kol, ön kol kemikleri, eklemsiz olan tüm kemikler ve kemik iliklerinde fazla ruh olmadığını ifade eder. Çünkü bu kısımlar, akılsız olduklarından fazlasıyla etle doldurulmuşlardır.²⁸¹ Bu yüzden ruhun aklın güçlü olduğu yerde fazla olduğu sonucu çıkmaktadır. Yani ruh, kafada daha fazladır. Platon’un anlayışında genel olarak *orta* ve denge ağır bastığı için beden ve ruh arasında da orta yolu takip etmiştir. Şayet ruh, bedenden çok daha güçlüyse beden bu ağırlığa dayanamaz. Çok fazla araştırma ve toplantılar ona zarar verir. Bu yüzden matematik gibi sadece akıllarını kullanarak bir şeyler yapanlar bedenlerini de kullanmalıdırlar. Sadece bedenlerine önem verenler de müzik ve felsefe ile ruhlarını da kullanmalıdırlar.²⁸²

Platon gençlik ve olgunluk dönemi eserlerinde (*Phaidon*, *Phaidros*, *Devlet*) ruh ve beden ayrımı konusunda çok keskin bir tavırla mutlak ruhun üstünlüğünü savunmuştur. Ruhun bedene zıt olduğunu birbirlerine yabancı ve düşman olduğunu, hatta bedeni ruh için bir zindan olarak gördüğünü ifade eder. Fakat yaşlandığında tıpkı bazı politik düşüncelerde olduğu gibi ruh-beden ilişkisinde de yumuşamaya, esneklemeye, düzeltmeye gitmiştir.

²⁷⁸ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.362-363.

²⁷⁹ Platon, *Yasalar*, 895b-896a.

²⁸⁰ Platon, *Yasalar*, 959a-b.

²⁸¹ Platon, *Timaios*, 75.

²⁸² Platon, *Timaios*, 88.

Timaios diyalogunda nasıl ki evreni (maddi dünyayı) mümkün olanın en iyisi olarak görmüşse insan bedeni konusunda da mümkün olanın en iyisi olarak görmeye başlamıştır. Tabi ki yine de değer sıralaması bakımından beden, ruhtan daha değerli değildir hatta ruhla eşit bile değildir.

Platon'un tüm eserleri incelendiğinde ruh ve beden görüşlerinde bazı farklılıklar olduğu görülecektir. Örneğin *Devlet*'te kesin olarak bedenin önemsiz olduğunu, kişinin ölümünden sonra bedene düşmanlık gütmenin bir anlamı olmadığını belirtir. Çünkü ruh o bedenden çıktıktan sonra artık et parçasından başka bir şey değildir. Bu yüzden savaşta düşman cesetlerine saldırmanın ve canilik yapmanın bir anlamı yoktur. Bedene yapılan saldırganlık ve eziyet "bir köpeğin taş atana değil de taşa saldırması gibi saçma bir durum olur. O yüzden düşmanın kendi ölüsünü almasına izin vereceğiz."²⁸³ Ama son eseri olan *Yasalar*'da farklı bir tavır görülür: anne-babasını veya kardeşini bilerek öldüren kişiye verilecek ceza, ölümdür. Öldürüldükten sonra da cesedi bir üç yola (kavşağa) çırılçıplak atılıp yöneticilerin yanlarında getirdiği taşlar kafasına atılacak ve sonrasında cesedi ülke sınırına (veya sınır-dışına) gömmeden atılacaktır.²⁸⁴ Yine kişilerin evliliklerinde sağlam vücuda sahip olanlardan çocuk yapılması sağlanmalıdır, hatta sarhoş bedenlerden dahi çocuk yapılmamalıdır.²⁸⁵

Platon, *Yasalar*'ın başka pasajlarında da orta bir yol takip edilmektedir. Buna göre "güzel, hızlı ve sağlıklı bir beden değerli değildir. Bunlar ruhu kendini beğenmiş ve küstah yapar. Bunların tersi de değerli değildir. O zaman da köle yapar. Ortasını bulmak en iyisidir ölçülü ve güvenilirdir."²⁸⁶ Başka bir pasajda ise değer sıralaması yapmaktadır: Buna göre, "birinci derecede değerli Tanrı'dır. İkinci derecede ruh, son olarak beden değerlidir. Yasa koyucunun işi bu değerleri inceleyip hangisinin gerçek, hangisinin aldatici olduğunu tespit etmektir."²⁸⁷ Aslında tüm bunlar dikkate alındığında bazı çelişik ifadeler olduğu görülüyor. Yani evlilikte ve anne-baba katiline cezada beden, değerliymiş gibi görünüyor; fakat düşünce ve felsefe açısından beden değerli değildir ya da az değerlidir. Aslında bu durumun açıklamasını yapmak mümkündür. Platon, başlarda mutlak olarak ruh üstünlüğüne inanmaktaydı ve bedeni düşman görmekteydi. Daha sonra da ruhun üstünlüğünden vazgeçmedi fakat bedeni düşman olmaktan çıkarıp nötr bir konuma taşımıştır. Anne-baba katiline verilen cezada da Platon'un amacı o bedene işkence yapmak değil, bedene değer verenlere ders vermek ve çoğunluğu bu cinayeti işlemekten caydırmaktır. Çünkü Platon

²⁸³ Platon, *Devlet*, 469.

²⁸⁴ Platon, *Yasalar*, 872e-873c.

²⁸⁵ Platon, *Yasalar*, 775c-d.

²⁸⁶ Platon, *Yasalar*, 728d-e.

²⁸⁷ Platon, *Yasalar*, 728c-d.

açısından çoğunluk zaten ruha değil bedene değer vermektedir. Zaten yasalar-kanunlar yapmanın amacı da bu halkı eğitmek ve onlara alışkanlık kazandırmak içindir. Çünkü gerçekten ruha değer verene yasa gerekmemektedir ve yasanın olmadığı yerde de ruhuna göre hareket edecektir.

Platon, ruhu *gayrı-maddi, tinsel, cisim-dışı, tözsel ve tanrısal* bir gerçeklik olarak düşünmektedir. Üstelik bu gerçeklik bedenden bağımsız olarak vardır. Dolayısıyla ruh, insanın doğmasıyla oluşmuş değildir, çünkü önceden (ezeli) vardı. Yine insanın ölümüyle de yok olmaz, çünkü varlığı devam etmektedir (ebedi).²⁸⁸ Mademki ruh, böylesine şeffaf, gerçek, mükemmel ve hayat ışığıysa bedenle hareket etmesi, geçici de olsa ona mahkûm olması bir küçülme değil midir? Başka bir deyişle ruh, değer açısından kendisinden düşük olan bedene düşmüş-alçalmış olmuyor mu? Platon açısından kesinlikle bu, bir düşüştür, alçalıştır. Fakat bunu kısmen öte dünya, kısmen ruhların göçüyle, kısmen de insanın yapıp ettikleriyle açıklamaya çalışmıştır. Bunun ayrıntısına daha sonra değineceğiz fakat şunu söylemek gerekir ki ruhun bedene girme gerekçesi açık ve seçik değildir. Açık ve seçik olan, ruhun bedenden önce geldiği, bedenden daha değerli olduğudur. Bu yüzden tüm varlık, bilgi ve ahlak sistemi ruh temele alınarak oluşturulmalıdır. Çünkü bedenın bize verdiği veriler değişken, görelı ve tıkelıdır.

Platon, ruhun düzeltilmesi ile bedenın de düzeleceğini düşünmektedir. Ruh tedavisi ise büyüü sözlerledir, o da bilgeliktir.²⁸⁹ Platon, ruh ve akıl arasında bağ kurmaktadır. Dolayısıyla ruh, akılsal faaliyetlerin de kaynağıdır. Bu yüzden ruh olmayan yerde bilgelik ve akıl olmaz.²⁹⁰ En büyük akılsal faaliyet de bilgi olduğuna göre ruh, bilginin oluşum sürecini sağlayan etkindir. Dolayısıyla sahip olduğumuz bilginin nedeni ruhumuzdur.²⁹¹ Eğer ruh ve beden, aynı şeyin etkisinde kalmışsa buna *duyum* deriz. Hafıza ise duyumun korunağıdır. Ruh, önceleri bedenle birlikte duyduğu şeyi, bu kez beden olmaksızın hatırlarsa buna *hatırlama* denir.²⁹² İnsan, hafızası sayesinde susuzluk ve doluluğı hisseder ve hatırlaması sayesinde suya istek duyar ve oluşın boşluğı doldurmak ister. Hafızamız bizi yönlendiriyorsa istek ve iştahın da kaynağı ruhtur. Ruh, her canlıyı yönetir.²⁹³

Platon, tıpkı Sokrates gibi ruhun bedenden önce var olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla doğmazdan önce ruha ait olan iyilik, güzellik gibi özler ve ruhlarımız vardı. Beden, görülebilen (değişen) ruh ise görülmeyen (sabit) bir özelliğe sahiptir. Ruh; tanrısal

²⁸⁸ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.366-367.

²⁸⁹ Platon, *Kritias-Kharmides*, 156-157.

²⁹⁰ Platon, (2019), *Philebos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 30c.

²⁹¹ Platon, *Euthydemos-Parmenides*, 295.

²⁹² Platon, *Philebos*, 34a-b.

²⁹³ Platon, *Philebos*, 35a-d.

olana, ölümsüz olana, düşünene, sade olana, dağılmayana, sabit olana denk gelir. Beden ise; insana, duyuma, görünüşe, ölümlüye, düşünmeyene, sade olmayana, dağılana ve aynı kalmayana denk gelir. O halde beden, çürümeye ve yok olmaya doğru hareket ederken; ruh, Tanrı'ya doğru hareket etmektedir.²⁹⁴ Zaten tanrılardan sonra en tanrısal olan ve en çok bize ait olan şey, ruhtur. İnsanın sahip olduğu şeyler iki türdür: Üstün olanlar (efendi olanlar) ve aşağı olanlar (köle olanlar). İnsan, her zaman efendi olanı köle olana tercih etmelidir.²⁹⁵ Böylece insanın efendisi olması gereken ruhudur, kölesi olması gereken ise bedendir. Yani ruhu üstün kılanlar, ruha önem verenler, ruhun iyileşmesi için çalışanlar kendilerinin efendisi olurken; bedenin isteklerine boyun eğenler, zevklerin peşinden koşanlar ve bedenini önemseyip onu besleyenler ona köle olurlar.

Platon, bedeni ve ruhu düzen, uyum ve ölçüyle de ilişkilendirir. Dolayısıyla ona göre, bir şeyde düzen varsa iyidir, düzen yoksa kötüdür. Bedende düzen varsa buna zindelik deriz. Ruhta düzen varsa buna kurala ve yasaya uygunluk deriz. Adalet ve akıllılık da budur.²⁹⁶ Demek ki bedenin adaleti vücut oranının-endeksinin orantılı ve iyi olmasıdır. Yani kol ve bacaklar olması gereken uzunlukta olmalıdır. Biri uzun biri kısa olması bedenin uyumsuzluğudur. Ya da başın yukarıda olması (yönetici), ayakların aşağıda olması (yönetilen) vücudun dengesinin doğru olmasıdır. Bunun tersi bir durum uyumsuzluğu doğuracaktır. Yine bedene aşırı yemek yükleyip karın bölgesini olması gerekenin üstünde büyütme veya hiç vermeyip olması gerekenin aşağısına düşürme bedende zindeliği bozacak ve hastalıklara sebep olacaktır. Benzer şeyi, ruh için de söyleyebiliriz. Akıl, ruhu yönetmezse ruh dengesi bozulacak, böylece ruhu öfke ya da hazlar yönetecektir. Bu durum da uyumsuzluğa ve dolayısıyla adaletsizliğe yol açacaktır.

Ruhun yönetici gücü bilgelik (akıl), öfke gücü cesaret, istek gücü ölçülülük olmalıdır. Böylece ruhun uyumu ve adaleti sağlanmış olacaktır. Bu yüzden kötülerin ruhunda kanılarla arzuların, cesaretle hazların, akılla acıların uyumsuzluğu vardır.²⁹⁷ Platon, böylece kötülüğün psikolojik nedenini ruhun bir uyumsuzluğu olarak tarif eder. Çünkü bir insanda bedensel istekler kendisine hâkim olmuşsa, olması gerekenden fazla hazzı arzuluyorsa ekonomik, sosyal ve çevresel haksızlıklar-kötülükler ortaya çıkmaya başlar. Burada özellikle belirtilmesi gereken konulardan biri de adaletin insanın ruhunda önceden var olduğudur. Böylece insan, daha önceden kendisinden bağımsız olarak adaletin var olduğuna ve onun değişmez olduğuna inanmalıdır. Hatta ileride de göreceğimiz gibi inançtan öte onu bilmelidir.

²⁹⁴ Platon, *Phaidon*, 76e-81b.

²⁹⁵ Platon, *Yasalar*, 726a.

²⁹⁶ Platon, *Gorgias*, 504a-d.

²⁹⁷ Platon, *Sofist*, 228b.

Platon ruh anlayışıyla uyumlu olarak ölümden sonraki hayata inanması, en azından adaletin mutlak anlamda orada gerçekleşeceğinin de göstergesidir. Çünkü insan, sadece bedensel olarak ölümlüdür ruhsal olarak değil. Her ruh, ölümsüzdür çünkü daima hareket halinde olan şey, ölümsüz olmak durumundadır.²⁹⁸ Bu yüzden ruhların bir serüveni vardır. İçinde ruh olan her şey değişir, bu değişimin nedeni kendi içindedir, değişirken de belli bir kadere ve düzene göre değişir. Örneğin erdemliler daha iyiye doğru değişirken-yükselirken, erdemsizler daha aşağıya-Hades'e sürüklenir.²⁹⁹ Platon, böylece ruhun farklı bedenlere girerek yaptığı şeylere karşılık ceza veya ödülü alacağına inanmaktadır. Buna ruh göçü (*reenkarnasyon, tenasüh*) denilmektedir.

2.3.2. Ruhun Kısımları

Platon, *Devlet*'te adalet tartışmasından sonra bir toplum inşa etmeye çalışmaktadır. Toplumun kısımlarını tespit etmektedir. Daha sonra insan anlayışına gelindiğinde onu da kısımlara ayırmaktadır. Çünkü Platon'a göre devlet, büyütülmüş bir insandır. Ya da insan, küçültülmüş bir devlettir. Platon, insanı beden ve ruh diye ikiye ayırdıktan sonra her iki kısmı da kendi içerisinde bölümlere ayırmaktadır. İnsan bedenini baş, göğüs ve bel altı diye üçe ayırmaktadır. Ruh da benzer şekilde üç kısma ayırmaktadır: buna göre, içimizde var olan, düşünüp taşınan bir kısım var ve bu, *akıldır*. Bir de düşünmeyen ve sadece isteyen kısım vardır. *Acıkma, susama, zevk ve heyecan* gibi şeyler bu kısımdadır. Son olarak içimizde *öfke* ve aşırı *zevk* isteyen kısım vardır.³⁰⁰ O halde Platon'a göre, insan davranışları üç ilkede toplanabilir. Buna göre; 1) bilgi edinme, öğrenme; 11) cesaret, kızgınlık, öfke vb. davranışlar; 111) yeme-içme, çiftleşme ve buna benzer istek ve arzular. İnsan davranışları bu üç grupta toplandığına göre insanın üç ana faaliyet merkezi vardır. Bilgi edinmenin merkezi akıldır, öfkelenmenin merkezi göğüs bölümüne denk gelen iradedir. İsteme, aşırı arzu yeri ise bel altı denilebilecek iştah merkezidir.³⁰¹ Böylece bu üç kısım, toplumdaki üç kısma denk gelmektedir. Buna göre akıl gücü, yöneticilere; öfke ve irade gücü, koruyuculara; arzu ve iştah gücü de üreten halka-yönetilenlere denk gelmektedir.

Fark edildiyse Platon, büyükten küçüğe doğru bir yol izlemektedir. Yani adaleti sağlamak için önce insanı tanımlamamıştır. İlk önce insanların bir araya geldiği devleti-toplumu tanımlamıştır. Bu da Platon felsefesinin yukarıdan aşağıya doğru, bütünden parçaya doğru bir yol izlediğini göstermektedir. Dolayısıyla toplumdaki kısımlar doğru oluşturulursa bireyler kendiliğinden doğru olur. Yani Platon tepeden inmeci bir politika izlemektedir.

²⁹⁸ Platon, (2020), *Phaidros*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 245b.

²⁹⁹ Platon, *Yasalar*, 904c-d.

³⁰⁰ Platon, *Devlet*, 339.

³⁰¹ Platon, (2018) *Timaios*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 69-70.

Yoksa halkı doğru yaparak ya da birkaç bireyi doğru yaparak devlet-toplum doğru olmaz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Platon, toplumu ve devleti canlı olarak tasavvur ettiği için tümelin varlığı tikelleri anlamak için değildir. Ya da tümevarım (*endüksiyon*) bir yöntemle yola çıkmamaktadır. Tümelin kendisi bağımsız olarak vardır ve gerçektir. Tümel de tikelden daha değerli ve büyük olduğuna göre tümdengelim (*dedüksiyon*) yöntemi en doğru yöntemdir. Bu yüzden Platon'un felsefesinde tümel, bütün iyiye tikeller, parçalar da iyidir. Baş iyiye alt kısımlar da iyidir. Devletin başındakiler iyiye halk da iyidir.

Platon'un insan ruhunu bedendeki üç kısma dağıtması bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Örneğin tinsel, cisim-dışı bir varlığın karın bölgesinde ne işi var? Ya da ruh, akılsal olmayan kısımlarda nasıl barınabiliyor? Aslında bakıldığında Platon, ruhu akılla yan yana kullanmak, akılsal bir varlık olarak tanımlamak istediği görülür. Ama bu durumda da başka problemler ortaya çıkacaktır. Örneğin insanın karın bölgesine yapılan bir darbe ya da baskı nasıl acıya dönüşmektedir veya ölüme dönüşebilmektedir. Aslında Platon ruhun da bedene benzediğini kabul etmektedir. Çünkü nasıl ki bedende baş niceliksel olarak en küçük parçaya denk geliyor fakat faaliyet alanı bir o kadar büyükse ruhta da akılsal bölgedeki ruh en güçlüsüdür. Diğer kısımlardaki ruhsal yönler sadece az bir kısmını oluşturuyor. Böylece o kısımlar da kendi faaliyetlerini gerçekleştirebilsinler. Aksi takdirde cansız bir parçadan öte bir anlam izafe edilemez. Devlette nasıl ki her sınıfın bir görevi var ve bu görev onun erdemi ise insanda da her bölümün bir görevi ve erdemi vardır. Fakat bunun ayrıntısına erdemleri ele alırken değineceğiz. Böylece Platon'un toplum ve insan anlayışı birbirinin aynası konumunda olduğu anlaşılmış olması gerekir. Yani insan, üç parçadan oluşan küçük organizmadır, *mikro-kozm*ostur, minyatürdür. Toplum ise büyük organizmadır, *makro-kozm*ostur, bireylerin tümüdür. Buraya kadar olan toplum ve insan anlayışlarını bir tabloda verecek olursak şöyle bir şey karşımıza çıkar.

Tablo 2.2 Toplum ve Ruh Sınıflandırmasının Karşılaştırması

Toplumsal Sınıflar	İnsandaki Ruhsal Sınıflar
YÖNETİCİLER: Yöneticiler, toplumun aklını temsil eden kısımdır. Diğer sınıfların iyiliğini ve mutluluğunu rasyonel olarak sağlayan tabakadır. Bu yüzden insanda akıl gücüne denk gelir ve bilgeliği temsil eder.	AKIL GÜCÜ: Akıl gücü, en değerli kısım olduğu için ruhun-insanın en kıymetli parçasıdır. O yüzden insanın yöneten, hesaplayan, kavrayan yönü burası olduğu için yönetici de bu olmalıdır. Toplumda denk gelen kısım ise yöneticilerdir.

ASKERLER: Yöneticiler ile halk arasında köprü kuran kısımdır. İnsanın öfke gücüne denk gelmektedir. Ruhta ve akıldan pay alır ama bilgeliğe ulaşamayan gruptur.	ÖFKE GÜCÜ: İnsanın saldırganlık gücünün olduğu kısımdır. Burası akla yakındır ama kaynağını göğüs(kalp) bölümünden alır. O yüzden akıl onu kontrol altına alıp dengelemezse saldırganlık akli aşacak boyuta gelir. Toplumda denk geldiği kısım askerler sınıfıdır.
ÇİFTÇİLER/ İŞÇİLER: Bu grup çokluğun olduğu kısımdır. Çiftçiler, işçiler, zanaatkârlar, ayakkabıcılar ve diğer tüm farklı sanatlar bu kısımdadır. Bu kısmın insanda denk geldiği kısım, arzu ve iştahın olduğu göbek altı (ayak takımı) kısmıdır. Bunların işi kendi mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olmaktır.	ARZU VE İŞTAH GÜCÜ: Bu kısım da tıpkı toplumun alt tabakası gibi çokluğun olduğu kısımdır. Yeme-içme, para, cinsel arzular, farklı haz ve istekler de bu grupta bulunur. Bu kısmın toplumdaki karşılığı çiftçiler ve üreticilerdir. Bu kısım, insanın hayatını devam ettirmesi için bedensel ihtiyaçlarını karşıladığı kısımdır.

2.3.3. Adaletin Tanrı ve Öteki Dünya ile İlişkisi

Adaletin öyle veya böyle ruh anlayışıyla, toplum anlayışıyla bağlantılı olduğunu görmüş olduk. Fakat ruhu incelemişken ruhun neye hizmet ettiği ve nereye doğru hareket ettiği problemine değinmek gereklidir. Aslında bu başlık, aynı zamanda varlık (*ontoloji*) anlayışının da konusudur. Ama değişmeyen bir şey var ki o da adaletin öte dünyayla (ahiret) ilişkili olmasıdır. Velez ki bu dünyada adalet sağlanamadı ve haksızlıklara engel olunamadı, bu durumda kişiye yaptıkları kötülükler kar mı kalacak? O halde ödül ve ceza olmalıdır çünkü bu, adalet ve ahlakın talep ettiği zorunlu bir istektir. Ama şunu da ifade etmek gerekir ki Platon, öte dünya için sınırsız sürede ve sınırsız isteklerin tatmin edildiği bir dünya düşünmemektedir. Onun için ve hocası Sokrates için asıl önemli olan, kendilerinden önceki filozoflarla paylaşabilecekleri bir mutluluk ortamının (tartışmalar yapmak, hakikati aramak ve gözlemlemek) sağlanmasıdır.³⁰²

Platon, ahlaki ve politik açıdan da yapılan kötülüğün cezalandırılmasını adalete zıt görmemektedir. Çünkü insan, çevresine, kentine, ruhuna ve hatta Tanrı'ya karşı sorumlu bir varlıktır. Zaten genel olarak ruhun tanrısal âleme ait bir varlık olduğu açık olduğuna göre ahretin veya cennet-cehennemin oluşu mantıki bir zorunluluktur. Öte taraftan ruhun Tanrı olmadığı fakat büyük benzerlikler olduğu da görülüyor. Fakat Tanrı (*Demiorgos*), bir *idea*³⁰³

³⁰² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.376.

³⁰³ İleride Platon'un Epistemoloji düşüncelerine değinirken ayrıntılı bilgi vereceğiz fakat şimdilik şunu söyleyebiliriz, *idea*: öz, cevher, töz, görüntü, görünüş, şekil, form, biçim, biçimlendirici, doğa, tip, tür, düşünce, fikir ve nosyon anlamlarına gelmektedir. Platon, *ideayı* tikellerin kendisinden özünü aldığı ilke anlamında kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, "idea" md.

da değildir. Platon felsefesinde Tanrı, belli ki evreni meydana getiren akıllı bir hareket ettirici konumdadır. Böylece Tanrı ve ruhlar tözsel olarak aynı olsalar da *derece* ve *üstünlük* farkları oldukları açıktır.³⁰⁴ Adalet, ruha yönelik bir özelliktir, ruh da Tanrı'ya baktığına göre adaletin kaynağının Tanrı'ya bağlanması mümkündür. Fakat Platon, bu durumu açık bir şekilde ifade etmemektedir. Çünkü ona göre, tanrısal olan ideaları dahi kavramak bu kadar güç iken Tanrı'nın kendisi hakkında ne kadar sağlıklı bilgiye ulaşılabilir? Ama Tanrı; mutlak adalet veya mutlak bir ilke olarak kabul edilirse ona en yakın ideayı kavrayıp bir adalet fikri oluşturmak mümkün olabilir. Aslında Platon'un tam olarak yaptığı da budur: gerçek adaletle olabildiğince yaklaşmak.

Platon'un Tanrı anlayışı aslında din anlayışını da ortaya koymaktadır. Daha önce Platon'un insanın gerçek bir varlık olarak toplumda var olabileceğini söylemiştik. İşte bu toplumsallık devleti zorunlu kılmaktadır. Üstelik bu düşünce, bireyi arka plana itmekte ve toplumun-devletin hâkimiyetini hayatın her alanında söz sahibi olmasına zemin oluşturmuştur. Zaten fark edildiyse Platon'un *Devlet*'te adalet nedir sorusuna doğrudan cevap vermemesinin nedeni de soruyu-problemi kendi bireyselliğinden çıkarıp toplumsal bir boyutta tartışmak istemesindendir. Yani aslında demek istiyor ki, adalet benim tanımlamamla olacak iş değildir, bunun tarafları olduğuna göre bunu topluma soralım, toplum gözüyle cevap verelim. Nitekim her konuda Platon, devlet eliyle her şeyi kontrol eder ve her olaya toplum menfaatini gözeterek yaklaşır. O halde onun için din konusunda da benzer yaklaşımı sürdürmekte bir sakınca yoktur. Çünkü din de bireyin Tanrı ile ilişkisinden ibaret değildir. Din, toplumda yaşandığına göre ve toplumu etkilediğine göre kişiler bunu bireysele indirgeyemez ve kafasına göre yorumlayıp tartışamaz. İşte Platon, bu bakış açısıyla dinin de devletin emrine verilmesi, denetlenmesi ve organizasyonunun (tapınaklar ve kurban ibadetleri gibi) devlet eliyle yürütülmesi gerektiğini düşünür. Bu yüzden dinsizlik, sapkın görüşler, dine karşı yapılan hakaretler ve suçlar bireyin Tanrı ile ilişkisi olmaktan öte yasal bir suç niteliğindedir.³⁰⁵ Çünkü bu bozukluklar, bireyin kendisinden ziyade topluma zarar vermektedir. O yüzden bu düşünceler toplumdan uzaklaştırılmalı ve gereken cezalar verilmelidir. Bu suçların ayrıntılarına ve yasal prosedürüne *Yasalar*'ın onuncu kitabında yer verilmektedir. Platon'da dinin bir başka fonksiyonu daha vardır o da halkın ahlaki eğitimi için önemli bir araç olmasıdır.³⁰⁶ Adalet açısından düşünürsek de din, adaleti topluma yayma ve alışkanlık kazandırma noktasında önemli yere sahiptir.

³⁰⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.378.

³⁰⁵ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.381-382.

³⁰⁶ Zeller, E. *Grek Felsefesi Tarihi*, s.212.

Platon açısından Tanrı yani *Demiorgos*, ezeli ve ebedidir. Bunun yanında o, ideaların kendisi olmayıp sadece ideaları seyreden ve ona bakarak dünyayı yaratan (fail) bir konumdadır. Tanrı, kendisi iyi olduğu için evrende tüm iyi şeyleri yaratan da odur. “Bu yüzden Tanrı, en yüksek anlamda iyidir. İyi olduğu için de cömerttir.”³⁰⁷ Tanrılar doğru, dindar ve iyi bir insanı da severler. Evreni yöneten mükemmel bir bilgelik vardır. Yoksa o akılsız ve rastgele iş yapan bir güç tarafından yönetilmez.³⁰⁸ Platon, *Timaios* adlı diyalogunda genel olarak evren hakkında bir analiz yapmaktadır. Bu bakımdan bu eser ilk fizik kitabı da kabul edilir. Bu diyalogda genel olarak Tanrı, evren ve insan ilişkisine değinmektedir. Bu ilişkiye göre, evren; mükemmel ve tek olması bakımından Tanrı’ya benzemektedir ve evreni de bir canlı olarak düşünmüştür. Daha sonra insanı da evrene benzetmiştir. Dolayısıyla bir silsile yolu vardır. Fakat burada birçok ortak nokta bulunmaktadır. Çünkü hepsi, tektir, mükemmeldir, canlıdır, akıl sahibidir ve bir ruha sahiptir.

Tanrı’nın yaratmış olduğu en güzel, en üstün ve en iyi olan şey, akıldır (*nous*). Akıl ise ruh (*psykhe*) sahibi bir varlıkta olabilir. Bu yüzden Tanrı, evrene akıl ve ruh da vermiştir. Başka bir deyişle Tanrı, “aklı ruhun içine, ruhu da bedenine içine hapsetti. Ardından da evreni adeta öz bakımından en iyisini yaratırcasına şekillendirdi.”³⁰⁹ Bütün bunlar düşünüldüğünde insan, evrene benzemektedir, evren de Tanrı’ya benzemektedir. Özellikle evren-insan ilişkisi bakımından evren, büyük canlı yani *makro-kozmostur*, insan ise küçük canlı yani *mikro-kozmostur*. Aslında tüm bunlara değinmemizin nedeni, adaletin kaynağı problemine ışık tutmasıdır. Çünkü madem evren Tanrı’ya benzemekle iyi ve mükemmel oluyor, insan da evrene benzediğine göre, insan Tanrı’ya benzediği kadar tam ve mükemmel olur. O halde adalet, iyi ve güzel ise bunun kaynağı Tanrı olmalıdır. Tabi ki Platon’un bu bakış açısı mitsel öğretilerden farklıdır. Çünkü mitlerde insan, kaderin ağı içerisinde debelenen iradesiz ya da pasif bir varlıktır. Ama Platon açısından insanı insan yapan şey, akıl (*nous*) olduğuna göre insanın adaletli ve iyi olması dış bir dayatmadan öte iradi bir eylem ve düşünsel faaliyetle mümkündür. Fakat burada örnek alınacak ve ona benzeyecek bir örneklem (Tanrı) vardır. Kötülük asla bitmez ama sadece ölümlüler arasında olabilecek bir şeydir. Tanrılar arasında kötülük olmaz. Mümkün olduğunca buradan yukarıya çıkılmalıdır, bunu yapmanın yolu da elden geldiğince Tanrı’ya benzemektir. Tanrı’ya benzemek için dindar, adaletli, akli başında olmak gerekir. “İşin doğrusu Tanrı her zaman adildir hiç kimse adalet konusunda Tanrı’nın benzeri olamaz.”³¹⁰

³⁰⁷ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.347-348.

³⁰⁸ Platon, *Philebos*, 28d; 39e.

³⁰⁹ Platon, *Timaios*, 30.

³¹⁰ Platon, *Theaitetos*, 176.

Platon, Tanrı'nın adil oluşuyla ilgili *Yasalar* adlı eserde şöyle bahsetmektedir: “tanrıların var olduklarını ve iyi olduklarını, adaleti insanlardan daha çok gözettiklerini gösteren sözlerimizin herhangi bir şekilde inandırıcı olması çok önemli; nitekim yasalarımızın tümü için hemen hemen en güzel ve en iyi giriş bu olurdu.”³¹¹ Buradan artık iyice anlaşılmaktadır ki insanın ilke olarak benimseyeceği, evrensel, değişmez, üstün ve ahlaki bir adaletten söz edilecekse bu, Tanrı'dan bağımsız mümkün değildir. Tanrı, adalet bekçiliği konusunda en üstünüdür. Öyle ki adaletsiz kişilerin aldatmadan ibaret olan şarap sunularına ve kurban adamalarına aldanmayacak ve adaletle hiçbir zaman ihanet etmeyecektir.³¹² Yani Tanrı, torpille, rüşvetle, hediyelerle ve gösterişten ibaret dini ritüeller ile kandırılamaz.

Platon bazı yerlerde de her şeyin ölçüsünün insan değil, Tanrı olduğunu ifade eder. O halde doğruluğun-adaletin ölçütünü Tanrı belirliyorsa bir kişi ona ne kadar benzemeye çalışırsa adil olur, ölçülü olur ve Tanrı da onu sever.³¹³ Bu yüzden gerçek anlamda tanrılara son derece saygı duyulmalı, onlara kurban kesilip dua edilmelidir. Onların istekleri yerine getirilmelidir. Ana-babaya saygılı olmak, çocuklara, komşulara, dostlara ve yurttaşlara karşı sorumlulukların yerine getirilmesi için yasayla teşvik edilmelidir. Yasalara uymayanları ikna etmeliyiz, uymayanları ise adaletle cezalandırmalıyız. Böylece tanrıların yardımıyla kent, mutlu ve talihli olur.³¹⁴

Platon, *Yasalar*'da öyle bir tavır alır ki Tanrı-tanımar düşünceleri dahi ikna etmeye çalışır. Tanrı'ya inanan fakat Tanrı'nın insan işlerine karışmadığına inanan kişilere (deistler) gelince onları dinsizliğe iten şeyin kötü ve adaletsiz insanların yaşamları olduğunu ifade eder.³¹⁵ Yani deist yaklaşımı benimseyenler, adaletin kendisini değil de adil denilen-görülen kişilere bakarak dinden kaçmışlardır, denilebilir. Ayrıca tanrılar, her türlü erdemle donatılmış oldukları için her şeyle ilgilenmek onların bir özelliğidir.³¹⁶ Kötü şeyler, erdemsiz şeyler olduğuna göre ne kadar kötü nitelik varsa Tanrı'nın bunlardan uzak olması zorunludur. Tanrılar, uyuşuk ve tembel de değildirler.³¹⁷ Ayrıca Tanrı, bilgisiz de olamaz.³¹⁸ Dümenciler, komutanlar, yöneticiler ve devlet adamları açısından da küçük ayrıntıların atlanması büyük başarılar engel olacaktır. Duvarcılar da küçük taşlar olmadan büyük taşların sağlam yerleşmediğini söylediğine göre Tanrı, her şeyin başına bir yönetici koymuştur, hatta senin

³¹¹ Platon, *Yasalar*, 887b.

³¹² Platon, *Yasalar*, 907a.

³¹³ Platon, *Yasalar*, 716c-d.

³¹⁴ Platon, *Yasalar*, 717a-718b.

³¹⁵ Platon, *Yasalar*, 899d-e.

³¹⁶ Platon, *Yasalar*, 900d-e.

³¹⁷ Platon, *Yasalar*, 901e.

³¹⁸ Platon, *Yasalar*, 902a.

bile başına yönetici koymuştur.³¹⁹ Aslında buradan anlaşılıyor ki Platon, Tanrı-Devlet düzeninin benzerini kurmak istemiştir.

Platon'a göre hiç kimse Tanrı'nın adını ağzına alırken söz ve hareketlerinde yalancılık, dolandırıcılık ve sahtekârlık yapmamalıdır. Tanrıların en nefret ettiği şey, Tanrı'ya yalan yere yemin etmek ve üstlerine (amirlere) yalan söylemektir.³²⁰ Aslında daha önce de Antik Yunan'da din-devlet ilişkileri birbirinden bağımsız değildi. Din ve devlet özdeş kabul edilir ve tüm dini tapınak ve kutlamalar devlet tarafından idare edilirdi.³²¹ Platon da bu yaklaşımı, kurmak istediği ülkede (ideal devlette) yasalaştırıp denetim altına almaktadır.

Ruh-beden ayrımını ilk defa dile getiren elbette ki Platon değildir. Antik Yunan'da daha önce bunu temellendiren ve mistik bir boyut kazandıran Pythagorasçılardır. Böylece onlar ruhun bedenden önce varlığını kabul etmişler ve ruhun ölümsüzlüğünü beden değişimi ile (*ruh göçü, reincarnation*) açıklamışlardır. Bu inanç, ruhun bedenden farklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bunun temellendirilmesi gerekmektedir. Platon, bunun bilgiyle bağlantısını, *idealarla* ve insanın özü ile ilgili bağlantılarını sistematik hale getirmiştir.³²² Platon, bu inançla herkesin şu anda yaşadığı hayatın karşılığı olarak bir sonraki yaşamda daha iyi bir bedende ya da daha kötü bir bedende tekrar vücut bulacağını ifade etmiştir. Hatta *Devlet*'in en son bölümünde *Er* (Eros) adında birinin ölüp dirilişini ve onun yaşadıklarını anlatmaktadır. Aslında bakıldığında Platon, mitolojiye sert bir tavır takınmaktadır ama kendisi de eserlerinde birçok mite başvurmaktadır. Platon, belli ki kendisini idealar âleminin kavrayıcısı olarak kabul etmiş ve ideaları taklit etmek suretiyle ona en yakın şekilde tasavvur etmek için şiirsel dilden ve mitlerden yararlanmakta bir sakınca görmemiştir. Fakat burada önemli olan nokta, taklidi yapanın taklit ettiği şeyin ne olduğunu bilmesi, kavraması ve doğru canlandırabilmesidir. Masalcıların-hikâyecilerin anlattığı mitler ise gerçeklikten (*idealardan*) uzak şeylerdir.

Konumuza dönecek olursak Platon, anlattığı mite göre, Pamfilyalı Armenios'un oğlu Er, bir savaşta ölüyor ve on ikinci gün tam ölüyü yakacakları zaman adam diriliyor. Sonra da diğer dünyada (ahirette) gördüklerini halka anlatıyor. Buna göre; Er, öldükten sonra diğer ruhlarla birlikte geniş bir ovaya gider, daha sonra yukarıda iki kısım, aşağıda iki kısım olmak üzere bir bölümlere vardır. Ortada hâkimler bulunmaktadır ve bu hâkimler, ruhların dünyada yapıp ettiklerine göre ya ceza ya da ödül veriyorlarmış. Dünyada iyilik yapanlar, ödülleri ifade eden bir levha boyunlarına asılarak sağ taraftan yukarıya doğru çıkan bir merdivenle

³¹⁹ Platon, *Yasalar*, 903c.

³²⁰ Platon, *Yasalar*, 916e-917a.

³²¹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.206.

³²² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.308-309.

yukarı çıkartılmışlar. Kötülük yapanlar ise yaptıkları kötülüğü simgeleyen levhalar sırtlarına asılarak sol taraftan aşağı doğru gönderilmişler. İyiler, yukarı çıktıkça güzelleşmiş ve ödüllerden kat kat almışlar. Kötüler ise aşağıda yaptıkları kötülükler ölçüsünde cezalandırılıyorlarmış. Her ceza yüz sene sürüyormuş.

Tanrılara saygısızlık, aileye saygısızlık ve insan öldürmenin suçu bunlardan daha da uzun sürüyormuş. Tiranların durumu ise daha da ağırdır. Yaptıkları sebebiyle çoğu insan cezasını çektikten sonra kapıdan çıkarken tiranların çıkmasına izin verilmezmiş. Onlar *Tartaros*'un (cehennem) aşağısına gönderilirler. Sıra Er'e geldiğinde ona dokunmamışlar ve ondan etrafı gözlemleyip dünyaya gönderildiğinde herkese olanları anlatmasını istemişler. Kötüler, cezalarını çektikten sonra iyiler de ödülleri aldıkları sonra herkes geniş bir düzlükte toplanmış ve orada gökten aşağıya doğru zincir şeklinde bir ışık aşağıya iniyormuş, bu zincirin etrafında sekiz çember varmış, her bir çember kendi etrafında veya ters yönde dönüyormuş, bazısı yavaş, bazısı hızlıymış. Bu çemberlerin dışında üç kadın onlarla beraber dönüyormuş. Bunlar, kader'in kızları: *Lakheisis*, *Klotho* ve *Atropos*'tur. Bunlardan biri geçmiş, biri geleceği, biri de günümüzü simgeliyormuş. *Lakheisis*, tüm ruhlara seslenerek onlara yeni bir yaşam seçme hakkı olacağını söylemiş. (Platon, Yunan mitolojisinde kullanılan *Moiralar* olarak bilinen kader tanrıçalarını simgeleyen *Lakheisis*, *Klotho* ve *Atropos*'u benzer anlamlarda kullanmaktadır.) Seçilecek olan hayatlar ruh sayısından daha fazlaymış. Bu yüzden herkes seçeceği hayatta özgürmüş. Bu yüzden seçim anı en zor iştir.³²³

Bunun için üzerinde düşünülerek seçim yapılması gerekiyordu. Fakat ilk seçimi yapan düşünmeden yaptığı için bir Tiran hayatını seçmiş. Daha sonra çocuğunu dahi boğazlayacağını anlayınca pişman olmuş. Hâlbuki bu, daha önceki hayatında iyi biriymiş. Seçimine pişman olmuş fakat suçu kendinde değil kaderde aramıştır. Diğerleri de kimi paralı yaşamı, kimi güzelliği, kimi de ünü veya sağlığı seçer. O yüzden insan bütün hayatını Hades'e giderken nelerle karşılaşacağını bilerek yaşamalı. İsteğiniz sıradan bir yaşam olmalı ne bu dünyada ne öteki dünyada fazla uçlara gitmemek gerekir. İnsanı daha mutlu eden de budur.³²⁴ Herkes yaşamak istediği hayatı seçtikten sonra Lethe Ovası'na gitmişler ve ovada ne ağaç ne de ot, hiçbir şey yokmuş. Geceleyin Ameletos Nehri yakınlarında kalmışlar nehirden su içenler, başından geçen her şeyi unutmuş fakat Er, bu sudan içmediği için tüm olanları görmüş ve unutmamış. Dolayısıyla ruhumuz ölümsüzdür, istediği iyiliği, kötülüğü yapma serbestliğine sahiptir. Eğer yukarıya doğru olan yoldan ilerlemek istiyorsak her zaman

³²³ Platon, *Devlet*, 618.

³²⁴ Platon, *Devlet*, 619.

doğruluğun ve bilginin yanında yer almalıyız. Bu sayede hem kendimizle hem de tanrılarla huzurlu bir ilişkimiz olur.³²⁵

Yukarıda özetle anlatılan ölüp tekrar dirilen bir kişinin başından geçenlerden ruhun ölümsüzlüğü ve tekrar yeni bedenlerde doğması, hakkın yerini bulması ve Tanrı'nın varlığı konularının birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Platon, ruh göçü inancıyla kötülerin ruhlarının geçmişte yaptıklarının cezasını çekmek için ve peşinde koştukları beden sevgisi nedeniyle yeni bedenlere-hapislere girmesini gerekli görür.³²⁶ Yine kötülerin ruhlarının eşeklerin ve başka hayvanların bedenine gireceğini ifade etmektedir. O yüzden filozof olmayanların tanrıların katında kabul edilmeleri yasaktır.³²⁷ Örneğin dünyaya gelen insanlardan kötü ve korkak olanlar ikinci doğuşlarında kadın olarak dünyaya gelirler.³²⁸

Aslında Platon'un ruh göçü inancında kadınların ikinci sınıf olduğu anlaşılmaktadır. Ama daha önce de bahsettiğimiz gibi asker seçerken ve eğitim verilirken kadın-erkek eşitliğini savunmaktaydı. Muhtemelen Platon, özellikle ölüm-yeniden doğum döngüsünü Pythagorasçılardan değiştirmeden almıştır. Çünkü felsefi düşüncelerinden kadın ve erkeğin - mutlak olmasa da- eşit olduğu anlaşılmaktadır. Platon'a göre, bilgeliğin peşinden koşmak ruhu, bedene karşı cesaretlendirir ve insanları kurtuluşa sevk eder.³²⁹ İnsanlara kötülük yapmayan, beden zevklerini ve süslerini terk eden insan, kaderinden emin olmalıdır. Çünkü o, kendine özgü bir ölçülülük, cesaret, erdem ve hakikat süsleri ile süslenmiştir.³³⁰ Bu yüzden kötü olanların değişimi daha kötüye doğru olurken, iyi olanlar daha iyi olacak ve daha iyi bedenlerde doğacaklardır.

2.4. Adaletin Ahlaki-Etik Karşılığı

2.4.1. Haz ve Mutluluk

Etik problemlerin en başında en yüksek iyunin ne olduğu problemi gelmektedir. Bu probleme verilen yanıt, kişinin etik anlayışını yansıtır. Daha önce Sokrates'in başlattığı mutlulukçu (*eudaimonia*) anlayışını Platon, devam ettirmektedir. Dolayısıyla insanın amacı (*telos*, *erek*) bu mutluluğu yakalamaktır. Platon felsefesinin anahtar kelimelerinden biri *ideadır*. İdealar, mutlak-evrensel-özcü bir gerçekliğe sahip olan düşünceler âlemdir. Bu idealar yalnızca düşüncenin nesneleri değildirler; onlar, aynı zamanda insanın ahlaki

³²⁵ Platon, *Devlet*, 621.

³²⁶ Platon, *Phaidon*, 81e.

³²⁷ Platon, *Phaidon*, 82c.

³²⁸ Platon, *Timaos*, 91.

³²⁹ Platon, *Phaidon*, 83b.

³³⁰ Platon, *Phaidon*, 114e-115a.

eylemlerini yönelttiği *erekler*dir. Bu yüzden idealar, insanların onlara bakarak davranış ve düşüncelerini denetleyebildiği evrensel ölçütlerdir.³³¹

Platon'un etik anlayışının psikoloji, ontoloji ve epistemoloji anlayışından ayrı olmadığını ifade etmiştik. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz gibi insanın beden ve ruhtan oluşması ve insanın özellikleri itibarıyla üç kısma ayrılması mutluluk ve hazzın sınırlarını belirlemektedir. Buna göre her kısmın kendi ereğine (amacına) hizmet etmesi mutluluğu sağlarken, kendi ereğinden sapması da acıyı ve bazen de hazzı ortaya çıkarmaktadır. Platon, mutluluğu beden ve ruh arasındaki uyumla da açıklamaktadır. Buna göre, bedensel istekler ne baş olmalıdır ne de yok olmalıdır. Bu açıdan onun düşüncesi, mutluluğu hazzcılık olarak gören Kirene Okulu filozoflarından ve mutluluğu dünyaya sırt dönüp her türlü hazdan kaçmaya çalışan Kinik Okulu filozoflarından ayrılır.³³² Platon, *Philebos* diyalogunda hazzın kaynağını *Aphrodite* tanrıçasıyla ilişkilendirir.³³³ Hatırlanacak olursa mitoloji bölümü işlerken bu tanrıça, Kronos'un babası Uranos'un hayâ organlarını kesmesi sonucu toprağa saçılan kanlardan türemiştir. Bu mitem de hareket ettiğimizde geleneksel Yunan anlayışında da hazzın kaynağının akılsal değil, cinsel güdüler ve istekler olduğu anlaşıyor. Ama Platon, mutluluk anlayışını haz üzerine değil, akla yakın olan bilgi ve bilgelik üzerine kurmaktadır. Dolayısıyla iyilik ve mutluluk, her akıllı insanın ulaşmaya çalışacağı dünyadaki bütün şeylerden daha kemalli ve mükemmel olanıdır.³³⁴

Platon, mutluluk konusunda Sofistlerden de ayrılır. Sofistler, mutluluğun bireysel haz ve isteklerin karşılanması olduğunu ve her insanın özünde de haz, eğlence, hırs ve para kazanmak olduğunu ifade ediyorlardı.³³⁵ Ancak Platon, haz ve acı konusunda dengeli bir tavır takınır. Ona göre, akıllı ve bilge bir insan hazzı ve acıyı ne az ne de çok yaşar.³³⁶ Bu yaklaşım, daha sonra Aristoteles'in ahlak anlayışının merkezi olacak olan, *orta* olma, arayış bulma ve dengeli olma olarak ifade edilebilir.³³⁷ Zaten böylesi bir yaklaşım insanın davranışında, sözlerinde ve düşüncelerinde sağlandığında mutluluk da elde edilir. Ayrıca Platon'un mutluluk anlayışında temel ilkelerden biri de şudur:” Mutlu yaşamının birinci koşulu bizzat haksızlık yapmamak ve başkalarından haksızlık görmemektir.”³³⁸ Bu yaklaşımın aynısını daha önce Sokrates'te görmüştük. Yani başkasının sana haksızlık etmesi, senin ona yapmandan daha iyidir. Mutluluk, aslında hiçbir haksızlığın yaşanmadığı bir barış

³³¹ Özlem, D. (2019), *Etik-Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul, s.48-49.

³³² Özlem, D. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.54.

³³³ Platon, *Philebos*, 12b.

³³⁴ Akyüz, Y. (2020), *Platon'da Erdem Anlayışı*, Eğitim Yayınevi, Konya, s.40.

³³⁵ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.39-40.

³³⁶ Platon, *Philebos*, 33b.

³³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s.63.

³³⁸ Platon, *Yasalar*, 829a.

ortamıdır. Zaten iyi bir devlet, barış içinde yaşar; kötü devlet ise iç ve dış savaşlardan kurtulamaz. Mutluluk, devlet içinde ise halkın kendi sınıfına sadık kalması, işini iyi yapmasıyla sağlanabilir. Yani demirci, aynı zamanda marangozluk yapmamalıdır. Herkes, bir meslek ile uğraşmalı ve bundan geçinmelidir.³³⁹ Demek ki mutluluk, iş hayatındaki başarı ve uzmanlıkla da ilgilidir.

Platon, *acıyı* ruhsal bir etki olarak açıklar. Kızgınlık, korku, istek, üzüntü, aşk, kıskançlık ve buna benzer acıların insanın ruhuna ait acılar olduğunu ifade eder. Homeros'un dediği gibi öfke, petekten taşan baldan daha tatlıdır. Öfke; içinde haz ve acıyı karışık barındırır. Kıskançlık; acı bir şey, gülmek ise haz verir. Dostlarımızdan birinin komik duruma düştüğünü gördüğümüzde haz ve acı bir arada bulunmuş olur.³⁴⁰ Bir de bilimlere bağlı hazlar vardır ki onlar, saf hazlardır ve çok az sayıda insan bunları elde edebilir. Hazzın şiddetini de ölçü belirler. Şiddetli hazlar ölçüsüz, hafif şiddetteki hazlar ölçülüdür. Ölçüsüz hazlar sonsuz grubuna, ölçülü hazlar sonlu grubuna girer.³⁴¹ Peki, haz mutlak mıdır? Değişmez midir? Her oluş, bir varlık içindir. Eğer ki haz, oluşa bağlıysa bunun bir varlık için olması gerekir. Kendisi için var olanı her zaman iyi grubuna dâhil etmeliyiz. Haz, bir oluş içinde varlık kazanıyorsa o halde hazlar, gerçek iyi değildirler.³⁴² Zaten bakıldığında aklın ürünü olan saf bilgelik, içinde haz ve acı barındırmaz.³⁴³ Hazlar arasında nasıl ki saf olanlar varsa, bilimlerde de saf olanlar vardır. Bilimlerde sayı ve ölçünün ağır basanları (mimarlık, astronomi gibi) gerçek filozoflardan pay alırlar ve doğruluk-kesinlik açısından da diğerlerinden üstündürler. Birazcık akıllı olan herkes, gerçek bilginin varlık bilgisi olduğunu bilir. Bu bilgi ise gerçekten var olana ve özü değişmeyeine ilişkin bilgidir.³⁴⁴ Bu yaklaşım, Sofistlerin anı yaşamak olarak anladığı haz ve mutluluktan farklı olarak onun evrenselliğini, değişmezliğini, sürekliliğini gösterir. Platon, sadece bedensel istekleri tatmin etmenin ötesinde ruhu yüceltmeye, tanrısal olana yönelmeye ve onu beslemeye odaklanır. Bu yüzden de Platon, kimi düşünürler arasında Tanrı ve akıllı aynı anlamda kullanan “tanrıbilimci” veya moralist (ahlakçı) bir filozof olarak kabul edilmiştir.³⁴⁵ Platon, bu yaklaşımını toplumsal hayatta da sürdürür. Çünkü insanın mutlak amacı mutlu olmaksa bunu ancak toplumda gerçekleştirebilir. Bu yüzden iyi yurttaş olmak, iyi insan olmaya götüren bir yoldur.

³³⁹ Platon, *Yasalar*, 846e-847a.

³⁴⁰ Platon, *Philebos*, 48a-50a.

³⁴¹ Platon, *Philebos*, 52b-c.

³⁴² Platon, *Philebos*, 54d.

³⁴³ Platon, *Philebos*, 55a.

³⁴⁴ Platon, *Philebos*, 57b-58a.

³⁴⁵ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.41.

2.4.2. Erdemler

Erdem yani *arete*, “bir işlevi yerine getirme yeterliliği, becerisi ve kapasitesidir. Erdem, bir şeyin, bir organizmanın kendi işlevini yerine getirmesiyle belirir.”³⁴⁶ Platon’un toplumsal düşünceleri çerçevesinde aslında hareket noktası, insanın nasıl erdemli olacağıdır.³⁴⁷ Erdemler, ruhun her bir kısmının kendi görevini yapmasına göre ayrı adlar almaktadır. Platon, erdemleri ilk dönem eserlerinde farklı farklı eserlerde ele almışsa da bir karara varamamıştır. Bu bağlamda *Menon*’da erdem; *Lakhes*’te cesaret; *Kharmides*’te bilgelik; *Devlet*’in birinci kitabında *doğruluk-adalet* konuları işlenmiştir. Platon’un geç dönem eserlerinde görüşleri netlik kazanmıştır. Fakat erdemlerin neler olduğu, sıralamasının ne olduğu konularda farklı zamanlarda farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Örneğin *Devlet*’te adaletin dört şeyde olduğunu söyler. Buna göre dört erdem vardır ve bunlar: bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir.³⁴⁸ *Yasalar*’da erdemlerin sıralaması ve kısmen isimleri değişmektedir. Buna göre, tanrısal iyilerin önde gelini aklı başındalık, ölçülülük, bu ikisinin bir araya gelmesiyle oluşan adalet ve son olarak yiğitlik.³⁴⁹ Platon’un bu düşünce değişimine zaman zaman değinmiştik. Çünkü Platon yaşlandığında biraz daha yumuşamış ve *Devlet*’teki katı tutumunu törpülemiştir. Erdemler konusunda da yiğitliği sona bırakması ve aklı başındalığı tüm yurttaşlar için düşünmesi askeri yönü ağır basan bir devlet düşüncesinden hukuk ve ahlak üstünlüğünü önceleyen bir devlet düşüncesine geçiş yaptığı anlaşılmaktadır.³⁵⁰

Platon açısından zengin olan değil, güçlü olan değil, yakışıklı veya güzel olan değil erdemli olan mutludur.³⁵¹ Peki, erdemler bağımsız birer yeti midir? Bir içgüdü müdür yoksa bir kader midir? Yani insanın erdemi elde etmesinde bir müdahalesi var mıdır, yok mudur? Platon, *Menon*’da erdemin bir bütün olduğundan birbiriyle sıkı ilişki içerisinde olduğundan bahsetmektedir. Buna göre, adalet ile birlikte olan erdem olacaktır. Ama adalet, erdemin kendisi değil; bir parçasıdır. Bu yüzden erdemin kendisini bilmeden bir parçasını bilmek mümkün değildir.³⁵² Demek ki erdemler farklı adlar alsalar da birbirinden ayrılmayan parçalardır. Nasıl ki insan gözüyle, kulağıyla, ağzıyla ve diğer organlarının tümüyle insan ise erdemli olmak da bilge olmak, cesur olmak, ölçülü olmak ve adaletli olmaktır.

Peki, erdem, nasıl elde edilir? Başka bir deyişle erdemler öğretilir mi? Yani erdemler bilginin konusu mudur? Ruh anlayışında ruhun ölümsüzlüğünü ifade etmiştik. Ruh hem ölümsüzdür hem de birçok kez doğduğuna göre, bütün her şeyi hem burada hem de

³⁴⁶ Özlem, D. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.53.

³⁴⁷ Platon, *Yasalar*, 770c-d.

³⁴⁸ Platon, *Devlet*, 427-430.

³⁴⁹ Platon, *Yasalar*, 631c.

³⁵⁰ Akyüz, Y. *Platon’da Erdem Anlayışı*, s.49.

³⁵¹ Platon, *Gorgias*, 470e.

³⁵² Platon, *Menon*, 78e-79c.

Hades 'te gördüğünden öğrenmediği bir şey yoktur. Dolayısıyla ruh, erdemi önceden biliyordu ve şimdi de insana düşen şey, onu keşfetmek, açığa çıkarmak ve *hatırlamaktır*. Ki bu hatırlamaya *öğrenme* denmektedir. Hele ki cesur ve öğrenmekten korkulmuyorsa! Nitekim aramak ve öğrenmek, bütünü hatırlamaktır.³⁵³ Demek ki erdemler, bilgi konusudur ve öğrenilebilir. İnsanın özünde ve ruhunda bu tanrısal bir iz olarak vardır. Eğer erdem, bilgiyse öğretilir ve böylece erdem; iyi yapar, iyi olan ise faydalıdır. O halde erdem, faydalıdır. Faydalı olan şeylere bakacak olursak, bunlar: sağlık, güzellik, güç, zenginlik gibi şeylerdir. Ancak bunların bazen zararlı olduğu da görülüyor. O zaman bunlar doğru kullanıldığında yararlı, doğru kullanılmadığında zararlı olacaktır.³⁵⁴ Böyle bir durumda da şöyle bir çıkarım yapılabilir: Her erdemli olan, faydalıdır; fakat her faydalı olan, erdemli değildir. Akla dayanıp dayanmadığına göre davranışlar faydalı ya da zararlı olur. O halde erdem, yararlı bir şey olarak bir tür akıl olması gerekir. Zenginliği de ruh, akla dayalı olarak doğru bir şekilde kullanıp onu egemenliği altında tutarsa onları yararlı hale getirir.³⁵⁵ Dolayısıyla cesaret, ölçülülük ve adalet ancak haz ve acıların bilgelikle yer değiştirilmesiyle elde edilebilir. Böylece “gerçek erdem, arzuların uzağında kalarak bilgeliği ölçülülük, cesaret, adalet aracılığıyla aramaktır.”³⁵⁶

Erdemler, değişmeyende olduğuna göre ve erdem; ruhsalın, akılsalın ve *epistemenin* bir faaliyeti olduğuna göre onu elde etmek hazzı elde etmekten daha zor olmalıdır. Platon da böyle bir zorluğu Hesiodos'tan bir alıntıyla açıklar: “Kötülüğün yolu düz ve kısadır, terlemeden geçilebilir. Erdemin yolu ise sarp ve uzundur. Tanrı, erdemle yolumuza alın teri koymuştur. Elde edilmesi zor, fakat elde edilince her şey kolaylaşır.”³⁵⁷ Erdemli kişinin davranışlarına gelirsek, erdemli kişi; yerine göre öfkeli, yerine göre de yumuşak olmalıdır (orta halli bir öfke gücü).³⁵⁸ Erdem, Platon açısından tüm kente yayılmasıyla hedefine ulaşabilir. Aksi takdirde bir kişi istediği kadar bilge olsun yönetimde olmadığı sürece hak yerini bulmayacaktır. Çünkü bilgelerin hak ettiği yer yöneticiliktir. O yüzden bir kentin mutlu olabilmesi için daha iyi surlara, gemilere, tersanelere, nüfusa, yollara, köprülere ya da toprak büyüklüğüne değil erdeme ihtiyacı vardır. Kentte insanların başına buyruk hareket etmelerini değil, adalet ve bilgelikle davranışları aşılmalıdır. Bir kentte erdem yoksa kötü davranışların önüne geçilemez. O halde mutlu olmak için yönetimi değil erdemi ele geçirmek gerekir.³⁵⁹ Burada şunu da tekrar hatırlatmak gerekir ki insan, toplumun parçasıdır. İnsan, topluma aittir

³⁵³ Platon, *Menon*, 81c-d.

³⁵⁴ Platon, *Menon*, 87c-88a.

³⁵⁵ Platon, *Menon*, 88d-e.

³⁵⁶ Platon, *Phaidon*, 69a-b.

³⁵⁷ Platon, *Yasalar*, 718e-719a.

³⁵⁸ Platon, *Yasalar*, 731d.

³⁵⁹ Platon, *Alkibiades I-II*, 134b-235b.

ve bu yüzden topluma borçludur. Bu düşünce, Platon'da ahlaklılık ile toplum arasında ya da ahlaklılık ile başkası için kaygılanma, sorumluluk alma arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir.³⁶⁰ O halde şimdiye kadar ele aldığımız toplum, ruh ve erdemlerin şemasını çoban ve madenler metaforuyla şu şekilde tablolayabiliriz.

Tablo 2.3 Sınıfların Erdemleri Tablosu

Toplumsal Sınıf	Ruhsal Sınıf	İnsan Çeşidi	Madeni/Kıdemi	Erdemi
Yönetici	Akıl	Bilgi-sever	Altın/ Çoban	Bilgelik
Askerler	Öfke Gücü	Din-sever/ Ün-sever	Gümüş/ Köpek	Cesaret
Çiftçiler/ Üreticiler	İştah ve İstekler	Para-sever	Demir/ Sürü	Ölçülülük

Yukarıdaki tablo aslında Platon felsefesinin çoğunu özetler niteliktedir. Eğer ki toplum yukarıdaki şekilde sınıflandırılırsa ve her bölüme iş paylaşımı doğru verilirse toplumda adalet sağlanır. Aslında tam ve mükemmel olan adalet de toplumdaki adaletin sağlanmasıdır. Kişinin adaletli olması mümkünse de hak ettiği değeri göremez. Bu toplumsal sınıf dağılımı doğru düzenlenmez ve alt üste, üst alta geçerse haksızlıklar başlar. Başka bir deyişle halktan biri veya bir asker yönetici olursa adalet sağlanamaz. Çünkü her sınıfın bir özelliği vardır, yöneticiliği, bilgeliği bilmeyen birine verip kral yapmak, ehliyetsiz birine araba vermek gibi bir şeydir. Her bir sınıfın erdemi ise kendine özgüdür. Buna göre yöneticiler bilge; askerler cesur; halk ölçülüdür. Hemen şunu da eklemek gerekir ki yönetici bilge olduğu zaman otomatik olarak cesur ve ölçülü olmak zorundadır. Çünkü bilge olanın korkak ve ölçsüz olması bilgeliğine hanel getirir ve onu bilge yapmaz. Aynı şekilde askerler de cesur olmakla birlikte ölçülüdürler. Ama onların eksiği, bilgelikten pay almazlar. Halkın ise sadece ölçülülüğü vardır. Onların sınıfında bulunan-konuşulan değerler; para, mal-mülk, cinsel istek vb. ihtiyaçlardır. Halkın erdemi ise bunlarda aşırılıklara kaçmayıp ölçülü olmasıdır. Tüm bunların sağlanmasıyla adalet gerçekleşir. Şimdilik şöyle bir çıkarım yapmak mümkündür: Adaletin eksiksiz sağlanması için bütün toplumun doğru sınıflandırılması ve tüm sınıfların erdeme göre oluşturulmasına bağlı olduğuna göre bunu sağlayabilecek tek kişi yöneticidir. Yönetici bilge olursa askere cesaret erdemini, halka da ölçülülüğü vazeder-emreder. O halde toplumda adalet varsa doğru yönetici baştadır. Toplumda haksızlıklar baş göstermişse kötü

³⁶⁰ Cevizci, A. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.163.

yönetici baştadır. Başka bir deyişle baş iyiye alt organlar da iyidir; yine baş kötüye alt organlar da kötüdür. Bu açıdan bakıldığında Platon'un ahlak ve toplum anlayışı tepeden inmecidir. Bunun ayrıntısı için bilgenin kim olduğu, erdeminin ne olduğu ve yöneticinin neye göre yönetmesi gerektiğine bakmak gerekir. Bu yüzden her bir erdemi ayrı ayrı ele almalıyız.

2.4.2.1. Bilgelik

Platon'un özellikle *Devlet*'te ele aldığı ilk erdem, bilgeliktir. *Sofos-Sophia* kavramıyla ifade edilen bu erdem, en üst derecededir. Platon, *Mektuplar* eserinde Dion'un dostu Aristodoros'a yazdığı mektupta Aristodoros için felsefeye gereken bilgeliğin onda var olduğunu bildirir. Ve gerçek felsefenin *metanet*, *sadıklık* ve *açık yüreklilik* olduğunu ifade eder.³⁶¹ Demek ki bilgeliğin göstergeleri metanet, sadıklık ve açık yüreklilikmiş. Platon, bilgeliğe çok iyi bir salt zekâya ve iyi bir hafızaya sahip olmaktan öte bir anlam katmaktadır. Mesela geniş ve sağlam bir hafızaya sahip olmak yetenek işi olduğundan bilgelik değildir. Bilge kişi, aynı zamanda iyi bir vatandaş; toplum içinde doğruluk ve ölçülülük ile emreden ve boyun eğen bir insandır.³⁶² Bilgelik, akılla ilişkili olduğu için ruhsal bir kaynağı vardır. Bu yüzden ruh olmayan yerde, bilgelik ve akıl da olmaz.³⁶³

Bilgelik, öyle ulvi bir şey ki neyi, ne zaman, ne kadar yapmanın ölçüsünü belirleyen erdemdir. Buna göre hem her türlü erdem ve ahlak üstünlüğü bilgeliğe dayanır hem de bilgelikle iyinin ve kötünün bilgisine ulaşılabilir.³⁶⁴ Dolayısıyla insanın hesaplayan yanı olmazsa ya da olması gereken seviyede değilse diğer yanlar ona baskın gelir ve hastalıklara sebebiyet verir. Bu bakış açısını toplum için de düşündüğümüzde toplumda bilgelerin olmayışı o toplumun fesadının ve yok oluşunun sebebidir. Şayet bilge adamları toplum içinde barındırmaz, onlara hak ettiği değeri vermezsek, yapılan kötülük sadece ona değil tüm topluma olur. Çünkü o, toplum aklını temsil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde dahi filozof ve bilim adamlarına değer verilmeyen toplumlar, geri kalmış ve adaletten uzak kalmışlardır. Çünkü hesap kitabı yapan adamları ya sindirmişlerdir ya da başka ülkelere kaçırtmışlardır (beyin göçü). Saf bilgelik, içinde haz ve acı barındırmaz.³⁶⁵ Platon, bilgeliği uyumla ilişkilendirir. Uyum olmadan bir düşünce kırıntısı dahi ortaya çıkamaz. Uyumların en güzeli ve en büyüğü bilgeliktir. Akla uygun yaşayan kişi, bu bilgelikten pay almıştır.³⁶⁶

³⁶¹ Platon, *Mektuplar*, 358c.

³⁶² Platon, (2020), *Minos-Epinomis*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 976c-d.

³⁶³ Platon, *Philebos*, 30c.

³⁶⁴ Demir, A. (2006), *Platon'da Adalet Kavramının Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi, (YL Tezi), s.45.

³⁶⁵ Platon, *Philebos*, 55a.

³⁶⁶ Platon, *Yasalar*, 689d.

Platon, aşk konusunu işlediği *Şölen* diyalogunda bilgeliği -Diotima adında bir karakter diliyle- aşk ile ilişkilendirir. Buna göre, aşk kendisi güzel değil, güzele meraklıdır. Güzellik Tanrı'sı Aphrodite'nin doğduğu gün aşk, Poros adında bir babadan Peni adında bir annenin rahmine girer. Aşk; inatçı, cesur ve hırslıdır. Aşk, felsefeye meraklıdır.³⁶⁷ Bilgili kişi de cahil kişi de felsefeyle ilgilenmez. Çünkü biri zaten biliyor, biri de bilmediğinin farkında değildir. Ancak bu ikisinin ortasında bulunan felsefeyle ilgilenir. Aşk da bunlardan biridir. “Bu durumda aşk, filozof olmalıdır ve filozof olan da bilgelik ve cahillik arasında yer alıyor demektir. Böylece aşkın babası bilgedir, annesi ise cehalettir.”³⁶⁸ Aşk, iyi olana her zaman sahip olma isteğidir.³⁶⁹ Aşk, bir tür ölümsüz olma isteğidir ve canlılar da bu yüzden üreyerek neslini devam ettirmek ister. Fakat önemli olan ruh üremesidir. O da bilgi peşinde koşmakla, erdemi, güzeli bulup onu yaşamakla ve son olarak güzeli kendinde barındıran güzeller bilimini elde etmekle olur. Ruhun üremesinden doğanlar, düşünceler ve mükemmelliklerdir.³⁷⁰

Demek ki bilgeliği de aşk gibi düşünebiliriz. Nasıl ki âşık maşuku arzuluyor ve onunla birlikte olmak istiyorsa bilge kişi de bilgiyi arzuluyor ve onla birleşmek istemektedir. O yüzden filozofun tanımı bilgeliği seven anlamında philo-sophia kelimelerinden türemiştir. Erdemler özelinde düşündüğümüzde bu erdem, tam olarak filozofların erdemidir. Dolayısıyla akıl ve akla dair faaliyetleri en iyi bunlar bilebilir. O halde toplumun tüm sınıflarının erdem ve ahlak üzere yönetilip mutlu olması isteniyorsa devleti-kenti filozoflar yönetmelidir. Erdemler içerisinde tanrısallığın ve aklın en ön planda olduğu erdem, bilgeliktir. Ama *Kharmides* diyalogunda bilgelik hakkında bir tanıma-sonuca varılamaması da göstermektedir ki bilgelik, sadece kelimelerle tanımlanabilecek bir şey değildir; bilgelik, ruhsal hissiyattan ve yaşamdan (pratikten) bağımsız olarak ifade edilemez.³⁷¹ Yani bilgelik sadece teorik bir faaliyet olamaz, pratikle uygunluk arz etmesi gerekir.

2.4.2.2. Cesaret

Platon'un cesaret (*tharros*) erdemini işlediği diyalog *Lakhes* 'tir. Burada cesaretin ne olduğu sorusuna cevap bulunamaz. Ancak bazı ipuçlarını tespit etmek mümkündür. Çünkü cesaretin ne olmadığı hakkında bazı tespitler yapılmıştır. Buna göre; cesaret, sadece nelerden korkup nelerden korkulmayacağını değil aynı zamanda tüm iyilik ve kötülüklerin

³⁶⁷ Platon, (2018), *Şölen*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 203c-e.

³⁶⁸ Platon, *Şölen*, 204b.

³⁶⁹ Platon, *Şölen*, 206a.

³⁷⁰ Platon, *Şölen*, 208e-209a.

³⁷¹ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.57.

bilinmesidir. Bunları bilene de erdemli deriz.³⁷² Dolayısıyla bilinçsiz bir şekilde uygulanan kaba kuvvet cesaret değildir. Hatta cesaret, sadece kaba kuvvette olacak diye bir şey yoktur. Örneğin denizde fırtınaya yakalanan kaptanın dümeni ne tarafa döndüreceğinde cesaret yok mudur? Mallarını boşaltması gerektiğinde, geri dönmesi veya bambaşka bir tarafa yönelmesi gerektiğinde alacağı risk, cesareten sayılmayacak mı?³⁷³

Bir tüccarın bir mal alırken o malın telef olması pahasına, ucuzlama ihtimaline karşı da olsa satın almasında cesaret yok mudur? Kapıya gelen silahlı sarhoştan kaçmak, korkaklık mı sayılmalıdır? Bu yüzden hangi hareketin ne zaman yapılması gerektiğini bilmek çok önemlidir. Bunun için de bilgili olmak cesaret iken, bilgisizlik korkaklıktır. Cesaret, korkulacak ve korkulmayacak şeyler hakkındaki bilgidir.³⁷⁴ Yani gözü kara bir şeye dalmak ve yiğitlik göstermek cesaret değildir çünkü niye saldırdığını ve niye öfkeli olduğunu bilmek cesaretin bir parçasıdır.

Antik Yunan'da genel olarak cesaret denildiğinde savaştaki kahramanlıklar akla gelirdi. Çünkü o dönemde Yunanlılar hem kendi aralarında hem de Perslerle sık sık savaşıyorlardı. Zaten benzer bir yaklaşımı Homeros'un *İlyada*'sında da görmüştük. Orada savaşın nedeninden çok kahramanların yiğitliğinden bahsedilir. Ama Sokrates ve Platon'da cesaret, ruhun her yerde ve her zaman hazır bulunmasıdır.³⁷⁵ Platon, cesaret erdemini kişide öfke yetisinin kontrolü için kullanılırken; toplumda halkın güvenliğini sağlamak için kullanır. Çoban metaforunda cesur kişinin denk geldiği görevli köpektir. Burada köpeğe düşen görev, yurttaşlarını tanıması ve onlara saldırmamasıdır. Diğer taraftan da tehlikeyi ve düşmanı tanıyıp kuyruk sallaması, havlaması ve gerektiğinde tehlikeyi bertaraf etmek için ısırması da temel görevlerindendir.

Platon, *Devlet*'te de asıl yiğitliğin devletin bekasını sağlamak için yöneticinin (aklın) belirlediği ilkeler uğrunda savaşmak olduğunu ifade eder.³⁷⁶ Zaten askerler, kimden korkup kimden korkmayacağını bilgisini devletin onları eğitme sürecinde öğreneceklerdir. Çünkü cesaret eğitimi verilmezse insanın ölçüyü aşması durumunda ya saldırgan olacak ya da korkak olacaktır. O yüzden asker sınıfının cesaret erdeminin yanında ölçülülük erdemi de vardır. Askerlerin korkak olmamaları için bedenleri idmanla geliştirilecek, saldırgan olamamaları için de ruhları müzikle yumuşatılacaktır. Daha önce eğitim başlığı altında ifade ettiğimiz gibi askerler ölçüyü aşmaması için mal-mülk sahibi olmayacaklar, çocuklar ortak ve devletin

³⁷² Platon, (2018), *Lakhes*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 199c-d.

³⁷³ Platon, *Lakhes*, 191d.

³⁷⁴ Platon, *Protagoras*, 360.

³⁷⁵ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.64.

³⁷⁶ Platon, *Devlet*, 429.

olacaktır. Yeme içmeleri de ne az ne de çok olacaktır. Tüm bunlar dengede tutulduğunda ülke korunaklı olur ve tehditlere karşı teyakkuzda olur.

2.4.2.3. Ölçülülük

Ölçülülük (*enkrateia*), erdemler arasında tüm toplumsal sınıflarda görülen tek erdemdir. Yani yönetici bilge olduğu için aynı zamanda cesur ve ölçülüdür de. Yine asker, cesur olduğu için yöneticinin de telkinleriyle ölçülüdür de. Alt sınıf çiftçiler-üreticilerin ise tek bir erdemi vardır, o da ölçülülüktür. Şöyle bir soru sorulabilir: bilgelikten yoksun sıradan halk ölçülü olmayı nasıl bilecek veya sağlayacak? Platon, aslında bu durumun farkındadır çünkü halk, zevklerini ve temel ihtiyaçlarını karşılamamanın peşindedir. İnsanların pek azı (birkaç kişi) gereksinimler ve arzular karşısında ölçülü kalmayı başarabilir.³⁷⁷ Dolayısıyla halkın ölçüyü, tartıyı, ortayı ve dengeyi sağlaması kendi başına mümkün görünmemektedir. O yüzden Platon, ölçülülüğü halka telkin etmeyi ve onlara öğretmeyi eğitim ve alışkanlıklarla kazandırmaya çalışmaktadır. Bu eğitim dahi yeterli değildir, olur da verilen eğitim bazen olumlu sonuç vermezse devreye yasalar girecektir. Yasalar da halkın erdemi yani ölçülülüğü dikkate alınarak oluşturulacaktır. Yani Platon, halkın erdemini devlet eliyle ve askerlerin yardımıyla sağlamaya çalışmaktadır.

İki aşırı ucun (ifrat-tefrit) ortalamasını yakalama ve bu anlamda bir terazi misali ortadan eşit olarak tutmak Platon ile başlamamıştır. Nitekim yapılan çalışmalarda Sokrates öncesi (*pre-Sokratik*) filozofların bir kısmının bu düşüncede olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüncüyü Demokritos'un ahlak anlayışındaki itidal fikrinde de Pythagorasçılar'ın zıtların *ortalama* içinde erimesi anlamında bir *orta*, *uyum* düşüncelerinde de görmek mümkündür. Ve onlar bunu müzikteki *ahenkle* ilişkilendirip zıtlıkların uyumu, farklılıkların birleşimi, muhaliflerin barışı olarak anlamlandırmışlardır.³⁷⁸ Bu da Platon'dan önce bir ölçülülük anlayışının var olduğunu göstermektedir. Hatta ölçülülüğü daha geriye götürmek bile mümkündür. Daha önce de bahsettiğimiz gibi mitoloji yazarı Hesiodos da ölçülülüğe vurgu yapmıştı. Platon'un ölçülülüğe yaklaşımı ise insanı ve toplumu tanımlamasıyla farklılaşır. O, *Yasalar*'da insanın üç gereksinimi olduğunu söyler: yeme, içme ve aşk (güçlü bir cinsel istek). Ona göre, bu gereksinimler doğru yönlendirilirse insanı erdeme götürür; kötü yönlendirilirse erdemsizliğe götürür.³⁷⁹ Dolayısıyla Platon'un *ölçülülük* erdemi bu üç şeyin uyumlu hale gelmesidir, bir amaca hizmet etmesidir ve iki aşırı uçtan kaçınmaktır. O halde

³⁷⁷ Platon, *Yasalar*, 918c-d.

³⁷⁸ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.69.

³⁷⁹ Platon, *Yasalar*, 782d-e.

doğruluk uyumdaysa, ahenkteyse ve ölçüdeyse; yanlışlık da uyumsuzluktur. Bu yüzden bedendeki uyum, sağlığa; uyumsuzluk ise hastalığa neden olur.

Dürüst davranış iyiliğe, yanlış davranış kötülüğe neden olur.³⁸⁰ Nasıl alınırsa alınsın bir şeyde ölçü ve oran yoksa bu durum onu ve izleyenleri yok eder. Bu durumda o, artık karışım olmaktan çıkar ve sadece zarar veren karışık bir şeye dönüşür. Güzellik ve fazilet, ölçü ve oran içinde görünür.³⁸¹ Her şeyin erdemini yapan düzendir. Mutlu olmak isteyen kişi de ölçülü olmalı ve aşırılıktan kaçınmalıdır.³⁸² Ölçü, bir sanattır ve bizim kurtarıcımızdır. Bizce gerçeği gösterir, bu yüzden ruhumuzu rahatlatır ve bizi de kurtarmış olur. Bir şeyin büyüklüğünü-küçüklüğünü belirleyen göz değil, ölçüdür.³⁸³ Bu yüzden küçük gemiye büyük yelken, zayıf bedene fazla yiyecek, kaldıramayacak adama büyük yetki verilirse ölçüyü aştıkları için gemi batar, adam hastalanır, yönetici de adaletsizliğe saplanır. Ölçüyü bilip adaletsizlik illetini engellemek ise yasa koyuculara bir vergidir.³⁸⁴ İyi olan her şey, güzeldir ve güzel olan da orantısız değildir. Bir canlının güzel olabilmesi ancak orantılı olması halinde gerçekleşir. En önemli orantılar sağlık ve hastalık, iyilik ve kötülük ya da ruh ve beden arasındaki orantılardır.³⁸⁵

Peki, bedeninin fazlasını istemesini engellemek, kendini bastırmak değil midir? Fazlasını alma imkânı varken azını almak ahmaklık olmaz mı? Platon, bu durumu şöyle açıklar: Kendine engel olma, kendini köleleştirmektir. Bir insan, kendisinin kölesi ise aynı zamanda efendisidir de. İnsanda bir iyi, bir de kötü yön vardır. İyi yan, kötü yanı yönetiyorsa kendine engel olduğunu gösterir. Devlette de aynı şey geçerlidir, iyi yan kötü yanı egemenliği altına almışsa devlet kendine hâkimdir. Fakat iyi yanın kötü yana hâkim olduğu insan sayısı çok azdır. Eğer bir devlet zevklere ve isteklere hâkim durumdaysa, o devlet bizim devletimizdir. Ve yine ölçülülük hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin özelliğidir.³⁸⁶ Ölçülülük; bilgelik ve cesarete benzemez. Toplumun bir kısmının bilge, bir kısmının cesur olması tüm ülkeyi bilge ve cesur yapar. Fakat ölçülülük herkeste ve her tabakada olacak ki vatandaşlar arasında uyum olsun.³⁸⁷

Platon'un erdem anlayışını günümüze uyarlarsak bir devletin gelişmiş sayılması için o ülkedeki herkesin filozof, bilim adamı ve aydın olmasına gerek yoktur. Bir kesimin bu işle ilgilenmesi tüm toplumu gelişmiş yapar. Demek ki zevkleri, yemekleri, cinsel arzuları,

³⁸⁰ Platon, *Devlet*, 444.

³⁸¹ Platon, *Philebos*, 64e.

³⁸² Platon, *Gorgias*, 506d-507d.

³⁸³ Platon, *Protagoras*, 356-357.

³⁸⁴ Platon, *Yasalar*, 691c-d.

³⁸⁵ Platon, *Timaos*, 87.

³⁸⁶ Platon, *Devlet*, 431.

³⁸⁷ Platon, *Devlet*, 432.

müziği, sanatı, doğayı ve hatta dini dahi güzel yapan uyumdur. Uyumun olabilmesi için de belli bir ölçüsünün olması gerekir. Bu ölçü ne az olmalı ne de çok olmalıdır. Bakıldığı zaman Platon, ne kadar ideaların ve ruhun gerçekliğine inansa da insanın pratik yaşamında ahlaki ilkeleri yaşaması için temel ihtiyaçları ve bazı istekleri karşılaması gerektiğine bir itirazı yoktur. Bu yüzden Platon açısından böylesi isteklerin aşırı fazla olmasını istemek, nasıl ki aşırı bir uç ise; hiç istememek de diğer taraftaki aşırı uçtur. O yüzden erdem, bunların orta hallisinden faydalanmayı gerektirir.

2.4.2.4. Adalet

Platon'da tüm erdemlerin en üstünde adalet (*dikaio syne*) erdemi vardır. Buna göre adalet, neyin yönetip neyin itaat etmesi gerektiği sorusuna cevap oluşturan ahenkli bir ilişkiler bütünüdür.³⁸⁸ Çünkü tüm erdemlerin oranını tespit eden, hükmünü kesen ve dağılımını yapan adalettir. Yukarıda *Devlet*'in adalet tartışmasıyla başladığını ifade etmiştik. Platon, adaleti tanımlamadan önce insanı bulunduğu konumda incelemeye girişmiştir. Yani insanı toplumda, devlette ve insan ilişkilerinin yürüdüğü kentte tanımaya, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu durum da Platon'da adaletin gerçekleşmesi açısından toplumsal adaletin bireysel adaletten daha yüksek derecede olduğunun göstergesidir. Hatta insanın toplumsal bir varlık oluşu sebebiyle adaletin arandığı yer toplumdur, topluluktur ve şehirdir.

Platon, toplumun da insanların birbirine duydukları gereksinimlerin etkisiyle bir araya geldiğini ifade etmişti. O halde toplumsal adalet, insanların bir araya gelerek, işlerinde uzmanlaşarak, tüm insanların hizmetiyle elde edilen ilkeler bütünüdür. Devletler de farklı gereksinimlerin karşılanması için doğduğuna göre yeteneklerden çok hizmetlerin önemi vardır.³⁸⁹ Dolayısıyla ne kadar çok hizmet sağlanır ve ihtiyaçlar yerli yerince karşılanırsa toplumsal adalet o kadar gerçekleşir. Bu çerçevede ihtiyaçlar tespit edilmeli ve toplumda görevler en iyi şekilde dağıtılmalıdır. Buna göre de görev yerine getirildiğinde bazı haklar elde edilir. Başka bir deyişle görevsiz hak olmaz.³⁹⁰

Platon, toplumdaki görev dağılımı için sınıfsal bir toplum oluşturmuştur. Çünkü ona göre sınıfsal yapı oluşturulmadan görev dağılımı iyi yapılamaz ve toplumsal ihtiyaçlar tam olarak karşılanamaz. Bu açıdan bakıldığında Platon'un adalet anlayışı eşitlikten farklıdır. Onun için daha çok oransal-geometrik bir eşitlikten söz edilebilir.³⁹¹ Daha önce bahsettiğimiz gibi buradaki Platon'un eşitsizliği cinsiyet, zenginlik, ırk veya güç gibi faktörler değildir. Hatta kadın-erkek eşitliğini, zengin-fakir eşitliğini, Yunan-barbar eşitliğini ciddi anlamda

³⁸⁸ Cevizci, A. *Etik-Ahlak Felsefesi*, s.161.

³⁸⁹ Çeçen, A. *Adalet Kavramı*, s.108.

³⁹⁰ Çeçen, A. *Adalet Kavramı*, s.109.

³⁹¹ Platon, *Gorgias*, 508a; *Yasalar*, 757b.

rasyonel temele oturtan Platon'dur. Platon'un işi, toplumsal sınıflardaki görev dağılımının adalete göre oluşturulmasıyla. Dolayısıyla bir ayakkabıcı ile bir demircinin hak ve sorumluluk açısından bir farkları yoktur. Bunlar eşit hak ve sorumluluklara sahiptirler, çünkü bunlar, aynı sınıfa mensupturlar. Ama bir ayakkabıcı; bir yönetici veya bir asker ile eşit olamaz çünkü yönetici sınıfı ve asker sınıfı, çiftçi-zanaatkâr sınıfından üstündür. Dolayısıyla eşit olanların eşitliği vardır ama eşit olmayanlara eşitlik yoktur; onlar için oransal eşitlik geçerlidir.³⁹² Böyle bir durumda da aza az, çoğa çok vermek veya azdan az, çoktan çok almak olarak anlaşılabilir.

Adalet; soyut, düşünsel, algısal ve ruhsal bir gerçekliğe sahip olduğu için onun madde ile değişim ile algılar ile anlaşılması mümkün değildir. Bu yüzden adalet, duyular dünyasında tam ve mükemmel olamayacağından dolayı adaletin ideal var oluşunu temellendirmek, onun duyular-üstü olduğunu kanıtlamak gereklidir. Platon, ruh inancını da arkasına alarak, başka bir dünyanın varlığını (*İdealar Dünyası*) rasyonel zeminde kabul ederek, adaletin değişmez ve objektif olduğunu göstermeye çalışmıştır.³⁹³ Bu asıl gerçek dünyanın bilincine varmak ise beden, maddenin ve kendisine biçilmiş rollerin etkisinden kurtulmakla mümkündür. Böylesi bir kurtuluşu herkes başaramayacağı için bunu başarabilecek olanlar, filozoflardır. O halde bu ideal olanın farkında olanlar başa geçmeli ki neyin doğru olup olmadığını diğerlerine anlatabilsin. Dolayısıyla filozof, uzun bir eğitim ile yaptığı düşünsel faaliyetler sonucunda *İyin* ve adaletin niçin iyi bir şey olduğunun bilgisine erişerek *Adalet İdeasının* bilgisine sahip olacak ve diğer insanları da aydınlatacak bir kişidir.³⁹⁴ Bu yaklaşım, adaletin düşünsel bir ürün olduğunu ya da aklın bir nesnesi olarak bilginin konusu olduğunu göstermektedir.

Platon'un toplumunda herkese görevler dağıtıldı ve herkesin kendi görevini yerine getirmesine de doğruluk-adalet denilmiş olmaktadır. Kendimize uygun olan işi yapmak, başkasının işine karışmamak doğruluktur. Diğer değerlerle-erdemlerle beraber devleti daha iyi yapan güç, adalettir-doğruluktur. Zıddı olan durumda ise; hiç kimsenin kendi işini yapmaması veya başkasının işine karışması da kötülüktür-adaletsizliktir.³⁹⁵ Platon açısından aslında adaletsizlik," ister haksızlığa yol açsın ister açmasın, öfkenin, korkunun, hazzın, acının, kıskançlıkların ve tutkunun ruhtaki egemenliğidir."³⁹⁶

Platon'da adil insan ile adil toplum uyumu sağlanmaya çalışılır. Çünkü adil insanın etkisi kendisinedir. Toplumun adil olmaması durumunda da tıpkı Sokrates gibi haksızlığa ve linçlere maruz kalacaktır. Bu yüzden, doğru insan, doğru devletle aynı olmalıdır. Devletin

³⁹² Çeçen, A. *Adalet Kavramı*, s.110-111.

³⁹³ Çüçen, A. *Bilgi Felsefesi*, s.131.

³⁹⁴ Abramson, J. *Minerva'nın Baykuşu*, s.87.

³⁹⁵ Platon, *Devlet*, 433-434.

³⁹⁶ Platon, *Yasalar*, 863e.

doğruluğu, içindeki grupların işlerini doğru yapmaları ve sahip olması gereken erdemlere göre yaşamalarıdır. Bu da bilgelik, ölçülülük ve cesarettir.³⁹⁷ Nasıl ki doğru bir insan emaneti zimmetine geçirmez, hırsızlık yapmaz, yeminlere bağlı kalır, tanrılara saygısızlık etmez ve ailesini de önemsiyorsa; doğru bir devlette de bu özellikler olacaktır. Doğruluk insanın içine yönelik bir şeydir, dışına yönelik değildir. Doğru insanda her bir yan kendisine yönelik işleri yapar. İçerdeki üç ilke asla birbirlerinin alanına girmez. Doğru insanın içinde bir düzen vardır ve o, kendi kendini yönetmektedir. Bu sayede de kendisiyle dost olarak yaşar.³⁹⁸ Böylece Platon'da erdemler ve ahlaki bir yaşam mutluluğa hizmet etmektedir.

Platon açısından üstünlük; güç, kuvvet ve hızda değil; adalette, hakikatte ve ruhen üstünlüktedir.³⁹⁹ Nasıl ki para kazanmak, fakirlikten; tıp, hastalıktan kurtuluş ise, adalet de adaletsizlikten ve ölçsüzlükten kurtulma yoludur.⁴⁰⁰ Devleti, evi veya başka bir şeyi en iyi şekilde yönetmek; adaletli, ölçülü bir şekilde yönetmek değil midir? O halde iyi olmaları için hem kadının hem erkeğin adalet ve ölçülülüğe, yani her ikisine de ihtiyacı vardır.⁴⁰¹ Peki, kişi adalet uygun davranmıyorsa onu adalet sevk edecek ne olmalıdır? Veya bunun kararını veren kimdir? Platon, ölçsüzlüğe, adaletsizliğe ve korkaklığa karşı adalet uygun olanın ceza olduğunu ifade eder.⁴⁰² Yani adaleti uygulama mercii devlettir. Aslında Platon, böyle bir çıkış yolu yakalayarak adaletin kişiler arasındaki tekil bakış açısından da kurtarmaktadır. Çünkü yapılan herhangi bir davranış her bireyin kendini haklı görmesiyle sonuçlanmaktadır. O halde üçüncü ve caydırıcı bir tarafın müdahalesi gerekir: O da devlettir. Bu durum aynı zamanda kişiler arasındaki düşmanlığı da azaltmış olmaktadır. Atasözünde de geçtiği üzere şeriatın kestiği parmak acımaz. Burada şeriatı, devletin yasası olarak anlamak mümkündür. Ama şunu da ifade etmek gerekir Platon'un kabul ettiği adalet fikri insan ürünü değildir. Dolayısıyla kişiyi gerçek adil yapan şey, adaleti kendisi için istemek ve hakkın yerini bulmasını hem akli olarak hem ruhsal olarak hem yasal olarak hem de bilgi ve vicdan olarak özgür iradeyle gerçekleşmesini sağlamaktır. Bunu sağlamanın yolu ise içimizdeki bölümleri olması gerektiği gibi düzenlemektir. “Doğruluk içimizdeki hayvanlığı insanlık, daha doğrusu tanrılık yanımızın emrine vermektir.”⁴⁰³

Sonuç olarak adalet erdeminin diğer tüm erdemleri kapsadığını, onlara işlev verdiğini, insan-toplum mutluluğunun teminatı olduğunu söyleyebiliriz. Yine hakikatin kişiden kişiye göre değil değişmeye, sürekli olana ve objektif olana hizmet etmesi gerektiği

³⁹⁷ Platon, *Devlet*, 435.

³⁹⁸ Platon, *Devlet*, 443.

³⁹⁹ Platon, *Mektuplar*, 320b-c.

⁴⁰⁰ Platon, *Gorgias*, 478a.

⁴⁰¹ Platon, *Menon*, 73a-b.

⁴⁰² Platon, *Sofist*, 229a.

⁴⁰³ Akyüz, Y. *Platon'da Erdem Anlayışı*, s.84.

anlaşılmaktadır. Aksi takdirde bir yozlaşmışlık, başıboşluk ve amaçsızlık ortaya çıkacaktır. Örneğin adalet tilkinin inisiyatifine bırakılsa tilkinin isteyeceği adalet, tüm tavuklara özgürlük olacaktır. Bu yüzden kişiye bırakılan tikel bir adalet anlayışı sadece kişiye fayda sağlayacaktır. Ama genel-bütün göz önüne alınarak uygulanacak adalet anlayışı bütünün faydasına olmuş olacaktır. Aksi takdirde bir kişi mutlu edilirken diğer herkese haksızlık ve kötülük yapılmış olacaktır.

Özetle bu bölümde adaletin tanımlanması noktasından hareket edilip adaletin kapsadığı alanlar olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre de adalet ilk önce toplumsal bir değer ve norm olması gerekmektedir. Çünkü insan, kendine yeter değildir ve toplumda yaşamaya mecburdur. O halde ihtiyaçların en iyi karşılandığı toplum kendine en yeter olan toplumdur. Bu yüzden oluşturulacak toplumsal sınıflar adalete ve toplumun menfaatine hizmet etmelidir. Yine adalet, duyular ötesinde akılla kavranabilen ruh ile ilişkili olduğu da tespit edilmiştir. Dolayısıyla ruhun ezeli ve ebedi oluşu adaletin de ezeli ve ebedi olduğu anlamına gelmektedir. Son olarak adaletin en yüksek erdem olduğu, insanın doğru ve iyi bir yaşam sergilemesi için vücut ve ruh kısımlarının ölçülü ve dengeli olması gerektiği anlaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PLATON FELSEFESİNDE ADALET, EPİSTEME VE POLİTİKA İLİŞKİSİ

Bu bölümde Platon'un adalet anlayışının bilgi ve siyaset anlayışıyla bağlantısı ele alınacaktır. Adalet bir bilgi midir? Bilgi ise bunun öğretmenleri kimlerdir? Adalet, epistemik bir problem olarak ne gibi faydalar sağlamaktadır? Platon'un bilgi anlayışının temeline koyduğu *İdealar* teorisinin adalet ile bağlantısı nedir? Bu sorulara cevap bulmak için adaletin bir gerçeklik olarak nasıl bir mahiyete sahip olduğu, ideaların özellikleri ve sayıları hakkında inceleme yapılacaktır. Platon'da adaletin reel politika ile ilişkisi adaletin devlet yönetiminde esas alınmasının yöntemlerini de bu bölümde ele alacağız. Çünkü Platon'un bu kadar emeğin ve mücadelesinin elle tutulur, gözle görülür yönü devlet yönetimidir. Özellikle yasal-hukuksal boyutunu temsil eden devlet, nasıl bir yapıda olmalıdır? Platon, bu yüksek hayaline erişmeyi politikayla mümkün görmektedir. Çünkü ne kadar bilgili olursa olsun, yaptırım gücü olmayan birinin kötülöklere ve haksızlıklara karşı koyması beklenemez. Bu yüzden ne yapıp edip idareyi en yüksek amaç olan mutluluk ereğine göre oluşturmak gereklidir. Platon, bunu yaparken de farklı rejimleri incelemekte ve her birinin eksikliklerini ortaya koymaktadır. En sonunda da kendisinin tasarladığı bir modeli tanıtır, bu da *İdeal Devlettir*.

3.1. Adaletin Epistemolojik Karşılığı

3.1.1. İdealar Teorisi

Platon, doğa filozoflarının varlık merkezine koydukları maddi-fiziksel nitelikteki şeyler yerine gayri-maddi, tinsel gerçekliği olan bir varlık ve bilgi anlayışı geliştirmiştir. Bunun nedeni ise Herakleitoscu oluş kavramının içinde barındırdığını düşündüğü büyük problemler ve tehlikelerdir. Bu problemi daha önce Parmenides, oluşu reddederek, varlığın bütün olduğunu söyleyerek çözmeye çalışmıştı.⁴⁰⁴ Sokrates ise değişmez, tümel ve genel-geçer olanın ahlaki ilkeler olduğunu göstermeye çalışmıştır. Yani ona göre, değişmeyen bir şey var ama bu, maddi olan bir şeyden öte soyut, manevi ve ahlaki bir şeydir.⁴⁰⁵ “Platon'un da İdealar kuramı ile yapmak istediği, onun bu ahlaki değerlere sağlam bir ontolojik temel kazandırmasıdır.”⁴⁰⁶ Platon, Sokrates'in başlattığı düşünciyi genelleştirmek ve evrenselleştirmek amacıyla ruhu (*psikhe*) da işin içine katarak madde üstü, metafizik, sabit ve değişmez birtakım gerçekliklerin varlığını ispat etme yoluna gitmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.228.

⁴⁰⁵ Arslan, A. *A.g.e.*, s.229.

⁴⁰⁶ Arslan, A. *A.g.e.*, s.253.

⁴⁰⁷ Arslan, A. *A.g.e.*, s.229.

Peki, insan ve doğaüstü bir varlığı ispat etmek hangi sorunu çözecek? Ya da felsefe öncesi devirdeki (mitoloji) insanüstü varlıklara inanmanın eksikleri neydi? Platon'un insanüstü varlığı mitolojik bakış açısından farkı neydi? Platon açısından kendi dönemine kadar bir yanda insanın iradesini yok sayan bir yaklaşımla kaderin ağı içerisinde yaşamını devam ettiği bir yanlış inanç varken; diğer tarafta her şeyi maddeyle açıklayan, duyuma indirgeyen, bireye-özneye indirgeyen ve bunun sonucunda da değişken, rölatif, öznel, uzlaşılamayan ve yol alınamayan bir yaklaşım vardı. Bu yüzden birinde insana hiç değer verilmezken diğerinde insan, tek gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Platon, bu yüzden tutarsızlık görülen konuyu tekrar düşünmüş, yeni argümanlar ve tezlerle çelişkiye düşmeden bir sistem kurmuştur. Ona göre bu değişkenliğin, hareketin, oluş ve bozuluşun döngüsünden kurtulmanın bir yolu vardır. Bu da bir başka dünyanın, bir başka gerçekliğin varlığını kabul etmektir.⁴⁰⁸ Bu dünyanın gerçekliğine duyumlarla, deneyimlerle ulaşamıyorsak duyumdan öte bir gerçekliğin bilgisine ulaşacak başka yetilere yönelmeliyiz. Bu yüzden gözle görülmeyen, elle tutulmayan soyut bir yeti olmak zorundadır. Çünkü göz ve diğer duyu organları bizi yanıltmakta ve gerçeği görmeyi engellemektedir. O halde duyumları bir kenara bırakıp akılla, düşünceyle bir gerçeklik aramak zorundayız.⁴⁰⁹ Platon'un akıl temelli bu sistemi, *idealar teorisi* (kuramı) olarak adlandırılmaktadır. *İdea* veya *eidos* olarak kullanılan bu kavramlar, Yunancada öz, töz ve cevher anlamlarında kullanılır.

Daha önce ruh konusunu işlerken onun bedenden önce de var olduğunu söylemiştik. Bu yüzden insanın bilgisi de doğumundan öncesine dayanmaktadır. Platon, bilginin ruhun özünde önceden var olduğunu kabul ederek *apriori* bilginin imkânını kanıtlamaya gitmiştir. Buna göre insanın bilmesi, ruhunun özünde olan bilgiyi hatırlamasından ibarettir.⁴¹⁰ Bu bağlamda *Phaidon* diyalogunda şöyle bir pasaj vardır:

“Eğer bizler bu bilgiyi doğmadan önce edindiyssek, ona doğmadan önce sahip olup ve doğarken de onunla doğduysak, bu, sadece eşitlik, küçüklük ve büyüklüğü değil, fakat bütün mutlak standartları bildiğimiz anlamına gelir. Çünkü burada konuştuklarımız sadece mutlak güzellik, iyilik, adalet ve dindarlık için değil fakat aynı zamanda tartışmamızda kendilerinden mutlak diye söz ettiğimiz diğer bütün özellikler için de geçerlidir. İşte bu nedenle bütün bu özelliklerin bilgisine doğmadan önce sahip olmuş olmamız gerekir.”⁴¹¹

Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere Platon; mutlak, değişmeyen ve kendinde var olan bir özden bahsetmektedir. Dolayısıyla mutlak olarak bahsedilen birçok standartların

⁴⁰⁸ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.230.

⁴⁰⁹ Platon, *Phaidros*, 247.

⁴¹⁰ Çüçen, A. *Bilgi Felsefesi*, s.132.

⁴¹¹ Platon, *Phaidon*, 75c-d

(eşitlik, büyüklük, ağırlık vb.) ve değerlerin (iyilik, adalet, cesaret vb.) nesnelerden ve öznelere bağımsız olarak var olduğunu söylemektedir. Bunun da her şeye uygulanabileceğini söylemesi, ideaların sayısının çok olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim bunu nesneler için dahi düşünebiliriz. Birçok masanın ve sedir ağacının tikel olarak sadece masa ve sedir kavramlarından sadece birer örnek ve kopyadır. Dolayısıyla bu birçok masa ve sediri iki ideada toplamak mümkündür: 1) masa ideası ve 11) sedir ideası.⁴¹² Platon'un bu yaklaşımı aslında çokluğu bire indirmektir. Yani birçok masayı ve sedir ağacını birer kavramda toplamaktır. Hatta bunu matematiksel işlemlerde de düşünmek gerekir. Sınırsız sayıda çift, üçgen, dörtgen çizilebilir, nesneye dönüştürülebilir ama tüm bunları birer ideada toplamak gerekir.⁴¹³ İşte Platon, çoklukla ilgilenmenin ve onun bilgisine sahip olmanın zorluğunu görmüş ve bu tikel nesne ve değerlerin insanı yanılttığını düşünerek bir üst pencereden olaya bakmayı tercih etmiştir. Yani her bir masanın büyüğünü, küçüğünü, ahşabını, camını, demirini, sarısını veya kırmızısını incelemek, sadece masanın bir türünü (tikel bir örneğini) incelemek olacaktır. Ama asıl ilgilenmemiz ve bilgi konusu yapmamız gereken masanın kendisidir.

Peki, kötü ve gereksiz şeylerin de ideaları var mıdır? Bu sorunun cevabını *Parmenides* diyalogunda görmekteyiz. Tüy, çamur, dışkı gibi şeylerin ideasının olması saçmadır. Aslında Platon açısından bu tür şeylerin ideası varsa da pek ilgilenilecek şeyler değildir. Çünkü ona göre idealar üzerine düşünmek zevk veren bir faaliyettir.⁴¹⁴ Kötülük ve pis şeylerin neden ideasının olmayacağına daha sonra değineceğiz. Çünkü Platon'un yapacağı iki parçalı dünya tasavvuru bu konuda bize ışık tutacaktır. Ayrıca idealar, doğadaki ilk örnekler olarak var olurlar, diğer şeyler ise ondan pay alır ve ona benzerler.⁴¹⁵ Yani bu idealar hep var olmuşlardır, nesne ve insan davranışlarında görülmesi sadece idealarından bir parçadır. Bu yaklaşım da göstermektedir ki adalet ideası insandan ve nesneden önce vardı.

3.1.1.1. İyi İdeası

Platon'a göre, asıl gerçeklik idealarlardır. Platon, bu gerçekliği *Devlet* 'te en açık şekilde *İyi* kavramını kullanarak açıklar. Ona göre halkın anladığı *İyi* değişken bir yapıya sahiptir. Bu çoğunluğa göre *İyi*, zevk alınan şeyler iken filozoflara göre ise düşüncelerdir. *İyi*yi bilmeden doğruluk ve dürüstlük gibi kavramlar pek bir şey ifade etmezler. Dolayısıyla yöneticilerin de bu bilgiyi yani *İyi*yi bilmesi gerekir. Çok sayıda güzel ve iyi şey vardır. Aynı zamanda çok sayıda farklı şey de vardır. Bunların birbirlerinden farklı şeyler olduklarını söylüyoruz. Bir de

⁴¹² Platon, *Devlet*, 596.

⁴¹³ Platon, *Devlet*, 510.

⁴¹⁴ Platon, *Euthydemos-Parmenides*, 130.

⁴¹⁵ Platon, *Euthydemos-Parmenides*, 132.

doğası gereği güzel ya da iyi olan şeyler vardır, başka şeyler arasındaki şeylerin her birinin de kendi değişmeyen bir *ideası* vardır.

Bazı şeyler görülebilir ama anlaşılamazken idealarda durum tersidir: Görülemez ama anlaşılabilirler. İyinin kendisini anlamak zor fakat *İyi* ideasını şuna benzetebiliriz: Örneğin göz görmek için renklere ve görülenlere (*nesne*, *obje*) ihtiyaç duymakla beraber ışığa da ihtiyaç duymaktadır ki bu ışığın kaynağı da güneştir (*helios*). Oysa görme ve ışık birbirinden farklı şeyler olmasına rağmen duyular arasında ışığa (güneşe) en çok benzeyen de gözdür (görmedir). Ama aynı zamanda güneşin kendisi de görülemiyor. “Bu durumda iyiden doğan şey, güneştir diyebiliriz. Güneş, adeta iyinin bir yardımcısıdır. Dünyada göz ve görünen şeyler için güneş neyse, algılanan dünya için de iyi ve iyi düşünceler aynı şeydir.”⁴¹⁶ Platon’a göre, nasıl ki görünen nesneleri görmek için ışığa (güneşe) ihtiyaç varsa görünmeyen ama algılanabilen şeyleri de algılamak için başka bir şeye ihtiyaç vardır. Bu kavrama-algılama işi de duyularla değil ruhla olabileceğine göre ruhsal olan, maddi-olmayan bir şey gereklidir. İşte Platon ruh için de şunları kaydeder:

“Gerçek ve varlık tarafından aydınlatılan bir şeye baktığımız zaman, ruh o şeyi tam anlamıyla kavrar ve öğrenir. Ancak ne zaman ki karanlıkta karmaşık ve ölümlü şeylere bakılırsa, onları tam anlamıyla kavrayamaz ve öğrenemez. Bunlar bulanık, muğlâk olarak görülürler. Sürekli farklı görüntülere bakılır ve akıl kullanılmaz.”⁴¹⁷

Platon, bu şekilde ideaları (özellikle *İyi İdeasını*) ruhla ilişkilendirerek ruhun ışık aldığı bir kaynak olarak görmektedir. Bunu algılaması da ruhsal olarak akıl ve düşünceyle mümkün olabilir. Çünkü kavrama ve düşünme gibi akılsal faaliyetler bedensel, maddesel ve duyumsal özellikler olmayıp ruha ait şeylerdir. İşte nesnelerin gerçek olmalarını, aklın da bilmesini sağlayan şey, bu *İyi İdeasıdır*. Gerçeğin ve bilimin temelinde *İyi İdeası* yer almalıdır. Bilim ve gerçek, güzel olsalar da *İyi ideasından* farklı şeylerdir. Yani gerçeğin ve bilimin üzerinde *İyi İdeası* vardır. Bilimi ve gerçeği ortaya çıkaran yine *İyi İdeasıdır* ancak *İyinin* kendisi zevk de değildir.

Nasıl ki güneş sadece görmeyi sağlamıyor, nesnelerin dünyaya gelmelerini, büyüme ve beslenmelerini sağlıyorsa *İyi İdeası* da bilgiye konu olan şeylerin bilinmesini ve var olmasını sağlamaktadır. Bu durumda tüm bilinen şeylerin varlığı da *İyiye* bağlıdır ve *İyi*, daha çok güçlü ve aydınlatıcı bir kaynağa dönüşmektedir.⁴¹⁸ Görüldüğü gibi Platon, *İyi İdeasına* pasif bir anlam yüklememektedir. Aktif, her şeyi bilinir kılan, varlığa gelmesini sağlayan ve

⁴¹⁶ Platon, *Devlet*, 505-508.

⁴¹⁷ Platon, *Devlet*, 508.

⁴¹⁸ Platon, *Devlet*, 508-509.

her şeyin kendisinden meydana geldiği bir anlam katmaktadır. Tek cümleyle söyleyecek olursak *İyi ideası*, tek-tanrılı dinlerin her şeyin varlığının, hayatının, hakikatının ve gerçekliğinin kendisinden kaynaklandığı veya gerçeğin ta kendisi olduğunu söyledikleri Tanrı'dır. Bunu daha sonra en iyi temellendirecek olan Plotinos olacaktır.⁴¹⁹

İyi ideasının insan aklı tarafından kavraması mümkün müdür? Platon açısından bu mümkünse de o kadar kolay değildir. Çünkü herkesin bunu kavrayacak gücü ve yetileri yoktur. Ancak hakikat peşinde koşanlar (filozoflar) bunu kavrayabilirler. Ama yine de güçlükler vardır çünkü İyi İdeası, ilk olduğu için hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz şeydir. O halde iyiyi sadece bir şeyle anlamıyorsa, üç şeyle, yani *güzellik*, *oran* ve *gerçeklik* kavramlarıyla anlamaya çalışmalıyız. Çünkü bu üç şey, tek bir karışım gibidir. Bu üçü iyi ise karışım da iyi olur. Yine bu üç şeyin *haz* ve *zekâyla* karışımını da göz önüne almak gerekir. Çünkü hangisine daha yakınlarsa ona meylederler.

Gerçekliği ele aldığımızda onun *hazza* mı yoksa *akla* (*zekâ*) mı yakın olduğu anlaşılacaktır. Çünkü *haz*, çocuklara benzemekte ve *zekâdan* yoksun olarak vardır. Bu yüzden *gerçekliğin* *akla* ve *bilime* daha yakın olduğu açıktır. Kaldı ki *hazdan* daha ölçsüz, daha yalancı bir şey de yoktur. Akıl ve bilim de ölçüye, *orana* en yakın olduğuna göre *gerçekliğin* ve *ölçünün* akli olanla ilişkisi vardır. Güzelliğin *hazza* mı yoksa *akla* mı daha yakın olduğu problemine gelirsek hiçbir insan, *zekâ* ve bilgeliğin güzel olamadığından bahsetmeyecektir.⁴²⁰ Dolayısıyla Platon, iyiliği açıklamak için parçaların tümünü ele almaktadır. Yani *gerçeklik*, *ölçü* ve *zekâ* (akıl) üçünün birlikteliği ve mükemmelliği *İyi İdeasının* mükemmelliğidir.

Platon, görülebilir, maddesel, fiziksel, duyuşsal dünyanın ötesinde bir dünyanın-yaşamın-varlığın var olduğunu kabul etmektedir. Bu bahsi geçen dünya, elbette ki ruhsal, metafiziksel, düşünsel bir dünyadır. İşte bu yüzden o, ikili (*düalist*) bir dünya oluşturmaktadır. Platon'da böyle bir ayırım, nesnenin kendi kendini yönetmeyip düşünce tarafından yönetilmesi anlamına gelmektedir.⁴²¹ Platon'un bu ikili dünya ayrımı, her bir dünyanın kendi içerisinde de ikiye ayrılmasıyla bir hiyerarşi ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden o, bir bilgi ve varlık hiyerarşisi oluşturmaktadır. Büyük pencerede genel olarak bilgi konusu olan dünya vardır; küçük pencerede algı ve yanılmanın olduğu dünya vardır. Fakat Platon hem varlığa hem de bilgiye yönelik öyle bir hiyerarşi kurmaktadır ki her bilgi seviyesinin kendine özgü sınırları olduğunu düşünmektedir. Fakat insanın gerçek bilgiye sahip olmasının ancak ve ancak idealar dünyasını kavramakla mümkün olduğunu düşünmektedir. Genel olarak onun *Devlet*'te de

⁴¹⁹ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.236.

⁴²⁰ Platon, *Philebos*, 65a-e.

⁴²¹ Şenel, A. *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s.154.

temellendirdiği ve çizgi yöntemi olarak bilinen bilgi ve varlık hiyerarşisini tablo şeklinde gösterirsek daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo 3.1 Varlık ve Bilgi Hiyerarşisi

PLATON'UN VARLIK VE BİLGİ HİYERARŞİSİ			
İdealar (Düşünce) Dünyası	Episteme	<i>Noesis</i> Dünyası: Saf aklın veya diyalektik akıl yürütme dünyasıdır. Bu bölümde <i>kavrama</i> söz konusudur. Bu kısmın duyu algılarıyla ilgisi yoktur. Sadece kavramlar arası dolaşım vardır. Burada hiçbir varsayım içermeyen kendinde bir ilke vardır. Var olan her şeyin ana ilkesinin olduğu kısımdır.	1
		<i>Dianoia</i> Dünyası: <i>Matematiksel</i> akıl yürütme dünyasıdır. <i>Çıkarım</i> yapma aşamasıdır. Yine geometri, aritmetik ve matematik gibi bilimlerin birtakım <i>varsayımlarda</i> bulunduğu kısımdır. Örneğin burada tek-çift gibi sayılar, üçgen-dörtgen açı gibi şekiller varsayılır. Ruh, yansımayla ilgilenmeksizin ilkeleri inceler. Burada ruh, ilk ilkeye hatta varsayımları olmayan başlangıça ilerlemek ister.	2
Duyular (Görülebilir) Dünyası	Doksa	<i>Maddenin gerçek parçası</i> : burada <i>inanma</i> ve <i>inanç</i> (pistis) vardır. Nesnelerin aydınlık yanına denk düşmektedir. Belli bir konusu vardır ve duyusal, tikel nesneleri kendine konu alır.	3
		<i>Maddenin yansıyan parçası</i> : nesnelerin karanlık yanına denk düşer. Bunlar gölgelerdir. İnsanlar tarafından yapılan her şey ve diğer canlılar bu kısımda bulunmaktadır. Bu alandakiler gerçek olmayan şeylerdir. Temel kullanılan bilgi seviyesi <i>sanıdır</i> . Burada daha çok kullanılabilecek kavram, tahmindir, hatta yanılgı (<i>illusion</i>) anlamına gelen <i>eikasia</i> 'dır.	4

Burada altı çizilmesi gereken bir nokta da Platon'un matematiğe verdiği önemdir. Platon, matematiğin tümdengelimsel (*dedüksiyon*) bir bilim olduğunu kabul etmekte ve matematiğin nesnelerinin salt zihinsel ve tanımlardan ibaret olmadığını, zihnin dışında nesnel bir gerçekliğe sahip olduğunu düşünmektedir.⁴²² Platon, bu durumu şöyle açıklar: bir matematikçi bir sayı veya şekil çizmek istediğinde çizdiği şey, kafasında düşündüğü, tasavvur ettiği şey değildir. Kafasında canlandırdığı asıl şey, gerçek olmayan şeylerdir. Çizdiği şey ise

⁴²² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.247.

kafasında düşündüğü şeyin yansımasıdır-gölgesidir. Bu durumda matematikçinin kafasında düşündüğü şeyin bir de bağımsız olarak gerçek olan yönü vardır. Matematikçi yansımalarla uğraşandan daha değerli iş yapmaktadır ama bununla yetinmeyip varsayımları aşan ilk ilkeyi düşünmelidir.⁴²³ Yani Platon, matematiği değerli görüyor ama yeterli görmüyor. Matematiğe ilk ilke ile sanılar arasında bir geçiş konumu olarak bakmaktadır. Fakat yine de bu alan, duyumların alanı değildir. Matematiğin oluş-bozuluştan, hareketten, değişimden etkilenmemesi ve sürekli aynı kalarak madde-dışı şeyleri konu etmesi sebebiyle matematik, Platon için ideaları açıklamaya yarayan ciddi bir neden ve kanıt olmuştur.⁴²⁴

Matematiğin idealara götüren önemli bir durak olduğu anlaşıldığına göre ideaların sayısına geçebiliriz. Peki, her şeyin ideası var mıdır? Yani idealar, sonsuz mudur yoksa sınırlı mıdır? Sınırlıysa nelerin ideası vardır? Platon'un hareket noktasının öncelikli olarak ahlaki değerler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü gerek Sokrates'in etkisi altında kalması gerekse de bir amaca (*telos*) tutunmak istemesi ahlaki değerleri açıklamayı mecbur kılmıştır. Çünkü şayet iyilikten, adaletten, cesareten, mutluluktan ve hatta toplumsallıktan bahsedilecekse, bu değerleri savunmanın amacı belirlenmeli ve bunun için kanıtlar getirilmelidir. Bu yüzden de Platon adalet, cesaret, dindarlık, iyilik gibi ahlaki değerlerin nesnel olarak, öznenen bağımsız olarak kendinde (*ta auto*) var olduğunu ve bunların idealarının olduğunu düşünmektedir.⁴²⁵ Yani bu değerlerin varlığını belirleyen insan değildir. Çünkü insanın görebildiği sadece yansımalarlardır. Bu yüzden insanın yanılması sebebiyle gerçek doğrular hakkında karar vermesi güç bir şeydir. Bunun için insanın atabileceği en önemli adım, bu değerlerin nesnel, objektif, evrensel olarak var olduğunu kavramaktır. Bir toplumun iyi gördüğünü bir başka toplum kötü görüyor olabilir. Bir toplumun adalet dediği şeye başka bir toplum adaletsizlik diyebilir. İnsan için de bu farklılıkların olması gayet doğaldır. Çünkü insanların çoğunluğu bu değerlere maddesel, yararcı, duyumcu bir bakış açısıyla bakmaktadır. Başka bir deyişle güzelin, iyinin kendisini görenlerin sayısı çok azdır.⁴²⁶

İdeaları adalet bağlamında düşünüp şöyle bir örneklendirme yapabiliriz. Farklı (*heterojen*) kültürlerden oluşmuş bir sınıftaki öğrencilerden bir adalet resmi çizmelerini isteyelim. Her öğrenci, çok yüksek ihtimal kendi duyularıyla algılamış olduğu, gördüğü ve yaşadığı bir olayı adalet resmi çizecektir. Çizim sonucunda birinin bir savaş sahnesini, birinin açlık çeken bir çocuk resmini, birinin mahkeme kapılarında bekleyen bir kişiyi, birinin siyahî bir kişiyi çizdiği görülecektir. Fakat burada öğrencilerin çizdikleri şeylerin adaletin kendisi

⁴²³ Platon, *Devlet*, 510-511.

⁴²⁴ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.249.

⁴²⁵ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.249.

⁴²⁶ Platon, *Devlet*, 476.

değildir. Sadece adaletin bir türünü çizmiş olmaktadırlar. Çizilen şey, adaletin kendisi değildir diye çizilen şeyin adaletin bir parçası olmadığını veyahut adalet diye bir varlığın olmadığını iddia edemeyiz. Çünkü adaletin bağımsız olarak bir ideası vardır. Tüm yeryüzündeki adalet türleri ise o *adalet ideasının* yalnızca gölgeleridir. Peki, ama her öğrencinin çizmiş olduğu şey, adaletten ayrı bir şey midir? Platon bu soruya açıkça hayır cevabını verecektir. Çünkü o resmin yakılmasıyla adalet düşüncesi ortadan kalkmaz. O halde ahlaki bir değer olarak adaletin ideasında hiçbir eksiklik, değişiklik veya öznellik yoktur. Karşımıza çıkan adalet uygulamaları veya düşünceleri bu adaletin kendisi olmayıp onun kopyalarıdır. Bu uygulamalar ne kadar farklı olursa olsunlar o *ideayı*, ideal olanı yok etmez. Çünkü teoride doğru olan bir şeyin pratikle tam uygunluk oluşturmaması teoridekinin olmadığı anlamına gelmez.⁴²⁷

Platon'un ideası olduğunu düşündüğü şeyler sadece ahlaki değerlerle sınırlı değildir. Estetik değerlerle ilgili de aynı şeyi düşünmektedir. Örneğin güzel kavramının da bir ideası, bir ideali vardır. Bu güzellik öyle mükemmel ve tamdır ki hiçbir zaman bu güzelliğinden bir şey eksilmez ve değişmez. Bütün güzel denilen şeyler de güzel ideasından pay alan şeylerdir. Yani güzel denilen şeyler güzelin kendisi değil, güzelin kopyalarıdır. Güzelin kendisi güzeldir, birbirinden farklı şeyler güzel değildir, güzel kendiliğinde vardır.⁴²⁸ Peki, bunu elde etmenin bir yolu var mıdır? Tanrı'ya bakarak insana ait en güzel şeyleri bulacağız.⁴²⁹

3.1.1.2. Mağara Alegorisi

Platon, ideaları açıklamak için yeraltında bir mağarada yaşayan insanların benzetmesine başvurmaktadır. Buna göre:

“Şöyle bir benzetme yapalım: Yeraltında mağara gibi bir yer var ve insanlar burada yaşıyorlar. Mağaranın önünde kocaman bir giriş olsun. Tüm insanlar çocukluklarından bu yana zincire vuruldukları için mağaradan çıkamıyorlar. Hareket edemedikleri gibi çok yakınları dışında bir başka yeri de göremiyorlar hatta öylesine zincirlenmişler ki başlarını bile hareket ettiremiyorlar. Yukarıda yakılmış bir ateş var ve bu ateş, arkadan yansıyor. Ateşe doğru olan yer epeyce dik, bu dik alanda alçak bir duvar örülü. Öyle bir duvar ki bu, kuklacıların seyircilerle kendi aralarında duran ve kendilerinin görülmemelerini sağlayan duvar gibi bir şey... Duvarın ardında insanlar var, bu insanlar çeşitli maddelerden yani taştan, ahşaptan yapılmış insan ya da hayvan biçimli kuklalar taşıyorlar, taşınan şeyler duvarın üzerinde görülüyor, bazı insanlar konuşurken bazıları da susuyorlar... Ancak tam da insanlara benziyorlar. Şimdi bu durumdaki insanlar kendilerini ve

⁴²⁷ Platon, *Devlet*, 473.

⁴²⁸ Platon, *Devlet*, 493-494.

⁴²⁹ Platon, *Alkibiades I-II*, 133c.

civarlarındaki insanları nasıl düşürürler? Görebildikleri tek şey arkadan yansıyan ateşten dolayı bölgelerdir değil mi?”⁴³⁰

Mağaradan bir kişi zincirini kırıp çıksa ve gerçek varlıkları görse önceki gördüklerinin gölge, yansıma olduğunu anlar. Fakat bu gerçekliğe alışması acı verebilir. Çünkü ışık direk gözlerine vuracaktır.⁴³¹ Mağaradan çıkan adam mağaraya arkadaşlarının yanına gelse ve gerçekleri onlara anlatsa onların gördüklerinin de birer kopya olduğunu söylese komik duruma düşer. Hatta bu kişi, onları mağaradan çıkarmaya çalışsa onu öldürmeye dahi yeltenirler.⁴³² Burada Platon, mağaranın dışındaki gerçek hayatın mağara içindikiler tarafından hem farkına varılmadığını hem de farkına varanların garipsenebileceğini ve hatta dışlanıp öldürülebileceğini söyleyerek hakikatin insanlara ne kadar zor geleceğini göstermek istemektedir. Benzetmeye devam edersek, görünen dünya mağaradır, mağaranın etrafındaki ateş de dünyanın etrafında ona ışık veren güneştir. Mağaradan yukarıya çıkan yokuş/zorluk ve yukarıda görülenler ruhun düşüncelerde yükselişidir. Algılanır dünyanın içinde bir de *İyi ideası* vardır, bunu görebilmek için iyi ve güzel olan her şeyin ondan geldiğini anlamak gerekir. Bu yüzden *İyin*in ne olduğunu anlayan kişinin dünyevi şeylerle ilgilenmemesi şaşırtıcı değildir. Yine insan, tanrıların dünyasını gözlemleme şansı bulduğunda insanların sıradan yaşamlarını beğenmeyip aşagılaması normaldir.⁴³³

Platon, mağara hayatındaki yaşamı bu dünya olarak tasarlamıştır. Mağaranın içinde kademeli bir yükseliş vardır. Birinci görünen, yansımalarıdır (ama insanlar onu gerçek zanneder), ikinci görünen onların kukla olduğunu görmektir. Nasıl ki mağara içinde kademeli bir yükseliş var, mağara dışında da benzer yükseliş devam etmektedir. Üçüncü kademe mağaranın dışında güneş yansıması sayesinde gerçek varlıkların görülmesidir. Buna matematiksel alan da denilebilir. Dördüncü kademe de güneşin kendisi, yani *İyi ideasının* kendisidir. Ama şunu da ifade etmek gerekir ki Platon açısından mağaradaki hayat, ikinci değerdedir fakat yok hükmünde değildir. Sadece gerçek varlıkla aynı gibi görünen gölgelerdir. Sonuçta hiçbir insan, idealar dünyasında doğmaz. Her insan duyular dünyasında doğar. Zaten Platon felsefesinde insana düşen sorumluluk, insanın kendi akıl ve iradesiyle idealara yükselmesidir. Bu yüzden bu hem emek hem zaman hem de zincirlerden (dünyalıklardan) kurtulmak gerekir. Ruhun varlığa bakabilmesi için sıradan şeyleri bırakması ve varlığın en aydınlık kısmı olan iyiye bakması gerekir. Ruhun iyiye dönmesi için en uygun ve en kolay yöntem eğitimidir. Bu eğitimin amacı ruhun görmesini sağlamak değil-ruh zaten

⁴³⁰ Platon, *Devlet*, 514-515.

⁴³¹ Platon, *Devlet*, 515.

⁴³² Platon, *Devlet*, 517.

⁴³³ Platon, *Devlet*, 517.

görür- eğitim, doğru yere bakmayı öğretmelidir. Düşünme gücü tanrısaldir ve asla yok olmaz. Kendisine nasıl bir yön verilirse o olur. Bu durumda iyi veya kötü olur.⁴³⁴

Platon'un idealar teorisinin, mağara alegorisinin bizim konumuz açısından önemi, adaletin dış bir etken olarak var olduğunu göstermesidir. Yani *adalet ideası* mağaranın dışında bir gerçeklik olarak ve ilke olarak vardır. Mağaradan çıkmayı başaranlar adalet ideasını kavrayarak mağaraya dönüp oradakileri de adalet konusunda aydınlatmalı ve adalete göre yönetmelidir. Sonuç olarak adaletin bir idea olduğu ve bu ideayı anlamak için de zihni faaliyetler gerektiği anlaşılmıştır. Böylece nesneden-duyudan ve hazdan arınmış saf bir adalet düşüncesine ulaşılmıştır. Platon açısından bu adaletli düzeni mağaraya-siteye-devlete taşımak filozof-kralın işidir. Çünkü bilgi ve bilgelik yöneticiye ait olan görev ve erdemdir. Dolayısıyla Platon, adaleti doğru bilgiyle ilişkilendirmiş, bunun da yolunun *İyi ideası*ndan, güzel ideasından ve daha da önemlisi *İyin*in kendisinden geçtiğini göstermiştir.

3.2. Adaletin Politik Karşılığı

Platon'un insanı toplumsal bir varlık tanımasından da anlaşılıyor ki Platon, hedeflerin, ilkelerin ve hatta ahlakın uygulama alanını toplum olarak görmektedir. Toplumu belli bir kalıba sokmak, pratik hayatı düzenlemek ve halkın geleceğiyle ilgili kararlara kafa yormak ise siyasetin-politikanın ilgi alanına girmektedir. Bu yönüyle Platon, sade ve bireysel ahlak ilkelerini kendine ilke edinen Sokrates'ten ayrılmaktadır. Çünkü Platon'a göre, yaşanan tüm sorunlar bütün kavrandığında halledilir. Bütünü halletmek için de tüm toplumu ilgilendiren meselelere ilgi duymak gereklidir. Fakat Sokrates'in başına gelenler Platon'u bu mecralardan alıkoymuştu. Aradan yıllar geçince de bu hayalinden vazgeçmedi ve düşündüklerini uygulamak umuduyla üç defa Sicilya'ya gitmiştir. Platon, yaptığı yolculuklarla felsefeyi devlet yönetiminde hâkim kılma amacına ulaşamayınca işin pratiğini bırakıp teorisini geliştirmeyi seçmiştir.

Platon'a göre toplum, bir organizmadır. Platon, toplumu ya da siteyi de büyük evrenle (*makro-kozmos*) aynı özellikte düşünmüştür. Bu durumda Platon, evrende ve hatta idealarda kavradığını-düşündüğünü toplumda gerçekleştirmek amacındadır. Dolayısıyla toplumdan daha küçük her kişi eksik olduğu için mükemmeli, tam olanı ve mutluluğu gerçekleştiremez. Site ya da toplum iyi ve adil düzenlenirse kapladığı bireyler de zorunlu olarak iyi ve adil olurlar. Yani doğru insanın var olması için doğru sitenin var olması gereklidir.⁴³⁵ Başka bir deyişle site düzeltilmedikçe kişinin düzelmesi mümkün değildir ya da düzgün olmasının bir anlamı yoktur. Bu yönüyle Platon, gerçek adaletin bireyi aşan bir şey olduğunu

⁴³⁴ Platon, *Devlet*, 518.

⁴³⁵ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.403-404.

düşünmektedir. Bu yüzden iyi bir siyasal düzen ve herkesin iyiliğinin düşünüldüğü bir ortam gereklidir. Dolayısıyla adalet, politik düzeyde toplumun ortak iyiliğini hayata geçirme mekanizmasıdır.⁴³⁶

Platon, şeylere tepeden baktığı için gerçekliği yükseklerde, görünmeyende ve idealarda bulmuştu. Fakat alt tabakadan bakıldığında, ayağı yere basanların gözünden bakıldığında yüksekteki şeyler ya ulaşılmazdırlar ya da çok hayalidirler. Yani Platon'un gerçek dediği şey, normal dünyada algılanması, yaşanması ve ifade edilmesi dahi çok zor görünmektedir. Öyle ki bunu toplumsal hayatta uygulamaya kalkmak çok daha zor olsa gerekir. Çünkü hem gücün hem de her türlü zevk, haz ve isteklerden uzak kalmış birinin yönetici olması mucize olsa gerektir. Platon, kendisi de bu güçlüğü görmüş olmalı ki *Devlet*'te sert çizgilerle belirlediği bazı kıstaslardan daha sonra vazgeçmiştir. Özellikle geç dönem eserleri olan *Devlet Adamı* ve *Yasalar*'da geri adımlar atarak bazı düzeltmelere, yumuşamalara ve törpülemelere gitmiştir. Böylece daha gerçekçi (*realist*) bir yaklaşım sergilemiştir.

Platon, olması gerekene yönelip olanı gözden kaçırmış olabilir mi? Mükemmel ve idealist bir profil çizerek hayatın gerçeklerinden uzak kalmış olabilir mi? Gerçekten de Platon, yeni bir devlet ve toplum oluştururken halk ve tüm devlet imkânları kendisinin elindedir. Yani Platon, tam yetkili bir kral gibi davranmış ve karşısında hiçbir şeye itiraz etmeyen bir toplum düşünmüştür. Çünkü gerçek hayatta sokağa inip zengine parana el koyuyorum ve senin yönetim ile bağınızı kesiyorum demenin nasıl bir kargaşa yaratacağını düşünmeden planlamıştır. Yine soylulara dönüp sarayı ve şatafatı terk etmelerini ve toprakla ilgilenip üretim yapmalarını emretmenin doğuracağı isyanın sonuçları düşünülmemiştir. Velhasıl Platon, tüm toplumu oyun hamuru gibi düşünmüş ve istediği şekli vermiştir. Böylece bir tarafta olanlar, açlıklar, savaşlar, kıtlıklar ve haksızlıklar varken, diğer tarafta Platon; barışı, mutluluğu, mükemmeli tasarlamıştır. Bu durumda olanlar hangileri, olması gereken hangisi? Bu sorunun cevabını bulmak için Platon her bir rejimi ayrı ayrı incelemiştir. Her bir rejimin eksik ve fazlalığını ortaya koymuştur. Konumuz açısından düşünürsek hangi rejimlerin ne tür haksızlıkları vardır? Hangi rejim adalet ilkesine uygun düşünülmüştür? Adalet, hangi rejimde yerini bulabilir, yani herkesin mutlu olduğu, hakkını tam aldığı ve yasal olan ile adil olanın eşdeğer olduğu bir rejim var mıdır? Bunu anlamak için her rejimi incelemek gereklidir.

⁴³⁶ Ceylan, T. *Siyaset Felsefesinin Temel Problemlerinden Biri ve Birlikte Yaşamının Koşulu Olan Adalet (Platon)*, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (2010), 0(14), s.165.

3.2.1. Rejimler

Platonun yönetim şekilleri konusunda farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Rejim nedir? Rejimlerin en iyisi hangisidir? Kaç çeşit rejim vardır? Bu gibi sorular Platon'un siyaset görüşlerinin içeriğini belirler. Öncelikle rejim, yönetim şeklidir ve yönetimin kimin elinde olduğuna ve nasıl seçildiğine göre de farklı isimler almaktadır. Kaç tane olduğuyla ilgili Platon'da net bir düşünce yoktur. Çünkü yaşlandığında fikirlerinin değiştiği anlaşılmaktadır. Örneğin *Devlet* 'te beş tür rejimden bahsetmekte ve filozofların yönettiği en iyi rejim olarak aristokrasiyi zikretmektedir. Diğer dört rejim ise timokrazi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık olup kötü-sapkın rejim olarak sınıflandırmıştır.⁴³⁷ *Devlet Adamı* adlı diyalogda ise rejimleri yasaya uyan ve uymayan şeklinde ayırmaktadır. Bu durumda da altı yönetim şekli ortaya çıkmaktadır. Üç tanesi yasaya uygun yönetim iken (aristokrasi, krallık, yasal-demokrasi,) üç tanesi yasadışı-başına buyruk yönetimdir (oligarşi, tiranlık, yasadışı-demokrasi). Böyle bir ayrıma göre de yasalara göre yönetilen rejimler, yasalara uymadan yöneten rejimlerden daha iyidir. Platon, bir de yedinci bir rejim türü olarak kendisinin tasavvur ettiği ve ismine *Devlet (Politeia)* dediği rejimi ekler.⁴³⁸ Platon'un bu eserde ideal olandan yasal olana geçiş yapması *Devlet* 'te sergilediği katı tutumundan vazgeçtiği anlamına gelir. Buna göre de yasalara göre yönetilen bir demokrasi başına buyruk bir monarşiden ya da oligarşiden daha iyi bir konumdadır. Ya da en azından demokrasi kötünün iyisi konumuna çıkmaktadır.

Platon, *Yasalar* 'da ise başka bir ayrıma gitmektedir: Devlet düzenlerinin iki ana biçimi olduğunu söyler: Monarşi ve demokrasi. Diğer türler bu ikisinden türemedir. Özgürlük ve uyum sağlığıyla birleşecekse her iki yönetim biçiminden de bazı şeyler alınmalıdır. Biri monarşiye öteki özgürlüğe aşırı değer verdiğinden ikisi de ölçüyü tutturamamıştır.⁴³⁹ Buna örnek olarak ise Perslerin devlet düzeninin bozulduğunu çünkü özgürlüğü fazlasıyla kıskarak uyumu bozduklarını ifade etmektedir. Yine Atina'yı örnek vererek, Atina'da önceleri yasalara boyun eğme varken sonraları özgürlüğün aşırıya kaçmasıyla bir başıboşluk oluştuğunu ve herkesin her şeyi biliyor sanısına kapıldığını ifade eder. Bunun ise yozlaşmayı doğurduğunu eklemektedir.⁴⁴⁰ Dolayısıyla Platon, bu son eserinde yasa koyucunun yasa koyarken üç şeyi göz önüne alması gerektiğini belirtir: Kentin nasıl özgür, uyumlu ve aklı başında olacağı meseleleri.⁴⁴¹

⁴³⁷ Platon *Devlet*, 544.

⁴³⁸ Platon, *Devlet Adamı*, 301a-302e.

⁴³⁹ Platon, *Yasalar*, 693d-e.

⁴⁴⁰ Platon, *Yasalar*, 697c-701c.

⁴⁴¹ Platon, *Yasalar*, 701d.

Ahmet Arslan, Platon'un *Devlet* ve *Devlet Adamı* gibi ilk eserlerinde tasarladığı filozof-kral yönetiminin gerçekleşeceğine dair umudunu yaşlandığında kaybettiğini ifade eder. Dolayısıyla da daha tecrübeye dayanan bir çizgiye yönelmiş ve umudunun kırılmasıyla daha dindar, daha radikal ve daha Tanrı merkezli bir kozmolojiye, politikaya yönelmiştir. Dolayısıyla Platon, hayatının sonlarında hükümdar üstünlüğü düşüncesinden yasa üstünlüğü düşüncesine gelmiştir.⁴⁴² Gerçekten de daha önce bahsettiğimiz gibi Platon, *Yasalar*'da her şeyin ölçüsünün insan değil Tanrı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴³ Dolayısıyla Platon'un yaşlılık döneminde insandan kestiği umudu Tanrı'da aramıştır, denilebilir. O yüzden de adaletin ve en doğru rejimin Tanrı düşünülerek oluşturulması gerektiği düşüncesi ağır basmış olabilir.

Platon'un ikili (*düalist*) dünya görüşü rejimlere bakış açısını da etkilemektedir. Buna göre, yansımaların peşinde koşan devletler, yönetim için savaşıyor; çünkü herkes, yönetmek ister. Düzenin amaçlandığı devlette ise yönetmeyi çok az sayıda kişi ister.⁴⁴⁴ Bu başlık altında genel olarak Platon'un ele aldığı rejimleri ele alacağız. Sınıflamanın yöneten kişi sayısına göre mi, yasaya uyup uymadığına göre mi yoksa istek ve zorbalığı esas alana göre mi olacağı Platon'da net değildir. Ama daha sonra gelen Aristoteles, rejimleri yasaya uygun yöneten ve yasaya uygun yönetmeyen diye ikiye ayırdığını ve netleştirdiğini biliyoruz. Buna göre de doğru yönetim şekilleri yasaya uygun yönetenlerdir. Buna göre üç doğru yönetim şekli ve üç yanlış-sapma yönetim şekli vardır. Krallık, aristokrasi ve cumhuriyet (*Politeia*), doğru yönetim şekilleri iken; tiranlık, oligarşi ve demokrasi, sapkın yönetim şekilleridir. Çünkü doğru yönetim şekilleri tüm yurttaşların faydasını gözetirken yanlış yönetim şekilleri sadece yönetenlerin faydasını gözetirler.⁴⁴⁵

Şunu da ifade etmek gerekir ki Platon'a göre, yasalara göre yönetmek, başına buyruk yönetmekten iyidir fakat bir rejimin doğru olması yasaya göre yönetmenin ötesinde bir şeydir. Çünkü bir halkın tüm çabası tüketim, aşk ve yeme-içme ise kanunlar-yasalar ne kadar iyi olursa olsun ülke doğru yola gelemmez. İşi gücü haz ve istek peşinde koşmak olan yönetimler ise tiranlık, oligarşi ve demokrasi adını alırlar, bu yönetimler, adalet ve eşitliğin ismine bile katlanamazlar.⁴⁴⁶ Yani Platon'a göre doğru rejimin kriteri yasalar değil, bir devletin akli, ahlaki ilkelere ve özelde adaletle göre kurulmuş olması ve ruhun mutluluğunun esas alınmasıdır. Bu yüzden doğru olan tektir, değişmeyendir, evrenseldir, objektiftir.

Platon, *Devlet*'te insan türü kadar devlet türü olduğunu çünkü bu devletlerin insan ürünü olduğunu ifade eder. Dolayısıyla insan özellikleri nasılsa ve ne kadarsa devlet

⁴⁴² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.431-432.

⁴⁴³ Platon, *Yasalar*, 716c-d.

⁴⁴⁴ Platon *Devlet*, 520-521.

⁴⁴⁵ Aristoteles, *Politika*, III.7.1279a22-b4.

⁴⁴⁶ Platon, *Mektuplar*, 326d.

özellikleri de aynı şekilde ve sayıdadır.⁴⁴⁷ Buradan da açıkça anlaşılmaktadır ki devlet Tanrı'nın ürünü bir şey değildir. İnsan ilişkilerinden doğmuş ve insan ürünü olan bir yapıdır. Bu durumda Platon açısından rejimlerin kutsal ve evrensel doğru olmadığı açıktır. Başka bir deyişle devletlerin arkalarında tanrılar yoktur, diyebiliriz. Platon, rejimlerin yıkılışlarının ve değişimlerinin altında yatan sebepleri de açıklamaktadır. Platon'a göre, rejimlerin değişiminin kaynağında yöneticilerin anlaşılamaması vardır.⁴⁴⁸ *Devlet* eseri baz alınarak beş tür rejimi kısaca incelemeye geçebiliriz.

3.2.1.1. Timokrazi

Timokrazi, *timorci* olarak da ifade edilir. Platon, bu yönetim şeklinden Girit ve Spartalıların devlet şekli olarak bahsetmekte ve timokrasinin aristokrasiden doğduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁹ Parası ya da gücü olanın yönetimde olması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu bir siyasi yönetim şeklidir. Para aristokrasisi olarak da bilinir. Platon, *Devlet*'te timokraziyi; yöneticilerin şan, şeref, şöhrat, askeri başarılar gibi güç gösterilerine kapılıp dünyevi hazları ön plana alıp, halkı ikinci plana attıkları bir yönetim şekli olarak tasvir etmektedir. Dolayısıyla timokraside beden, güç, savaş ve silah önemlidir. Ayrıca bu rejimde abartılı hareketlere izin verilir, ün ve şeref merakına ses çıkarılmaz.⁴⁵⁰ Bu devletin insanındaki yükselme arzusu öfke ile birleşir ve üne düşkün bir insan ortaya çıkar.⁴⁵¹

Timokrazi, iyi devlet olan aristokrasiden türer. Dolayısıyla denk geldiği tiplere, öfke gücü (*thymos*) olduğu için bozuk rejimler arasında akla en yakın olan rejimdir. Bu rejimde barıştan çok savaşın, ruhtan çok bedenün üstünlüğü görülür.⁴⁵² Timokraziyi yok eden şey ise “herkesin gizlice para biriktirmesidir.”⁴⁵³

3.2.1.2. Oligarşi

Oligarşi; zenginin yöneten, fakirin yönetilen olduğu yönetim şeklidir. Timokrasinin bozulduğu, herkesin gizlice para biriktirmesidir. Daha sonra zenginler, daha da zengin olmak ister. Yükselmek isteyen kişi, zamanla paraya düşkün olur ve doymak bilmeyen cimrilere dönüşürler. Ondan sonra iktidarı belirleyici unsur, zenginlik olur ve böylece oligarşi oluşur. Oligarşinin zayıf noktası, ehliyet yerine zenginliğe değer vermesidir.⁴⁵⁴ Yani iyi kaptan yerine

⁴⁴⁷ Platon *Devlet*, 544.

⁴⁴⁸ Platon *Devlet*, 544-545.

⁴⁴⁹ Platon, *Devlet*, 544-545.

⁴⁵⁰ Platon, *Devlet*, 548.

⁴⁵¹ Platon, *Devlet*, 550.

⁴⁵² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.422.

⁴⁵³ Platon, *Devlet*, 550

⁴⁵⁴ Platon, *Devlet*, 550-551.

zengin kaptana değer verilir. Eğer bir kentte dilenciler varsa hırsızlar, gaspçılar, dinsizler ve katiller de vardır. Oligarşide yöneticiler dışında herkes dilencidir çünkü çoğunluk fakir ve açtır. Oligark insan ise para uğruna aklından ve cesaretinden vazgeçen insandır.⁴⁵⁵ Oligarşi rejiminin denk geldiği insan tipi ise yeme-içme, cinsel ilişki vb. arzuların ağır bastığı insandır. Muhtemelen Platon, bu rejimin örneği olarak Sicilya'ya yaptığı yolculukta tüccar bir topluluk olan Kartaca'yı düşünmüştür.⁴⁵⁶

Bu rejimde aslında toplum ikiye bölünmüştür: zenginler ve fakirler. Tabi ki fakirler çoğunluktadır. Bu rejimin temeli zenginliğe dayandığı için zengin olmak için mallarını satmaya ihtiyaçları vardır. Ama halkın belli bir süre sonra alım gücü biter. Bunun üzerine borç verilir ve insanlar alıma teşvik edilir. Böylece zengin-fakir makası iyice açılır. Sonuçta fakirler işsiz kalır ve iyice yoksullaşırken; zenginler mallarına mal katarlar. Bu durum, toplumsal bir kaosa dönüşür, fakirler zengine düşman olur, işini ve ekmeğini almak için ayaklanır. Platon bu çözülmeyi şöyle bir örnekle açıklar:

“Şöyle bir varsayımda bulunalım: İktidardaki zenginler ve fakirler bir yolculukta, toplantıda ya da bir savaşta bir araya gelsinler. Belki bir deniz yolculuğu yapabilirler veya savaşta tehlikelerde birbirlerinin nasıl hareket ettiklerini gözlemleyebilirler. Bu durumda hangi taraf diğerini küçümser? Zengin olanlar artık diğerlerini küçümsemeyecekler, zayıf ve yetersiz görünen bir fakir tembellikten yan gelip yatan bir zenginle aynı yere geldiği zaman ne düşünecek? Fakirlerin korkaklıkları nedeniyle onların zenginleştiklerini düşünecekler. Daha sonra bu fakirler bir araya gelip şöyle düşünmeyecekler mi? “Hepsi bize bağlı, onları yok edebiliriz.”⁴⁵⁷

Yukarıdaki pasajda görüldüğü gibi zenginlerin rejiminde halk gözünü açtığı zaman yöneticilerin kendileri sayesinde zenginleştiklerini görecekler. Aslında fakirlerin kuzu olmayı seçmesi yüzünden zenginler kurt olmuşlardır. Aslında bu yönetim biçimine modern dünyada da yabancı değiliz. Koloniler, sömürgeler kurarak, insanların beden gücünü satın alarak onlara karnını doyurmayı bile reva gören zihniyetin ta kendisidir. Kapitalizm olarak adlandırılan bu yapı, bazen devlet içinde sermaye sahiplerinin işçileri sömürmekle sonuçlanırken bazen de uluslararası bir boyut kazanarak güçlü ve zengin devletlerin fakir devletleri sömürmesiyle sonuçlanır. Platon'un böylesi bir rejimin sonunun nefret sonucunda bir halk (fakirler) isyanı ve devrimi olacağını öngörmektedir. Başka bir deyişle fakirler-işçiler, zenginlere-patronlara karşı ayaklanma gerçekleştireceklerdir.

⁴⁵⁵ Platon, *Devlet*, 552-553.

⁴⁵⁶ Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi* 2, s.424.

⁴⁵⁷ Platon, *Devlet*, 556.

3.2.1.3. Demokrasi

Platon'un zikrettiği bir diğer bozuk rejim, demokrasidir. Demokrasi, *halkın yönetimi* olarak tercüme edilebilir. Demokrasinin oligarşiden çıktığını söyleyebiliriz. Çünkü oligarkların paralarına para katma hırsı toplumun kontrolsüz tüketimine sebep olmuş ve toplumun aşırı tüketimi, borçlanmaya neden olmuştur. Oligarklar, yasaları da yanlarına alarak fakirlere borç verirler, borç ödenmeyince mallarına ve aletlerine el konulur. Böylece fakir iyice fakirleşir ve zenginlere nefret duymaya başlar. Belli bir süre sonra bu nefret, dayanışmaya dönüşür. Böylece fakir-zengin mücadelesi başlar ve eğer fakir bu mücadeleden üstün çıkarsa demokrasi kurulur. Bu durumda halkın kendini yönettiği ve herkesin (özgürlerin) yönetime eşit katıldığı bir iktidar kurulur.

Demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran nokta, özgürlüktür. Bu da herkesin canının istediğini yapmasıdır. Demokraside işinin uzmanlığına gerek yoktur; çünkü halkın dostluğunu kazanmak yeterlidir.⁴⁵⁸ Bu rejimi benimseyen demokrat kişi ise isteklerine o kadar kapılmıştır ki onun için önemli olan düzensizlik, başboşluk, bayağılıktır. Yine adalet, dürüstlük gibi şeyler aptallıktır. Onun için saygısız davranışlar saygıdır, düzensizlik özgürlüktür, bol keseden harcamak cömertliktir, arsızlık da cesarettir. Demokrat insanın bir düzeni olmadığı için her gün bir iş yapar. Bir gün felsefeci, bir gün siyasetçi, bir gün tüccar olur. Bazen içki içer, bazen müzik dinler, bazen miskinlik yapar.⁴⁵⁹ Platon'da ideaların bilgisine erişmek sadece filozoflara özgüdür. Buna göre, halk-sıradan insanlar, bunun bilgisine ulaşamaz ve dolayısıyla halk, sadece kendi istek ve çıkarlarını korumayı, geliştirmeyi ve arttırmayı bilebilir. Bu yüzden demokraside insanların adalet ve iyi hakkındaki düşünceleri kendi dar dünyalarından ibarettir. Onlar, hayatı mağaranın içindekilerden ibaret sanan kitledir. Ama filozof, kendi adına değil mağaradakiler adına da kaygılıdır. Eriştiği erdem ve adalet ideasını halka da öğretme peşindedir. Yani demokrasinin amacı kamuoyu oluşturmak iken filozofun amacı hakikat bilgisine ulaşmaktır.⁴⁶⁰

Platon, yaşamış olduğu dönemde kendi devleti (Atina) de demokrasiyle yönetiliyordu. Bu yüzden o, demokrasinin inceliklerini bilmekle kalmamış bizzat tecrübe de etmiştir. Platon, bu rejim tipini birçok yerde eleştiriye tabi tutar. Çünkü ona göre, bu rejimde ne liyakat vardır ne düzen vardır; ne ilkeli ve dürüst siyaset yapmak vardır; ne de halkın kendi işini en iyi şekilde yapması vardır. Yine bu rejimde görev dağılımı yoktur ve herkesin her işi yapabilme özgürlüğü vardır. Böyle bir rejimde halk zanaatkârlık mı yapar yoksa dalkavukluk mu? Platon'a göre demokrasi rejiminde zanaatkârlık gözden düşer, kısa yoldan işini gördürme

⁴⁵⁸ Platon, *Devlet*, 557-558.

⁴⁵⁹ Platon, *Devlet*, 560-561.

⁴⁶⁰ Abramson, J. *Minerva'nın Baykuşu*, s.87.

dalkavukluk gibi yozlaşma eğilimleri oluşur. Çünkü bu rejimde çoğunluğu ikna eden haklıdır, adildir ve iyidir. Bu yüzden bu tür durumlarda hitabet ve avukatlık en önemli sanatlar haline gelir.

Günümüz açısından düşündüğümüzde bu rejimin temel ayrımı olan ikna faaliyeti sosyal medya aracılığıyla sağlanmaktadır. Böylesi bir durumda da medyayı elinde bulunduranın imkânı da fazladır. Çünkü ikna etmek, en önemli şeydir. Oysaki Platon'un düşüncesinde doğruluğun, iyinin ve adil olanın kendinde bir varlığı vardır. Çoğunluk ona muhalefet etse de adalet, iyi ve başka erdemler vardır. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Platon, *Devlet Adamı*'nda diğer rejimlerle karşılaştırma yaptığında demokrasiye bir nebze değer verdiği görülmektedir. Çünkü mevcut tüm rejimlerin yasaya uymadığını düşünürsek demokraside karar alıcılar çoğunluk olduğu için organizesi de zaman alacaktır. Bu yüzden alınabilecek kötü kararlar oligarşi ve tiranlık gibi rejimlerden daha geç onaylanır. Bu da demokrasiyi üste çıkaran bir etkidir. Yani kötüler arasında iyi bir konuma sahiptir.⁴⁶¹

3.2.1.4. Tiranlık

Platon'un ele aldığı diğer bir rejim, en kötü rejim olarak kabul ettiği tiranlıktır. Tiranlık, genel olarak bir kişinin halkı zorbalıkla yönetmesidir ve bu rejim demokrasiden doğmaktadır. Çünkü demokraside herkesin her şey yaptığı göz önüne alınırsa bir kişi kalkıp herkesi zorla yönetmek isteyebilir. Demokraside çocuk babayı, öğrenci öğretmeni, küçük büyüğü, çirak ustayı küçümser. Demokrasilerde hastalık haline gelen şey, cömert ve aynı zamanda hiçbir işi olmayan insanların varlığıdır. Bu kimselerden en cesur olanları iktidara getirirler; korkak olanlar da onları takip eder.⁴⁶² Tiran da bu rejimin yöneticisine verilen isimdir. Tiran, ilk ortaya çıkarken herkesi memnun etme amacındadır çünkü demokratik imkânlarla başa gelmesi için halkın hoşuna giden şeyleri söylemesi gerekmektedir. Bu yüzden Tiran, güzel vaatlerde bulunur, borcu olanlara yardım eder, yakınındakilere toprak dağıtır, son derece cömert bir izlenim verir. Fakat daha sonra başa geçtikten sonra halkı emri altında toplamak için sürekli savaş çıkırtkanlığı yapar. Dışarıda düşman bitse yeni düşmanlar üretir.⁴⁶³ Aslında Tiran, başa geçtikten sonra yapmak istediği şey, korku ortamı yaratarak halkı kendisine mecbur bırakmaktır. Böylece can güvenliği kalmayan halk, yönetim işini bırakıp can derdine düşer ve tirana ses çıkaramaz hale gelir. Yaratılan korku ve endişe hali

⁴⁶¹ Platon, *Devlet Adamı*, 303a-b.

⁴⁶² Platon, *Devlet*, 562-564.

⁴⁶³ Platon, *Devlet*, 566-567.

belli bir süre sonra ileri boyutlara taşınır. Halk ve tiranın etrafındakiler ondan kaçmaya başlar. Tiran da kendisine rakip olabilecek herkesi yok eder.⁴⁶⁴

Bir insan, doğası gereği olsun, alışkanlıklarla olsun; istek, arzu ve hırsları konusunda ipleri elinden kaçırırsa tirana dönüşebilir.⁴⁶⁵ Tiran, nasıl ki halkı zorla yönetiyorsa tiranı da yöneten bir *eros* (arzu ve istek yetisi) vardır. Dolayısıyla o da istek ve arzularına köle olmuştur. Tiranlık da diğer devletler gibi kendi özelliğinin rejimidir. Her rejimin bir insan tipine denk geldiğini düşünecek olursak tiranlık, insan tiplemesinde arzuların yönlendirmeleri ile yaşayan kişiye denk gelir. Bu yüzden Tiran, mutlu olamaz. Tiranlık krallıkla karşılaştırılırsa biri en iyisi, diğeri en kötüsüdür.⁴⁶⁶ Tiran, kendisine söz geçiremeyen ama ülkeye söz geçirmek isteyen kişidir.⁴⁶⁷ Tüm bu özelliklere bakıldığında tiranlık, en kötü rejimdir. O halde demokrasiyle karşılaştırıldığında demokrasi daha iyidir. Çünkü demokraside zorbalık yoktur.

Platon, *Devlet*'te rejimlerin mutluluk hiyerarşisini de bize vermektedir. Buna göre, mutluluğun rejimlerdeki sırası şöyledir: Krallık, timokrasi, demokrasi, oligarşi, tiranlık. İnsandaki üç kısmın özellikleri de şöyleydi: Bir kısmıyla sinirleniriz (öfke gücü), bir kısmıyla bilgilendiriz (akıl gücü) diğer kısım farklılıkların olduğu kısımdır onlar da istemek, yemek-içmek, cinsel istek, paraya bağlı istekler (haz, arzu ve istek gücü) ve benzeri.⁴⁶⁸ Burada şunu da ifade etmek gerekir ki Platon, insan tiplemesi oluştururken insanın üç kısmı olduğunu söylemişti. Oysaki rejimleri sıralarken *Devlet*'te beş tür rejimden bahsetmektedir. *Devlet Adamı*'nda altı türden bahsetmektedir. Bunun sebebi insanın arzu gücündeki çokluktur. Örneğin aşırı para isteği de yeme içmeye düşkünlük de her istediğini yapma isteği de bu kısımdadır. Bu yüzden bu kısma denk gelen rejim çeşitliliği de fazladır. Oligarşi, demokrasi ve tiranlık bu bölümün özellikleridir.

Platon, nasıl ki insan tiplemesinde en mutlu insanda akıl yönetici, diğer kısımlar yönetilen ise en mutlu rejimde de akıl esastır ve filozoflar yöneticidir. Aslında bakıldığında yukarıda ele alınan tüm rejimler aklın yöneten olmadığı rejimlerdir. Kiminde öfke gücü ön plandayken (güç devleti) kimisinde zenginlik-para (oligarşi) ön plandadır. Kimisinde özgürlük ön plandayken (demokrasi) kimisinde zorbalık (tiranlık) ön plandadır. Bu yüzden şu ana kadar akla en yakın rejim, timokrasidir. Çünkü öfke gücü, istek ve hazlardan daha akılsal ve ruhsaldır. O halde hiçbir yönetim Platon'un adalet anlayışını yansıtmamaktadır. Hiçbir yönetim, mutluluğu tüm halk için talep etmemektedir. O halde idealar ve özelde adalet ideası

⁴⁶⁴ Platon, *Devlet*, 567.

⁴⁶⁵ Platon, *Devlet*, 573.

⁴⁶⁶ Platon, *Devlet*, 575-576.

⁴⁶⁷ Platon, *Devlet*, 579.

⁴⁶⁸ Platon, *Devlet*, 580.

göz önüne alınarak yeni bir rejim oluşturulmalıdır. Çünkü mevcut rejimlerin tümünün sapmaları vardır. Oysaki yönetenlerin, askerlerin-bürokratların ve diğer tüm halkın mutlu olmadığı bir rejimde ne adalet gerçekleşebilir ne de mutlu olunabilir. Dolayısıyla Platon, sapkın yönetim biçimlerinin olumsuz yanlarından korunmak için bir devlet tipi önermektedir.

3.2.1.5. İdeal Devlet

Platon'un aslında tüm amacı mutlak adaletin sağlandığı, herkesin (özellikle filozofların) hak ettiği, değeri gördüğü bir toplumsal yapı oluşturmaktır. Bunun ismi kent, polis veya devlet olabilir ama böyle bir yapıda hiç kimse aşağılanmaz, hak etmediği yere yükseltilmez veya aşağılık konumuna düşürülmez. Platon, *Devlet*'te çizmiş olduğu ideal yönetim, bir veya birkaç filozofun yönettiği rejimdir ve bunun adı *aristokrasidir*. Aristokrasi, filozofların, bilgelerin veya aydınların yönettiği rejimdir. Platon, belli ki pratikten, var olandan ve gerçeklikten umudunu kesmiştir. Belli ki mevcut olanın sorunlara çözüm getirmeyeceğini ve bir çıkış yolu yakalamanın imkânsız olduğunu düşünmektedir. Mevcut olanı değiştirmeye yönelik Sicilya'daki denemeleri de boşa çıktığına göre, yapılacak tek bir şey vardır: Düşünmek.

Platon, denemiş olsa da bir devlet kurmamıştır, bir devlet düşünmüştür, tasarlamıştır, hayal etmiştir. Yaşanabilir, mutlu, erdemli, müreffeh ve mükemmel bir devlet nasıl olmalıdır, sorusunun cevabını aramıştır. Kaldı ki Platon, bunu tam olarak uygulamak amacıyla değildir. Hatta böyle bir şeyin uygulanması imkânsız gibi bir şeydir. Çünkü idealar perspektifinden bakılırsa *İyi İdeasını* görmek bir yana onun algılanması dahi güçtür. Hele ki *İyin*in kendisi hiçbir ölümlü tarafından algılanamaz. Çünkü insanın kapasitesi ve prangaları (zincirleri) buna izin vermemektedir. Tüm bu güçlülere rağmen yine de insanın eli kolu bağlı değildir. Bunu uygulamada yapamıyorsak teoride-düşüncede yapabiliriz. Çünkü teoride bizi engelleyen hiçbir faktör-unsur yoktur. Platon, kendisi de *Devlet*'te bu zorluğa değinmektedir: “Bu durumda teoride söylediğimiz her şeyin pratikte olmasını bekleme. Söylediklerimize en yakın devleti kurmayı başarabilirsem planladıklarımızı gerçekleştirmiş olarak kabul edilmeliyim.”⁴⁶⁹

Demek ki pratikte yanlış davranışlar ve yanlış yönetimler var diye teoride doğru davranışların ve doğru yönetimlerin olmadığı anlamına gelmez. Bu durumda Platon, tasarladığı devlete en yakın uygulamayı amaçlamaktadır. Teorik ve pratik aynı olmak zorunda değildir ama aynı olması için de mücadeleden vazgeçilmemelidir. Peki, nasıl bir durumda en yakın konuma ulaşılabilir? Platon, bu sorunun-problemin çözülebilmesi ve kötü devletlerin

⁴⁶⁹ Platon, *Devlet*, 473

düzelmesi için kral ya da devletin başında filozofların olmaları gerektiğini söyler. Aksi takdirde ne bireysel ne de toplumsal anlamda işler yoluna girmeyecektir. Filozof da bilgeliği seven ve bilginin peşinde koşan kişidir, asıl filozoflar da doğruyu öğrenmeyi sevenlerdir. Ama bu durumun farkında olanların ve güzelin kendisini görenlerin sayısı çok azdır.⁴⁷⁰ Platon'un filozofa yüklediği bir başka sorumluluk da uyuyanları uyandırma, karanlığı aydınlatma, köleleri özgürleştirme, ayakları prangalıları derdest etme ve şehri güzelleştirmedir. Bu yüzden filozof rehberlik yapacaksa o mağaraya geri dönmelidir, karanlığı aydınlıkla buluşturmalıdır. Çünkü filozof, hakikati elde etmiş, gerçeklerin farkında olan politik bir yol göstericidir.⁴⁷¹

Platon'un tasarladığı ideal yönetim-rejim, en doğru ve en adil olanı düşünülerek oluşturulmuştur. Bu da en iyilerin yönetimi anlamında aristokrasidir.⁴⁷² Platon'un bahsettiği yönetim biraz daha krallığa benzer bir yapıdır. Çünkü orada sınırsız yetki sahibi bir filozofun yönetici olduğu bir yapıdan bahsetmektedir. Platon, *Yasalar*'ın sonunda ise bu kurmaca devletinden *Magnesia Devleti* olarak bahsetmektedir.⁴⁷³ Bu rejimden-devletten de tanrısal olarak bahsetmekte ve eğitimle mükemmel bir sistemin kurulabileceğini mümkün görmektedir.

Peki, Platon'un sözle, düşünceyle ve yazıyla kurmaya çalıştığı devletin kurulması mümkün müdür? Ya da düşündüklerini (teorik) hayata geçirmesi (pratik) mümkün müdür? Platon, *Devlet* 'te bu soruya şöyle cevap vermektedir:

“..doğruluğun beni sürüklemesi sonucunda, bir insanın ya da bir devletin iyi duruma gelmeleri için gereken az sayıda filozofun ister kendi arzularıyla isterse de dışarıdan gelen bir zorlamayla siyasetle ilgilenmeleri ya da ülkelerin başlarında bulunan kralların bir Tanrı'nın ya da başka birinin isteğiyle aniden kendilerini felsefeye vermeleri gerekir. Bunlar asla gerçekleşmeyecek kadar saçma şeyler değil.”⁴⁷⁴

Platon'un şimdiye kadar ele aldığımız düşüncelerinden anlaşılacağı üzere her şeyin bir gerçek yönü, bir de kopyası vardır. Bu gerçek olan, algılar dünyasında var olan şeylerdir. Dolayısıyla maddenin karıştığı şeylerin, bedenin giydirildiği ruhların bu prangalarından tamamen kurtulması zaten mümkün değildir. Çünkü mümkün olması düşüncelerin nesne-obje olması anlamına gelir. Oysaki idealar dünyası beden yetileriyle anlaşılacak ve kavranacak bir şey değildir. Bu yüzden Platon'un yaptığı aslında bir kopyacılıktır: Düşünceye bakıp

⁴⁷⁰ Platon, *Devlet*, 473-476.

⁴⁷¹ Strauss, L. (2017), *Politika Felsefesi Nedir?* Öteki Yayınevi, Çev. Solmaz Zelyüt, İstanbul, s.73.

⁴⁷² Arslan, A. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2*, s.416.

⁴⁷³ Platon, *Yasalar*, 969a.

⁴⁷⁴ Platon, *Devlet*, 499.

görülenlere-nesnelere uygulamak, ideaya bakıp gölgesini oluşturmaktır. Bu yüzden gerçekler ile gölgelerin hiçbir zaman eşitlenemeyeceğinin farkındadır. O zaman bu kadar kavga, tartışma ve mücadele niye?

Platon, şunu demek istemektedir: Zaten insanlar bir ruh iken bedenle sınırlandırılmıştır. Zaten adalet ve iyilik mükemmel bir gerçeklik iken görüntülerle, nesnelerle, aldatmayla, kopyalarla karışmıştır. Bunun üstüne insanlar, bu uyumu ve bağlantıyı kuramazlarsa bırakın adaletin gerçekleşmesini, savaşların, ölümlerin, haksızlıkların pençesinden dahi kurtulamazlar. Bu yüzden insanlar ruha bakarak hayatlarını düzenlerlerse en azından o dünyayla-âlemle bağlantı koparılmayacak ve kopyanın kopyası konumuna düşülmeyecektir. Evet, beden bir gölgedir ama ruhun gölgesi olarak kalmayı başarması gerekir. Adalet bir ideadır ve saf gerçekliktir ama toplumsal düzen bu ideaya göre düzenlenmelidir. Ve olabildiğince bir gölge-gerçeklik uyumu-yansıması sağlanmalıdır. Örneklendirecek olursak, bir ağacı düşünelim: ağacın ideası vardır ve bu asıl olandır ve gerçek olandır. Bir de bizim gördüğümüz, dokunduğumuz ve kokladığımız ağaç var. Bu görülen ağaç, ideasına en yakın olan kopyadır-şekildir-gölgedir. Bir kişi kalkıp ağacın fotoğrafını çizerse kâğıda çizdiği ağaç, gölgenin gölgesi olur. İşte Platon'un amacı, insanların çoğunlukla düştüğü bu kopyanın kopyası tuzağından kurtarmaktır. Maddi ve nesnel örneklerde dahi bu kadar yanılgı varken ve kopyasını dahi doğru görmek bu kadar zorken; soyut, manevi, tinsel, teorik ve metafiziksel bir şeyin kopyasını elde etmek ne kadar zordur? Platon, ideal bir adaletin kopyasını yakalamaya çalışmaktadır. Bu görevi ise filozof ruhlu birinin gerçekleştirebileceğini düşünmektedir.

Bir Tanrı'nın değil, bir ölümlünün yönettiği ne kadar devlet varsa insanlara felaketten ve acılardan başka bir şey getirmediğine göre⁴⁷⁵ bizler idealara bakarak, Tanrı'ya bakarak bir yönetim oluşturmalıyız. Platon, bu durumu insanın özünü tespit etmekle açıklar. Daha önce de değindiğimiz gibi insanın öfke kısmı şan, şeref, zafer istediği için şeref-sever; bilge kısmı bilgiyi istediği için bilim-sever; arzu ve iştaha kısmı para istediği için para-sever denilebilir.⁴⁷⁶ İnsanın üç kısmından en mutlu kısmı, anlayan ve düşünen kısımdır. O da filozoflardadır, çünkü diğer iki kısım, bilgeliğin tadına ve zevkine erişememiştir. Oysa filozof, şerefi ve parayı biliyor, ama bunların gölge olduğunun farkındadır.⁴⁷⁷

İkinci mutlu olan kısım şerefi seven kısımdır. Çünkü bu, parayı sevenden daha fazla zevk alıyor. Son olarak en kötü zevk, parayı sevmektir.⁴⁷⁸ Sürekli değişenin, ölümlü ve

⁴⁷⁵ Platon, *Yasalar*, 713e.

⁴⁷⁶ Platon, *Devlet*, 581.

⁴⁷⁷ Platon, *Devlet*, 582.

⁴⁷⁸ Platon, *Devlet*, 583.

aldatıcı olanın; değişmeye, sonsuz ve aldatıcı olmayana göre gerçekten ve doğruluktan daha uzaktır. Alt kısım gerçek zevki değil, o zevkin gölgesini ve kopyasını algılıyor. Bu da acıyla birlikte olduğunda bir anlam ifade eder. Bu yüzden bu kısımdaki insanlar sürekli kavga eder, akılları fikirleri sevişmektedir. İnsan için en iyi zevk kendisine uygun olan zevktir.⁴⁷⁹ Doğru olmak demek, içimizdeki kötü yanları insani yanımızın ya da tanrısal yanımızın emrine sunmaktır. Doğru olmayan ise iyi yanlarımızı kötü yanlarımızın emrine vermek, diyebiliriz.⁴⁸⁰ Platon, planladığı devletin dünyada hiçbir yerde olmadığını, onu arayanların gökyüzüne bakması gerektiğini ve ona bakarak kendi düzenlerini kurabileceklerini ifade etmektedir.⁴⁸¹ Yani mevcut olan rejimler zaten çözüm değil, zaten kan, gözyaşı, ölümler eksik olmuyor o halde mükemmel olana bakarak onu taklit etmek en iyi yoldur. Nasıl kurulacak böyle bir devlet? İnsanın beden ihtiyaçlarından kurtulması mümkün müdür? Platon'a göre bunun yolu - daha önce ifade edildiği gibi- kadın, erkek ve çocukların ruhsal ve bedensel bir eğitimden geçmeleridir.

Platon, en iyi yönetimi oluşturabilecek filozofların toplumda var olduğuna inanmaktadır. Fakat bunların elinde de yönetim gücü olmadığı için bir türlü akıl gücüyle kaba güç aynı anda bir araya gelememektedir. Ya öfke gücü ön planda olanlar yönetmekte ya da arzu ve isteklerine köle olmuş olanlar yönetmektedir. Bir türlü filozoflara yönetme şansı verilmemektedir. Devletler, kendi toplumlarındaki en akıllı insanlardan hiçbir şekilde yararlanmasını da bilmemektedir.⁴⁸² Platon, filozoflar yönetimde değilse bir işe de yaramazlar, tezine karşılık bu sonucun sebebinin filozoflar değil devletler olduğunu ifade eder. Bir başka neden ise filozof gibi görünen sahte filozoflardır, çünkü bunlar yüzünden filozoflar etkisizleştiriliyor ve onlara deli muamelesi yapılıyor.⁴⁸³ Gerçek filozofun olmazları ise doğruluk, iyilik, ölçülülük, cesaret, kolay öğrenme, üstünlük ve iyi bir hafızadır.⁴⁸⁴

Yukarıda da değindiğimiz gibi Platon, böyle bir devletin gerçekleşmesinin çok zor olduğunun farkındadır ama bunun kolayca bir yolu daha vardır: Kötü bir devletin kurtulması ancak bir Tanrı'nın müdahalesi ile gerçekleşebilir.⁴⁸⁵ Peki, ama bu kadar olumsuzluğa rağmen halk, filozofları nasıl başa geçirecek, kabullenecek veya onların deli olmadığına nasıl ikna olacak? Platon'un felsefesinden şu ana kadar bahsettiğimizden anlaşılacağı gibi o bir parti lideri veya ozan değildir. Halk da filozof olmadığına göre filozofları beğenmesi de

⁴⁷⁹ Platon, *Devlet*, 586.

⁴⁸⁰ Platon, *Devlet*, 589.

⁴⁸¹ Platon, *Devlet*, 592.

⁴⁸² Platon, *Devlet*, 488.

⁴⁸³ Platon, *Devlet*, 489.

⁴⁸⁴ Platon, *Devlet*, 490.

⁴⁸⁵ Platon, *Devlet*, 493.

beklenmez. Halktan güç alanlar da filozofları beğenmez.⁴⁸⁶ Dolayısıyla halk, felsefeye ilgi duyacak ve filozofları başa geçirecek en son sınıftır. Halktan böyle ulvi bir görev beklenmediğine göre işi üstlenecek olan yine filozoflardır. Böylece devletlerin durumunun düzelmesi ya filozofların başa gelmesiyle ya da kralların, Tanrı ya da başka birinin isteği ile felsefe ile ilgilenmesiyle mümkündür. Bunlar imkânsız şeyler de değildir.⁴⁸⁷ Devletin ve insanların sorunlarını çözenin tek yolu filozofların yönetime geçmesidir.⁴⁸⁸

Platon, aklı hâkim kıldıktan sonra bedeninin diğer isteklerini bir kenara atmayı veya onları işlevsiz hale getirmeyi düşünmemektedir. Bedensel isteklerin çok oluşu ne kadar kötüyse hiç olmayışı da o kadar kötüdür. O halde bedensel istekler için yapılması gereken orandır, ölçüdür, balanstır, dengedir. Şeref, ün, para ya da şiir doğruluğu ve diğer önemli özelliklerimizi kaybetmemize yol açmamalı. Şu kısacık hayatımızı doğruluk üzere yaşamak sonsuz olan için, ruh için değerlidir. Çünkü bu hayat sonsuz olanın yanında değersizdir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla değişmeyen dünyaya dönük bakıldığında doğruluk, sade bir ruh içindeki en büyük iyiliktir. Adalet, Gyges'in yüzüğüne ya da Hades'in başlığına da sahip olup olmadığına bakmaksızın doğruyu yapmaktır. Hiç kimse yapmasa bile tanrılar, insanların doğruluğu konusunda hata yapmaz ve onlar, doğruyu severler, yanlıştan hoşlanmazlar. Tanrılar, sevdiği kişiye günahı olmadığı sürece her şeyden bol bol verirler. Doğru insan, fakir de olsa, hasta da olsa, bir kötülüğe de uğrasa yaşarken ya da ölümünden sonra mutlaka doğruluğunun yararlarını görecektir. Çok kötü insanlar yarıya iyi başlayıp kötü bitirenler gibidir. Doğru insanlar ise her işte, insan ilişkilerinde dürüstçe davranır ve eninde sonunda kendilerinden iyi bir şekilde söz edilir ve iyilik görecektir.⁴⁹⁰ Bu durumda doğruluk Tanrı için yapılmalıdır. Ve adalet, er ya da geç yerini bulacaktır.

Platon, her ne kadar *Devlet* 'te mükemmel bir profil çizse de insanı bazı özelliklerinden soyutladığı açıktır. Bunu kendisi de fark etmiş olacak ki daha sonraları yasal-olan bir rejimin mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ya da en azından beklenen filozof başa geçene kadar yasaya uygun yönetmek en iyisidir. Bu yüzden Platon, *Yasalar* 'da devlet başkanlarına belki de örnek olsun diye anayasal bir yapıyı ve devlet planlaması ortaya koymaktadır. Burada belki de bir filozof ve yönetici iş birliği ön görmektedir. Filozof, yasa koyacak, devlet başkanı o yasaları uygulayacak. Buna göre de her yasa koyucu en büyük erdemi göz önünde bulundurarak yasalarını koymalıdır.⁴⁹¹ En büyük erdem de tabi ki adalettir. Platon, *Yasalar* 'da

⁴⁸⁶ Platon, *Devlet*, 494.

⁴⁸⁷ Platon, *Devlet*, 499.

⁴⁸⁸ Platon, *Devlet*, 501.

⁴⁸⁹ Platon, *Devlet*, 608.

⁴⁹⁰ Platon, *Devlet*, 612-613.

⁴⁹¹ Platon, *Yasalar*, 630c.

en iyi olabilecek kentin toprak miktarından nüfusuna, evliliğinden doğumuna, mahkemelerinden tapınaklarına, cezalardan geleneklere kadar neredeyse her alanda yasalar koymaktadır. Bu bağlamda kentte toprak, ölçülü yaşamaya olanak sağlayacak büyüklükte olmalı ve her yurttaş sınıfına olabildiğince eşit dağıtılmalı. Nüfus ise diğer kentlerden gelebilecek saldırıya karşı koyacak sayıda olmalıdır. Toprağı işleyecek ve savunacak yurttaş sayısı 5040 olmalıdır. Çünkü bu sayının birçok böleni vardır. Toprağın eşit ve oransal dağılımı kolaydır.⁴⁹² Yine kentte dostların malı ortaktır şıarıyla kadınlar, çocuklar ve bütün mallar ortak olmalıdır.⁴⁹³ Hiç kimse kişisel olarak altın ya da gümüş para sahibi olmamalıdır. Ama günlük alışverişlerde madeni para kullanılabilir. Para, Yunanistan'ın ortak parası olup diğer ülkelerle yapılan ticaret ve yolculuklarda kullanılacaktır.⁴⁹⁴

Platon'un mutlak doğru olarak kabul ettiği şeyler *Devlet*'te ve *Yasalar*'da belirlediği ölçütler değildir. Çünkü Platon, ne kadar en iyi yasa yaptığını düşünürse düşünsün insan olması sebebiyle yanılabilirliği göz önüne alınarak ideaları somutlaştırma noktasında hata yapması muhtemeldir. Bu yüzden Platon'un var saydığı asıl doğruluk, idealar dünyasında nesnel bir gerçekliği olan doğruluktur. Aksi takdirde yazıya geçirilen ve Platon'da vücuda gelen düşünceler mutlak hakikatin kendisi değildir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak bir başka filozof, idealar dünyasına bakıp daha iyi yasalar ve devlet yapısı kurabilir. Sadece bu filozofun değişmeyen, objektif ve evrensel olanın var olduğunu kabul etmesi ve ona bakarak en iyisini şekillendirmeye çalışması önemli olan noktadır. Zaten Platon, kendisi dahi düşüncelerini değiştirdiğine göre bir başkası ideal olan devlet için yeni önerilerde bulunabilir. Yani bu gibi kriterler mutlak değildir. Mutlak olan, evrensel bir adaletin var olmasıdır. Bu yüzden önemli olan, doğru yasalar çıkaran kişinin devletin erdemli ve mutlu olmasını istemesidir.⁴⁹⁵

Platon, adaletin sağlanması için toplumsal sınıfların iyi düzenlemesi gerektiğini şart koşturmaktadır. Bu yüzden ideal devlette herkesin kendi sınıfında kalarak, kendi işini en iyi yapması kendisinin erdemidir. Buna göre alt tabakaya (sürü) düşen sorumluluk, ölçülülükten ayrılmayarak kendi zanaatını en iyi şekilde sergilemektir. Orta tabakaya (köpek) düşen sorumluluk, ölçülülükle beraber cesaretli olmaktır. Üst tabakaya (çoban) düşen ise devleti bilgelikle yönetmektir. Tüm tabakaların kendi erdemine göre oluşturulmasıyla ortaya çıkan en büyük erdem, adalettir. Böylece bütün sınıflar arasında uyum, harmoni, denge, oran ve ölçü

⁴⁹² Platon, *Yasalar*, 737c-e.

⁴⁹³ Platon, *Yasalar*, 739c.

⁴⁹⁴ Platon, *Yasalar*, 742a.

⁴⁹⁵ Platon, *Yasalar*, 742d.

sağlanmış olur. Dolayısıyla adalete giden yol, ideal devleti kurmaktan, ideal tolu mu oluşturmaktan ve ideal bilgiyi devlete hâkim kılmaktan geçmektedir.

3.2.1.5.1. Adaletin Hukuk ile İlişkisi

Platon, en azından mükemmel bir rejim kurulana kadar ve filozof-kral başa geçene kadar yasal olan rejimleri önemsediği anlaşılmaktadır. Bu da devletin anayasal ya da hukuk ile yönetilmesini gerekli kılmaktadır. Zaten Platon'un *Yasalar*'da oluşturmaya çalıştığı da yasal bir rejimi kurumsal hale getirmektir. Çünkü kentlerde insanlar için yasalar zorunludur ve insan, her zaman diğer insanlara faydalı olanı anlamayabilir. Anlasa bile bunu yapamayabilir.⁴⁹⁶ Devlette her zaman toplum çıkarı-mutluluğu önemlidir ve öncelenmelidir. Aksi takdirde birey çıkarı haz ve arzularla hareket ettiği için devlete zarar verecektir. Eğer bir gün tanrısal bir talihle yetenekli bir insan doğar ve toplumsal çıkarları kavarsa, kendisini ve toplumu yönetecek hiçbir yasaya ihtiyaç duymaz. Çünkü hiçbir yasa ve düzenleme bilgiden ve bu akıldan üstün değildir. Madem bugün böyle bir akıl (yönetici) yok, o halde yasayı ve düzeni seçip genel-bütün olanın çıkarı gözetlenmelidir.⁴⁹⁷ Buna göre devlet, kalıcı insanlık ölçüleri içinde mutlu olacaksa, onur ve cezaların da doğru dağıtılması gerekir. Ruhsal iyiler en onurlu şeylerdir, sonra beden güzelliği ve sağlık, sonra ise servet ve para gelir. Bir yasa koyucu veya kent bu sırayı bozar ve alt sıradakileri üste çıkarırsa bu, dinsel ve siyasal açıdan doğru olmaz.⁴⁹⁸

Doğru yasalar, kentin yararı gözetilerek yapılan yasalardır. Belli bir kesimin hizmetinde olanlar yurttaş değil, partizandır. Ve bunların adaletine adalet demek de boşunadır. Bir devlette yasa güçsüz ve çığneniyorsa yıkılış yakındır. Ama yasa, yöneticilerin üstündeyse ve yöneticiler onun kölesi ise devlet, kurtulur ve tanrıların kentlere verdiği tüm nimetlere kavuşur.⁴⁹⁹ Yasaların tek bir amacı olmalı o da erdemdir.⁵⁰⁰ Aksi takdirde amaç zenginlik (oligarşi), özgürlük (demokrasi) veya başkasına egemen olmaksızın o kentin adaleti de amacına göre olacaktır.⁵⁰¹ O yüzden Platon, kentte yaşama dair her alanda yasalar yapar ve onun gerekçelerini sıralar. Buna göre devlette yasası yapılması gereken şeylerin başında doğum kontrolü yani evlilik gelir.⁵⁰² Platon'a göre mevcut olarak yasalar iki türlü uygulanmaktadır: biri salt yasa olarak zorla (tiranca), diğeri ise önce ikna ederek, ikna olmuyorsa zora başvurarak.⁵⁰³ Platon'a göre bir de üçüncü bir yol vardır. Bu üçüncü yöntem,

⁴⁹⁶ Platon, *Yasalar*, 875a.

⁴⁹⁷ Platon, *Yasalar*, 875b-d.

⁴⁹⁸ Platon, *Yasalar*, 497a-c.

⁴⁹⁹ Platon, *Yasalar*, 715b-d.

⁵⁰⁰ Platon, *Yasalar*, 963a.

⁵⁰¹ Platon, *Yasalar*, 962d-e.

⁵⁰² Platon, *Yasalar*, 721a.

⁵⁰³ Platon, *Yasalar*, 722.

yasaların gerekli olanlarına bir giriş metni koymaktır. Bu giriş metni cezanın gerekçesini ve açıklamasını oluşturur.⁵⁰⁴

Yasalara uymak Sokrates'te de Platon'da da önemli bir noktadır. Çünkü yurttaş, devletin malıdır. Bu yüzden en iyi yurttaş, yaşamı boyunca yasalara hizmet edendir.⁵⁰⁵ Platon'un hukuka verdiği önem, mahkemelere verdiği değerle de anlaşılabilir. Çünkü ona göre mağduriyetlerin yaşanmaması, devletin ve toplumun devamı için adil bir mahkeme zorunludur. Bu yüzden mahkemeler, yerli yerince kurulmalı. Aksi takdirde devlet, devlet olmaktan çıkar. Mahkemelerde tanıklara başvurulmalıdır, yeterli deliller toplanamaz ve karar alınamamışsa ikinci mahkemeye gidilmelidir. Buradan da farklı bir karar çıkarsa üçüncü bir mahkemeye gidilmelidir.⁵⁰⁶ Yani aslında Platon, hâkimlerin yanılma paylarını düşünerek günümüzün temyiz mahkemelerine benzer bir yapı planlamıştır.

Platon'un devletinde ve okulunda yasaya göre verilmiş hiçbir cezanın amacı zarar vermek değildir.⁵⁰⁷ Yani Platon'a göre cezanın amacı, insanı doğruya sevk etmedir, kötülükten alıkoymadır ve özüne döndürmesini sağlamadır. Platon, devleti yok sayma ve yasaları yok saymaya karşı da sert bir tavır sergiler. Buna göre, yasaları çiğneyen kişi, devlete zorla el koymak isteyen kişi, en büyük düşman ilan edilmelidir. Ölüm cezası, oy çokluğu ile alınmalıdır. Ama babanın ayıbı veya cezası çocuğunu bağlamamalı-lekelememelidir.⁵⁰⁸ Böylece suçun şahsiliği ilkesini hukuksal boyutta ilk dillendirenlerden olmuştur. Yasa koyucunun işi, adalet mekanizmasını çalıştırmaktır. Yapılan haksızlığa bakmalı ve yasalar yardımıyla zarar giderilmeye çalışılmalıdır. Bozuklar kurtarılmalı, yıkılan yeniden ayağa dikilmeli, zarar verenden tazminat alınmalı, iki taraf uzlaştırılmalı ve düşmanlık giderilip dostluk sağlanmalıdır.⁵⁰⁹ Adaletsizlik, küçük olsun büyük olsun; yasa, adaletsizlik yapana ders vermeli ki bir daha benzeri bir durum yaşanmasın.⁵¹⁰ Platon, günümüzde hukuk dışı sayılabilecek aynı suçlara farklı cezalar verilmesiyle ilgili de bazı önerilerde bulunur. Buna göre kölesini öldüren kendini arındırsın ama köle, bir özgürü öldürürse cezası ölümdür, der.⁵¹¹ Platon'a göre işlenen suçlar ile ona verilen cezalar birbiriyle uyumlu ve aynı ölçüde olmalıdır.⁵¹² Adaletin yerini bulması için varsa tanıklar -zorla da olsa- dinlenmelidir. Eğer tanık bir şey bilmediğini söylüyorsa Zeus'a, Apollon'a ve Themis'e bir şey bilmediğine yemin ederek mahkemeden gitmelidir.⁵¹³

⁵⁰⁴ Platon, *Yasalar*, 723a-c.

⁵⁰⁵ Platon, *Yasalar*, 729d.

⁵⁰⁶ Platon, *Yasalar*, 766d-767a.

⁵⁰⁷ Platon, *Yasalar*, 854d.

⁵⁰⁸ Platon, *Yasalar*, 856b-d.

⁵⁰⁹ Platon, *Yasalar*, 862b-c.

⁵¹⁰ Platon, *Yasalar*, 862d.

⁵¹¹ Platon, *Yasalar*, 868a-869d.

⁵¹² Platon, *Yasalar*, 934b.

⁵¹³ Platon, *Yasalar*, 936e.

SONUÇ

Bu çalışmada Platon'un diyaloglarında adalet kavramı incelenmiştir. Platon'un adaleti bir tartışma konusu olarak ele alması bizi farklı tanımları incelemeye sevk etmiştir. Bu tanımların ve özellikle Platon'un adalet için kullandığı *dikaio-syne* kavramının mitolojide *dike* olarak geçen tanrıça isminden geldiği tespit edilmiştir. Bu yüzden hem kavram analizi açısından hem de Platon'un zikrettiği bazı tanımların mitolojik izler barındırması bizi mitolojiye başvurmaya sevk etmiştir. Platon'un adalet için ileri sürdüğü tezlerden biri de Sofistleri temsil etmektedir. Bu yüzden Sofistlerin adalet yaklaşımına da değinmek zorunda kaldık. Çünkü farklı kaynaklardan faydalanarak Sofistlerin bakış açısına değinmek gerekiyordu. Diyaloglarda bu iki yaklaşıma cevap veren Sokrates'tir. Sokrates'in hem Platon'un hocası olması hem de diyaloglarındaki baş konuşmacı olması onu da incelemeyi gerekli kılmıştır. Böylece mitoloji, Sofistler ve Sokrates, Platon'un adalet tanımı için ileri sürülen iddiaların taraflarıdır. Biz de bu iddiaları yerinde incelemek için birinci bölümde Platon öncesinde kullanılan adalet kavramı olarak mitolojiye, Sofistlere ve Sokrates'e başvurmayı gerekli gördük.

Mitoloji bölümünde özellikle Homeros ve Hesiodos bağlamında genel olarak elde ettiğimiz bulgular, Platon'da kullanılan bazı düşüncelerle bağlantılı olduğunu göstermiştir. En azından kültürel bir değer olarak mitolojik yaklaşım, Platon'un adalet tartışmasında yerini almıştır. Mitolojik yaklaşımda özellikle adaletin tanrısal merkezli bir kullanımı olduğu görülmüştür. Kader, alın yazısı, ölüm, yargı ve borcunu vermek gibi anlamlarda kullanılan *themis* ve *dike* kavramları mitolojik bakış açısının çerçevesini oluşturduğu tespit edilmiştir. Fakat burada özellikle insan iradesinin yok sayıldığı ve tanrıların dahi bu yazgıdan kaçamadığı bir adalet düşüncesi ağır basmaktadır. Bu da doğada olup biten her şeyin bir zorunlulukla hareket ettiği anlamına gelmektedir. Ayrıca Platon'un diğer dünyayı (ahreti) tasavvur etmek için mitolojik bulgulara yer verdiği de görülmektedir. Ama Platon'un adalet kavramını düşüncenin nesnesi olarak ve aklın ürünü olarak kullanması da mitolojiden ayrıldığı en önemli noktasıdır. Platon'un rasyonel anlamda, anlaşılabilir, hayata geçirilmesinin akli olarak mümkün olabileceği bir adalet fikri geliştirmesi mitolojiye eleştiri niteliği taşımaktadır. Çünkü mitolojide kaderin-yazgının değişmesi mümkün değildir. Ama Platon'da kişi kendi iradesiyle adaleti birey ve toplum mutluluğu için sağlayabilir.

Platon'un adalet tartışmasında en büyük rakiplerinin Sofistler olduğu görülmüştür. Bu yüzden her eserinde onları muhatap kabul etmiş ve onların yaklaşımlarına eleştiriler

getirmiştir. Bu yüzden Sofistlerin adalet yaklaşımları hem modern dönemde hem de Platon diyalogları açısından başvurulacak önemli bir kaynaktır. Biz de Platon öncesi bölümde Sofistlerin bu yaklaşımlarına da değinmiş olduk. Sofistlerin adalet bakış açısının göreceli, rölatif, bireysel ve faydacı olduğu anlaşılmıştır. Onlara göre evrensel bir adalet ve iyinin olması mümkün değildir. Çünkü insanın doğasında daha fazlasını alma, haksızlık etme ve üstün olma isteği vardır. Bu yüzden adalet isteği insanın doğasına aykırı bir durumdur. Platon, bu yaklaşıma birçok eleştiri getirmiş adaletin, iyinin ve güzelin kendinde bir şey olduklarını ileri sürmüştür. Çünkü Sofistlerin yaklaşımında yanlış düşünce yoktur; birçok doğru vardır. Ama Platon, bu düşünceleri reddetmiş, bunun bilgiye dayanmadığını ortaya koymuştur. Bu yüzden Platon, insanların çoğunun bu düşüncede olduğunu da kabul ederek adaleti bireysel bir düşünceden ve faydacılıktan öte rasyonel ve tek bir doğrunun olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla Sofistlerin yaklaşımı Platon'un adalet yaklaşımına zıt bir iddia olarak adalet tartışmasında yerini almıştır.

Platon'dan önce adaletin bir erdem olduğunu ve insan hayatının merkezinde yer alması gerektiğini savunan Sokrates'tir. Sokrates de hayatı Sofistlerle mücadeleyle geçmiştir. Sokrates'in adalet düşüncesi ise daha çok bireysel ahlakı ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. Sokrates'te adaletin bir bilgi olduğu, insanın bilgisinin aksine davranamayacağı ve onun mutlak bilgi-davranış uyumu aradığı görülmüştür. Platon, özellikle bilgi ve ahlak konusunda Sokrates'ten etkilendiği saptanmıştır. Fakat Platon, bu yaklaşımı eksik görmektedir; çünkü adaletin toplumsal bir düzlemde temsil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Dahası adaletin devlet eliyle ve politika problemi olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden Sokrates, pratik siyasetle ilgilenmezken; Platon, adaleti pratik siyaset konusu yapmıştır.

Tezin ikinci ve üçüncü bölümü Platon açısından adaletin farklı boyutlarına ayrılmıştır. Platon, mutlak adaletin gerçekleşmesi için pratik siyaset için bir proje ileri sürmüştür. Bu proje ideal devlettir. Platon ideal devleti oluştururken ideal bir toplum, ideal bir ruh, ideal bir ahlak, ideal bir bilgi ve ideal bir Tanrı anlayışı geliştirmektedir. Bunun için işe toplumdan başlamaktadır, çünkü ona göre; bütün, parçadan önemlidir. Bütün, iyi düzenlenirse parça da iyi olur. Toplum da insanın ihtiyaçlarından doğmuştur. Birey kendine yeter olmadığı için, bir araya gelmesi zorunlu olduğu için medeniyetler ve devletler kurulmuştur. O halde toplumun iyi olması demek, ihtiyaçların iyi karşılanması demektir. Bunun için de toplumsal iş bölümleri gereklidir. İşte Platon, bu gerekçelerle toplumu yöneticiler, askerler ve çiftçiler olarak bölmektedir. Buna göre de her sınıfın kendine göre görev ve sorumlulukları vardır. İşte Platon'da adalet, her sınıfın işini en iyi şekilde yapıp bütünün menfaatini gözetmesidir. Dolayısıyla kendimize uygun olan işi yapmak, başkasının işine karışmamak doğrudur.

Diğer değerlerle-erdemlerle beraber devleti daha iyi yapan güç, adalettir-doğruluktur. Zıddı olan durumda ise; hiç kimsenin kendi işini yapmaması veya başkasının işine karışması da kötülüktür-adaletsizliktir. Ayrıca yöneticinin işi akılsaldır ve amacı herkesin mutluluğu için yönetmektir. Askerin işi kenti iç ve dış tehlikelere karşı korumaktır ve amacı tüm kentin mutluluğudur. Halkın da işi kendi zanaatını sergilemektir ve amacı tüm ülkeye hizmet etmektir.

Platon, toplumu sınıflara ayırdıktan sonra toplum özelliklerini bireye uyarlamaktadır. Buna göre; insan, ruh ve bedenden oluşmaktadır. Ruh, insanın gerçek ve değişmeyen kısmını yansıtırken; beden, insanın görünüşünü, gölgesini yansıtmaktadır. İnsan, bu ikili yapısıyla üç kısma ayrılır: Baş bölümü, göğüs bölümü ve bel altı bölümü. Baş bölümü, ruhta akla denk gelmektedir; göğüs bölümü insanda öfke gücüne denk gelmektedir; bel altı bölümü ise istek ve arzulara denk gelmektedir. İşte insanda adaletin gerçekleşmesi de bu kısımların uyumudur. Buna göre de baş (akıl), yönetici olmalıdır; göğüs, koruyucu olmalıdır; bel altı da yönetilen olmalıdır. Eğer ki insan istek ve arzularına göre ya da öfkesine göre yönetiliyorsa ve akıl kenara atılmışsa haksızlıklar baş gösterir. Platon'da toplum ve birey sınıflamalarına göre de her sınıfın bir erdeme sahip olduğu görülmüştür. Buna göre yönetici ve aklın erdeminin bilgelik olduğu; askerlerin ve göğsün (kalbin) erdeminin cesaret olduğu; halk ve bel altının erdeminin ölçülülük olduğu tespit edilmiştir. Platon'da bütün bu erdemlerin her sınıf tarafından gerçekleşmesiyle oluşan adalettir. Ve adalet, en yüksek erdemdir. Platon'u önemli kılan noktalardan birinin adaletin uygulanması için geliştirdiği yöntemdir. Platon, toplumu ve insanları düzeltmenin yolunun eğitimden geçtiğini düşünmektedir. Bu yüzden kadın-erkek, zengin-fakir, Yunan-barbar ayrımı yapmadan her çocuğa eşit eğitim verilmesi gerektiğini düşünmektedir. O yüzden Platon'un kendisinden sonra gelen Aristoteles'ten daha eşitlikçi olduğu görülmektedir.

Platon'da adaletin idealar dünyasıyla bağlantılı olduğu da tespit edilmiştir. Çünkü ruha ve değişmeye dönmek olan, diğer dünyadır. Buna göre, adaletin tanrısal bir ilke olarak, düşüncenin nesnesi anlamında bir idea olduğu anlaşılmıştır. Buna göre kişiye ve özellikle filozofa düşen görev, bu ideayı kavrayıp bu dünyayı da adil hale getirmektir. Çünkü bu idea anlaşılmadan görevlerin doğru dağıtılması mümkün değildir. Ayrıca ideaların tanrısal bir yönü olduğu dikkate alınırsa adaletin Tanrı'ya bakan tarafının da olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden bedenin ölümü sonrası ruhların hesaba çekilmesi adaletin mutlak olarak gerçekleşeceği anlamına gelmektedir. Platon, bu yüzden kişinin kendinde iyi olan bu adalet ilkesine göre yaşaması gerektiğini düşünmektedir.

Platon'un adalet düşüncesinin iyi bir siyasi yaşam gerektirdiği de saptanan konular arasındadır. Buna göre adalet merkezli bir yapı oluşturulmalıdır. Bu yapı, devletin yönetim biçimidir. Fakat adaletin sağlanması için yönetim şeklinin ne güce göre (timokrasi), ne zenginliğe göre (oligarşi), ne çoğunluğa göre (demokrasi), ne de zorbalığa göre (tiranlık) olması gereklidir. Yönetim biçiminin tüm kenti kucaklayan, onun faydasını ve mutluluğunu düşünen bir yapıda olması gerekir. Bu rejim tipi aristokrasi veya ideal devlet olarak adlandırılabilir. Bu yönetim biçimi filozofların bilgelikle yönettiği, askerlerin cesur olduğu ve halkın aşırıya kaçmadığı bir rejimdir. Platon, ideal olanı bu şekilde kategorize etse de filozof-kralın devletin başına geçmesi kolay değildir. Bu yüzden yaşamının sonlarında adalete en yakın durumun yasalarla yönetmek olduğu kanaatine varmıştır. Bunun için de yasal-anayasal bir rejimle yönetmenin başına buyruk yönetmekten iyi olduğu düşüncesi ağır basmıştır.

Platon'un eleştirilebilecek görüşleri de yok değildir. Nitekim öğrencisi Aristoteles de birçok eleştiri getirmektedir. Bu eleştirilerin ayrıntısına değinmeyeceğiz fakat kısaca değinebiliriz. Platon'un demokrasi, sanat ve özel mülkiyet karşıtı oluşu en çok eleştirilen konular arasındadır. Ayrıca düşüncesinin ütopya olduğunu söylemek de mümkündür. Platon, muhtemelen bu eleştirilerin yerinde olduğunu ancak bir filozofun yönetici olduğu bir durumda gözlemlenebileceğini savunacaktır. Bu yüzden ne zaman ki filozof, yönetici olursa o zaman tüm halkın mutlu olup olmayacağı anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Abramson, J. (2020). *Minerva'nın Baykuşu (Batı Siyasi Düşünce Tarihi)*, Dipnot Yayınları, Çev. İ. Yıldız, Ankara.
- Aristoteles, (2007). *Nikomakhos'a Etik*, Çev. S. Babür, BilgeSu Yayınları.
- Aristoteles, (2017). *Politika*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık.
- Arslan, A. (2019). *İlkçağ Felsefe Tarihi (Sofistlerden Platon'a) 2*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bağdatlı, S. (1995). *Temel Hukuk Kavramları*, Yasa Yayınları, İstanbul.
- Başbakanlık Basımevi, (1991). *Türk Hukuk Lûgatı*, Ankara.
- Bauer, S. W. (2018). *Antik Dünya*, Alfa Yayınları, Çev. M. Moralı, İstanbul.
- Can, M. (2020). *Platon'un Düşüncesinde Etik-Politik Bir Sorun Olarak Adalet*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2018). *Etik-Ahlak Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2020). *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, A. (2020). *Adalet Kavramı*, Astana Yayınları, Ankara.
- Çıvgın, A. G. (2018). *Platon'un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(1).
- Çüçen, A. (2019). *Bilgi Felsefesi*, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Demir, A. (2006). *Platon'da Adalet Kavramının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi.
- Deniz, M. F. (2017). *Modern Siyaset Felsefesinde Sözleşme Teorisi*, Doktora Tezi.
- Dürüşken Ç. (2020). *Antikçağ Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Erhat, A. (1978). *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gökberk, M. (2020). *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güneş, K. (2017). *El- Mu'cem (Türkçe-Arapça Sözlük)*, Mektep Yayınları, İstanbul.
- Herodotos, (2020). *Tarih*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. M. Ökmen, İstanbul.
- Homer, (2020). *İlyada*. Çev. A. Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homer, (2020). *Odysseia*. Çev. A. Erhat ve A. Kadir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Howatson, M. C. (Ed.), (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Kitap Yayınevi, Çev. F. Ersöz, İstanbul.

<https://sozluk.gov.tr/> “adalet” terimi

- Orhan, Ö. (2012). *Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları*, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13 (2012): 11-38.
- Özlem, D. (2019). *Etik-Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Platon, (2016). *Gorgias*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2018). *Devlet Adamı*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2018). *Sofist*, İletişim Yayınları, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul.
- Platon, (2018). *Şölen*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2018). *Theaitetos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2018). *Timaios*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Alkibiades I-II*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Devlet*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2019). *Kritias-Kharmides*, Say Yayınları, çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Kriton*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2017.
- Platon, (2019). *Küçük Hippias*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Mektuplar*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2015.
- Platon, (2019). *Meneksenos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2020.
- Platon, (2019). *Menon*, Pinhan Yayıncılık, Çev. Özlem Sinal Bayoğlu, İstanbul, 2020.
- Platon, (2019). *Minos-Epinomis*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2020.
- Platon, (2019). *Phaidon*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Phaidros*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2020.
- Platon, (2019). *Philebos*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2019). *Sokrates'in Savunması*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.
- Platon, (2019). *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Platon, (2020). *Euthydemus-Parmenides*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2020). *Euthyphron*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Platon, (2020). *Protagoras*, Say Yayınları, Çev. Furkan Akderin, İstanbul.
- Russell, B. (2020). *Batı Felsefesi Tarihi 1*, Alfa Yayınları, Çev. A. Fethi Yıldırım, İstanbul.
- Skirbekk ve Gilje, (2017). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*, Çev. E. Akbaş ve Ş. Mutlu, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Strauss, L. (2017). *Politika Felsefesi Nedir?* Öteki Yayınevi, Çev. S. Zelyüt, İstanbul.
- Şenel, A. (2019). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Şener, E. (2001). *Açıklamalı-Madde Atıflı Hukuk Sözlüğü*, Seçkin Yayınları Ankara.

Taylor, A. E. (2020). *Sokrates (İroni, İnfaz ve Etik)*, Fol Yayınevi, Çev. Mukadder Erkan, Ankara.

TDV İslam Ansiklopedisi, Mustafa Çağrıcı, "Adalet" maddesi, 1.Cilt.

Weber, A. (2015). *Felsefe Tarihi*, Kabalcı Yayıncılık, Çev. H. V. Eralp, İstanbul.

Zeller, E. (2017). *Greks Felsefesi Tarihi*, Çev. A. Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.



ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Yakup BULUT
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Nizip Hüseyin Yalçın Çapan Lisesi, Gaziantep, 2012
Lisans Diploması	Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Şanlıurfa, 2017

